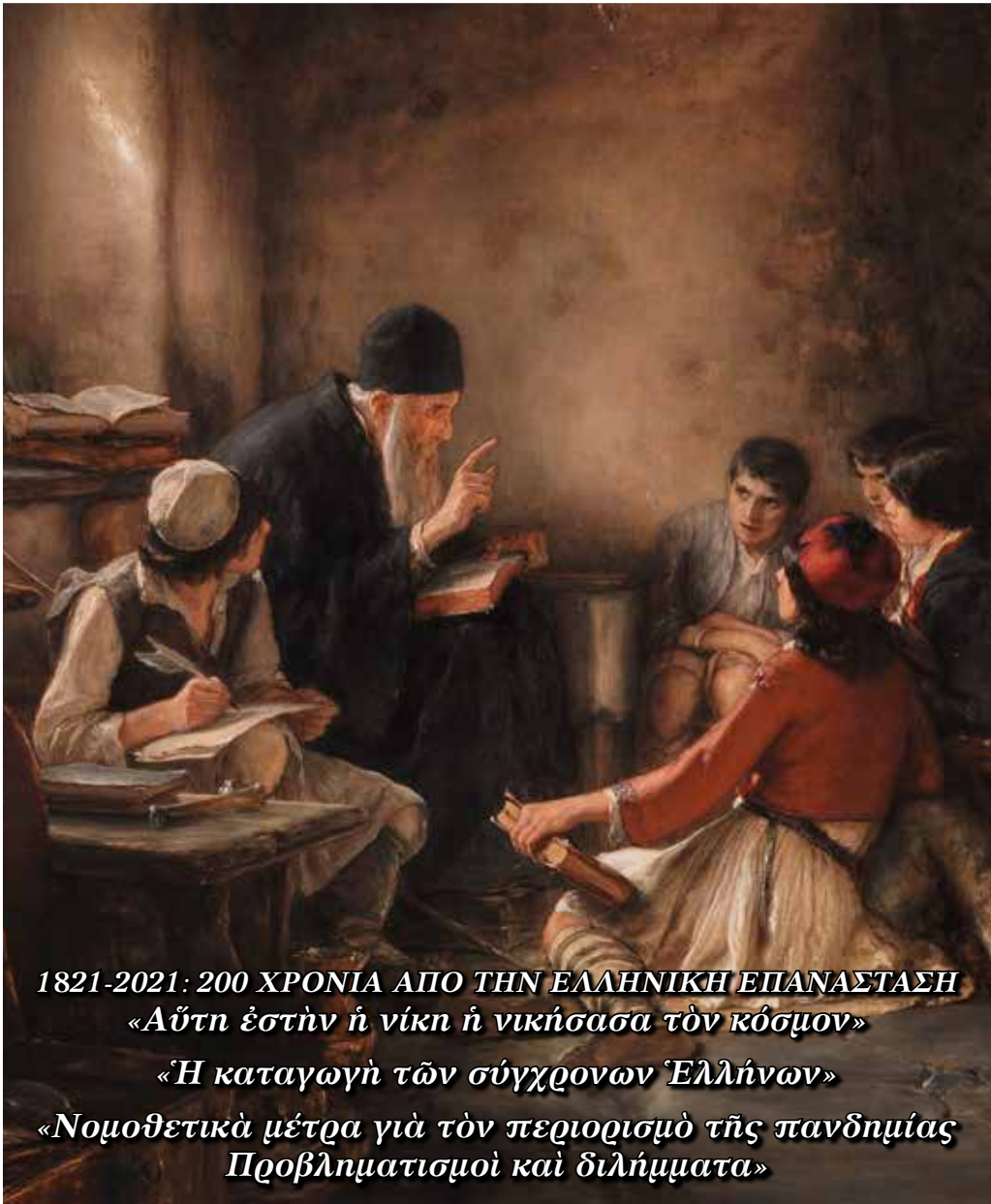

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 84^ο ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2021 ΑΡΙΘ. 786

1821-2021: 200 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

«Αὕτη ἐστὴν ἡ νίκη ἢ νικήσασα τὸν κόσμον»

«Ἡ καταγωγὴ τῶν σύγχρονων Ἑλλήνων»

*«Νομοθετικὰ μέτρα γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς πανδημίας
Προβληματισμοὶ καὶ διλήμματα»*

«ΤΟ '21 ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ» Γ.Β.Μ.	41
1821-2021: 200 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ. «ΑΥΤΗ ΕΣΤΙΝ Η ΝΙΚΗ Η ΝΙΚΗΣΑΣΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ, Η ΠΙΣΤΙΣ ΗΜΩΝ» ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	43
Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Γ. ΣΙΔΕΡΗΣ, ΑΜΑΛΙΑ Α. ΚΩΝΣΤΑ	56
ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ Α. Ν. ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗΣ	67
ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΤΟΥ COVID-19. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΔΙΔΗΜΜΑΤΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΛΑΣΚΑΡΙΔΗΣ	75
ΨΗΦΙΑΚΟ ΑΠΟΘΕΤΗΡΙΟ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	83
ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΑΤΙΑ Γ.Τ.	85

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2,5€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 15€
Έξωτερικού 30€
Κύπρου 20€

Έκδότης

«Χριστιανική Ένωση Άκτινες»

Καρύτση 14, 105 61 Άθήνα, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος

Θεληξινόνης 1, 166 74 Γλυφάδα, e-mail: tsentosg@gmail.com

Η Έπιτροπή επιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει
ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδήποτε χειρόγραφο. Χει-
ρόγραφα, δημοσιεύόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης έπικοινωνίας

Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυθο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Άπρίλιος 2021

Εικόνα έξωφύλλου: Νικόλαος Γύζης, «Τό κρυφό σχολειό»,
έλαιογραφία, 1885-86

ΤΟ '21 ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

Στεκόμαστε με σεβασμό, με δέος κάποτε, μπρος στον μεγάλο σταθμό της νεωτέρας μας Ιστορίας, τὸ 1821. Διότι «δὲν πρόκειται», ὅπως σημειώνει ἕνας σύγχρονος μελετητής, «γιά μὴν ἀπλῆ καὶ δικαιολογημένη ὑπερηφάνεια... ἀλλὰ γιὰ τὴ συνειδητοποίηση ἑνὸς θαύματος, ποὺ τὸ ἠθικὸ του μέγεθος ἀρμόζει, στ' ἀλήθεια, νὰ δεσποῦζε ἀδιάκοπα στὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ ζωή».

Καὶ τὸ ἠθικὸ μεγαλεῖο τοῦ '21 στηρίχθηκε στὸ αἰώνιο, ἀπαρασάλευτο βᾶθρο, στὴν πίστη στὸν παντοδύναμο Κύριο. Τὸ '21 εἶναι ἕνας συγκλονιστικός, ὡς πνευματικὴ ἐποπτεία, κόσμος, ποὺ ἐπιτελεῖ τὸ ὑψηλότερο χρέος τῆς ἐλευθερίας, χωρὶς οὔτε στιγμὴ νὰ ἀποσύρει τὸ βλέμμα του

Τὸ ἠθικὸ μεγαλεῖο τοῦ '21 στηρίχθηκε στὸ αἰώνιο, ἀπαρασάλευτο βᾶθρο, στὴν πίστη στὸν παντοδύναμο Κύριο. Τὸ '21 εἶναι ἕνας συγκλονιστικός, ὡς πνευματικὴ ἐποπτεία, κόσμος, ποὺ ἐπιτελεῖ τὸ ὑψηλότερο χρέος τῆς ἐλευθερίας, χωρὶς οὔτε στιγμὴ νὰ ἀποσύρει τὸ βλέμμα του ἀπὸ τὸν Οὐρανό. Γι' αὐτὸ φεγγοβολεῖ ἀπὸ ἐλπίδα καὶ ἀρετή.

ἀπὸ τὸν Οὐρανό. Γι' αὐτὸ φεγγοβολεῖ ἀπὸ ἐλπίδα καὶ ἀρετή.

Εἶναι, ἀλήθεια, χαρακτηριστικὴ στὴν ἀπλότητά της, ἀλλὰ καὶ στὸ πνευματικὸ της βάθος, ἡ ἐπιστολὴ ποὺ ἀπνύθινε ὁ Ὅδυσσέας Ἀνδροῦτσος στοὺς Γαλαξιδιώτες στὶς 22 Μαρτίου 1822. Τοὺς ἔγραφε:

«*Ἠγαπημένοι μου Γαλαξιδιώτες,*

Ἦταν φαίνεται ἀπὸ τὸν Θεὸν γραμμένο ν' ἀδράξουμε τὰ ἄρματα μίαν ἡμέρα καὶ νὰ χυθούμε καταπάνου στοὺς τυράννους μας, ποὺ τόσα χρόνια ἀνελεήμονα μᾶς τυραγνεύουν. Τί τὴν θέλομεν, βρὲ ἀδελφία, αὐτὴν τὴν πολυπικραμένη ζωή, νὰ ζοῦμε ἀποκάτω στὴ σκλαβιά καὶ τὸ σπαθὶ τῶν Τούρκων; Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ πῆ πὼς τάχα ἔχει τίποτε

ιδιό του, γιατί τὸ ταχὺ βρίσκεται φτωχός, σὰ διακονιάρης στὴ στράτα. Αἱ φαμελιαῖς μας καὶ τὰ παιδιά μας εἶναι στὰ χέρια καὶ τὴ διάκρισι τῶν Τούρκων. Τίποτε, ἀδελφία, δὲν μᾶς ἔμεινε, δὲν εἶναι πρέποντας νὰ σταυρώσωμε τὰ χέρια καὶ νὰ τηράμε τὸν οὐρανό· ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωσε χέρια, γνῶσι καὶ νοῦ· ἄς ρωτήσωμε τὴν καρδιά μας, καὶ ὁ, τι μᾶς ἀπανταχαινῆ ἄς τὸ βάλωμε γρήγορα σὲ πρᾶξιν, καὶ ἄς εἴμεθα, ἀδελφία, βέβαιοι πὼς ὁ Χριστὸς μας, ὁ πολυαγαπημένος, θὰ βάλη τὸ χέρι ἐπάνω μας...

»Στ' ἄρματα, ἀδελφία! ἢ νὰ ξεσκαλωθοῦμεν, ἢ ὅλοι νὰ πεθάνωμεν, καὶ βέβαια καλύτερο θάνατο δὲν μπορεῖ νὰ προτιμήσῃ κάθε Χριστιανὸς καὶ Ἑλληνας...».

Αὐτὴ ἡ φλόγα ἀνάδευε στὶς ψυχὰς

πολλῶν ὄπλαρχηγῶν καὶ φούντωσε τὸν ἐνθουσιασμὸ στὰ παλληκάρια, καὶ στὸν λαό, ποὺ ἀνδρεία πολεμοῦσαν. Ἦταν ἡ θεϊκὴ φλόγα, ποὺ καλλιεργήθηκε ἐπίμονα ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πίστη. Μυστηριώδεις χυμοί, ποὺ ἔτρεφαν νέους καὶ γέροντες, παιδιὰ καὶ γυναῖκες. Ἀσύλληπτες δυνάμεις, ποὺ ἐμφύχωναν καὶ πραγματοποιοῦσαν ἓνα θαῦμα: τὸ θαῦμα τῆς Ἐθνεγερσίας τοῦ 1821.

* * *

Βροντοφωνοῦσε ὁ Ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης Ἰωσήφ στοὺς πολεμιστές:

«Τρέξατε μὲ ὀρμίν, ἤξεύρετε ὅτι μαζήσας εἶναι ὁ Θεός... Ὅλοι ὁμοθυμαδὸν τρέξατε μὲ πίστιν, μὲ ἀγάπην καὶ μὲ ἀπόφασιν ὅλοι νὰ ἔχετε προσοχίν, ὑπακοὴν καὶ σέβας εἰς τοὺς Ἀρχηγούς... Ταῦτα πράττετε, ἡ δὲ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Παναγίου Πνεύματος ἔσται μετὰ πάντων ὑμῶν εἰς σωτηρίαν καὶ ἐλευθερίαν ψυχῆς καὶ σώματος».

μοιάζουν κάποτε ξεθυμασμένες, ἄτονες, γιατί δὲν τὶς στηρίζουν, δὲν τὶς μαγνητίζουν, δὲν τὶς νευρώνουν τὰ πνευματικὰ ἰδανικά. Χρειάστηκε ἀπὸ τὸ '21 ὡς σήμερα πολὺ νὰ πονέσουμε καὶ νὰ πολεμήσουμε σκληρὰ ὡς Ἕθνος γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀξιοπρέπειά μας. Καὶ σ' ὅλες αὐτὲς τὶς δύσκολες ὥρες ἡ φλόγα τῆς πίστεως φούντωνε τὸν ἐνθουσιασμὸ καὶ χάριζε τὴ νίκη. Σήμερα, ὅμως, μήπως ἔχουμε κατὰ νοῦ περισσότερο τὴν καλοτέραση, καὶ ὄχι τὰ ἰδανικά τῆς πίστεως; Δοῦλοι τοῦ κοιντόθωρου ἀτομισμοῦ μας, ἀσχολούμαστε μόνο μὲ τὴν ὑλική μας εὐμάρεια. Ὡστόσο, ἂν θέλουμε νὰ ἐπιζήσουμε ὡς Ἕθνος, νὰ προσφέρουμε στὸν σύγχρονο κόσμο ἓνα τρανὸ μήνυμα, πρέπει νὰ ριζώσει βαθειὰ μέσα μας τούτη ἡ ἀλήθεια: Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν Ἐλευθερία δὲν σταματᾷ, μονάχα ὅταν διώχνουμε τοὺς κατακτητὲς ἀπὸ τοὺς βρά-

---

Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν Ἐλευθερία δὲν σταματᾷ, μονάχα ὅταν διώχνουμε τοὺς κατακτητὲς ἀπὸ τοὺς βράχους μας, ἀλλὰ συνεχίζεται καὶ σὲ καιροὺς εἰρηνικοὺς, γιατί εἶναι ἀγώνας Δικαιοσύνης καὶ Ἀληθείας, ἀγώνας νὰ θεμελιωθεῖ σὲ πνευματικὰ βάρθρα ἡ ἐθνικὴ ζωὴ, ἀγώνας νὰ ἀναδειχθοῦν προσωπικότητες ἀληθινὰ ἀνδρείων.

Καὶ ἔρχονται οἱ ἀνιστόρητοι «προοδευτικοί», θλιβεροὶ πλαστογράφοι τῆς ἱστορίας, ἀνίκανοι νὰ συλλάβουν τὸ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο τοῦ 1821 καὶ τὸ πνευματικὸ μήνυμά του, γιὰ νὰ σπιλώσουν τὴ μνήμη τῶν ἀγωνιστῶν καὶ τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως καὶ νὰ μιλήσουν γιὰ ἔμπνευση ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἐπανάστασι...

* * *

Λουσμμένοι ἀπὸ τὸ κάλλος τοῦ '21, στρέφουμε τὸ βλέμμα μας πρὸς τὴν ἐποχή μας. Χωρὶς νὰ λείπουν καὶ στὶς ἡμέρες μας τοῦ Πνεύματος οἱ ἀναλαμπές, τὸν τόνο δυστυχῶς τὸν δίνει τὸ σκοτάδι καὶ ὁ παραλογισμός. Λεῖπει ἡ φλόγα τῆς πίστεως, ἡ διάθεσι τῆς ἀνδρείας, ἡ προσφορὰ τῆς θυσίας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως. Οἱ ψυχές

μας, ἀλλὰ συνεχίζεται καὶ σὲ καιροὺς εἰρηνικοὺς, γιατί εἶναι ἀγώνας Δικαιοσύνης καὶ Ἀληθείας, ἀγώνας νὰ θεμελιωθεῖ σὲ πνευματικὰ βάρθρα ἡ ἐθνικὴ ζωὴ, ἀγώνας νὰ ἀναδειχθοῦν προσωπικότητες ἀληθινὰ ἀνδρείων.

Τὸ Ἕθνος αὐτὸ, ποὺ ζεῖ κάτω ἀπὸ τὴν βαθύτατην ἐπίδρασι τοῦ '21, πρέπει νὰ ἐτοιμάσει μιὰ νέα γενεά, ὄχι ἀνθρώπων βολεμένων στὴν καλοτέρασι τους, ἀλλὰ ἔτοιμων νὰ θυσιάσθουν γιὰ τὶς ἅγιες ιδέες, ποὺ τιμοῦν τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀνωτεροποιοῦν τὴ ζωὴ του. Αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι τὸ θετικὸ καταστάλαγμα γιὰ τὰ 200 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι.

Γ.Β.Μ.

1821-2021: 200 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ «ΑΥΤΗ ΕΣΤΙΝ Η ΝΙΚΗ Η ΝΙΚΗΣΑΣΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ, Η ΠΙΣΤΙΣ ΗΜΩΝ»*

ΜΕΡΟΣ Α΄

Τη χρονιά που διανύουμε, το 2021, η σκέψη μας δεν μπορεί παρά να στραφεί στη μεγάλη επέτειο που εορτάζουμε, την επέτειο των διακοσίων χρόνων από την Έλληνική Έπανάσταση. Όχι βέβαια γιατί το μέγα γεγονός έχει ανάγκη

τις δικές μας τιμητικές εκδηλώσεις και τους δικούς μας έπετειακούς πανηγυρικούς – ή θάλασσα, γράφει ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος στον λόγο του προς τιμήν του Μεγάλου Βασιλείου, «οὐ δέϊται τῶν εἰσρεόντων εἰς αὐτὴν ποταμῶν» (δὲν ἔχει ἀνάγκη τὰ ποτάμια ποὺ χύνονται

* Τὸ κείμενο βασίζεται στὴν εἰσήγηση γιὰ τὴν παρουσίαση τοῦ Συνθήματος τῆς Ἱεραποστολικῆς Χρονιᾶς 2020-2021, ποὺ ἔγινε στὸν ἀνοικτὸ χῶρο τῆς Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ἡ Ζωή» στὴν Ἁγία Παρασκευὴ Ἀττικῆς στὶς 28 Ἰουνίου 2020. Ἡ ἴδια εἰσήγηση γιὰ τὴν παρουσίαση τοῦ Συνθήματος ἔγινε καὶ στὴν ἐτήσια Σύναξη τῶν Συνεργαζομένων Χριστιανικῶν Σωματείων «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος» ἀπὸ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία, δεδομένων τῶν περιορισμῶν ποὺ ἐπέβαλλε ἡ πανδημία τοῦ κορωνοϊοῦ Covid-19, ἔγινε φέτος διαδίκτυακὰ. Ὅποιος ἐνδιαφέρεται μπορεῖ νὰ παρακολουθήσει τὸ σύνολο τῆς ἐκδηλώσεως στὸ YouTube, πληκτρολογώντας «Απόστολος Παῦλος, Σύναξη 2020», μὲ τὴ συγκεκριμένη εἰσήγηση γιὰ τὴν παρουσίαση τοῦ Συνθήματος νὰ βρισκεται ἐκεῖ, καὶ εἰδικότερα στὴ διεύθυνση: <https://www.youtube.com/watch?v=XtmOvBEEPmQ&t=2134s>.

σέ αὐτήν)¹. Προφανῶς ὄχι! Ἀλλὰ ἐμεῖς ἔχουμε τὴν ἀνάγκη νὰ σκύψουμε στὶς ρίζες ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὑψώθηκε τὸ δέντρο τῆς λευτεριάς. Καὶ αὐτό, πάλι, ὄχι ἀπὸ στεῖρα προγονολατρία, ἀλλὰ γιατί ἐμεῖς, κλαδάκια, θὰ λέγαμε, στὸ ἴδιο αὐτὸ τὸ δέντρο, ἔχουμε πραγματικὰ ἀνάγκη τὴν

ἀπὸ τὴν Α΄ Καθολικὴ Ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννη, ε΄ 4, ποὺ ἀρμόζει, νομίζουμε, νὰ εἶναι τὸ σύνθημά μας γιὰ τὴ χρονιὰ μνήμης ποὺ διανύουμε. Καὶ ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι ὁ ἑξῆς:

«Αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἢ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν»².

Ἡ μεγάλη ἀλήθεια ποὺ πρέπει νὰ συνειδητοποιήσουμε –ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναδείξουμε μὲ ὅλες μας τὶς δυνάμεις– στὴ χρονιὰ μνήμης ποὺ διανύουμε εἶναι ὅτι γιὰ τοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ '21 πίστη στὸν Χριστὸ καὶ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα ἦταν ἓνα καὶ τὸ αὐτό. Ἡ Ἐπανάσταση ἦταν ἓνας ξεσηκωμὸς «γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη τὴν ἀγία καὶ τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερία», κατὰ τὸν λόγο τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῆς, τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Καὶ ἡ νίκη στὴν Ἐπανάσταση ὑπῆρξε καρπὸς αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς πίστεως.

ἐπαφὴ μὲ τὶς τροφοδότρεις αὐτὲς ρίζες, γιὰ νὰ μπορέσουμε καὶ ἐμεῖς μὲ τὴ σειρά μας νὰ παραγάγουμε τοὺς καρποὺς ποὺ ἀπαιτεῖ καὶ ἡ δική μας, ἡ σημερινὴ ἐποχή.

Ἡ μεγάλη ἀλήθεια ποὺ πρέπει νὰ συνειδητοποιήσουμε –ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναδείξουμε μὲ ὅλες μας τὶς δυνάμεις– στὴ χρονιὰ μνήμης ποὺ διανύουμε εἶναι ὅτι γιὰ τοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ '21 πίστη στὸν Χριστὸ καὶ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα ἦταν ἓνα καὶ τὸ αὐτό. Ἡ Ἐπανάσταση ἦταν ἓνας ξεσηκωμὸς «γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη τὴν ἀγία καὶ τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερία», κατὰ τὸν λόγο τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῆς, τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Καὶ ἡ νίκη στὴν Ἐπανάσταση ὑπῆρξε καρπὸς αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς πίστεως. Ἔτσι, θὰ μπορούσε δικαίως νὰ ἀναφωνήσει κανεὶς, καὶ μὲ τὸ θαῦμα τοῦ '21 στὴ σκέψη του, τὸν λόγο

Δηλαδή, αὐτὴ εἶναι ἡ νίκη ποὺ νίκησε τὸν κόσμον, ἡ πίστη μας. Πραγματικά, αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη ἀλήθεια ποὺ ὀφείλουμε καὶ νὰ συνειδητοποιήσουμε καὶ νὰ ἀναδείξουμε: ὅτι ἡ πίστη στὸν Χριστὸ ὑπῆρξε τὸ θεμέλιο πάνω στὸ ὁποῖο οἰκοδομήθηκε τὸ θαῦμα τοῦ '21.

Δὲν θὰ σταθοῦμε ἐδῶ στὰ ἄφθονα καὶ εὐγλωττα παραδείγματα εὐσέβειας τῶν Ἀγωνιστῶν τοῦ '21. Αὐτὰ εἶναι σχεδὸν ἄπειρα καὶ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ἀληθινὰ ὑπέροχα, ἀλλὰ θὰ μπορούσε κανεὶς εὐκόλα νὰ τὰ ἀπαξιώσει, ἰσχυριζόμενος ὅτι τελικὰ δὲν λένε τίποτα, ὅτι ἀπηχοῦν ἀπλῶς μιὰ λαϊκὴ εὐσέβεια τῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν οὐσία τῶν γεγονότων. Δὲν θὰ ἀναλωθοῦμε λοιπὸν σὲ τέτοια παραδείγματα εὐσέβειας, ὅσο ἐντυπωσιακὰ καὶ ἂν εἶναι κάποια ἀπὸ αὐτά.

* * *

Κατὰ τὴν ἐκτίμησίν μας, γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸν ἀδιάσπαστο σύνδεσμο

1. Γρηγορίου Ναζιανζινοῦ, *Εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας ἐπίταφος* (Λόγος ΜΓ'), ed. F. Boulenger, n° 4.3-4 (= ed. J.-P. Migne, PG 36, 504 C).

2. Α΄ Ἰω., ε΄ 4.

που υπάρχει ανάμεσα στην πίστη του Χριστού και τον αγώνα της ἐθνεγερείας, πρέπει πρωτίστως να φέρουμε στη σκέψη μας τις ζοφερές συνθήκες μέσα στις οποίες ζούσαν οι ραγιαδες στα χρόνια της τουρκικής σκλαβιάς. Ασφαλώς, βέβαια, η σκλαβιά είναι άφορπο φορτίο, ακόμα κι αν ξεις σε χρυσό κλουβί. Αλλά εδώ δεν μιλάμε για χρυσό κλουβί. Ακόμη κι όταν κάνουμε λόγο για «σκοτάδι» της τουρκικής σκλαβιάς, η αλήθεια είναι ότι σπανίως συνειδητοποιούμε στις πραγματικές της διαστάσεις τη ζοφερή πραγματικότητα που κρύβεται πίσω από τις βαριές αυτές λέξεις.

Από τους φοροεισπράκτορες προσωπική απόδειξη, διαφορετικού χρώματος κάθε χρόνο, που έγραφε: «*Ο φέρων τὸ παρὸν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ φέρῃ ἐπὶ ἐν ἔτος τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ*». Αξίζει να το μεταφέρουμε αυτό στον εαυτό μας. Το λέγω αυτό, γιατί πολύ συχνά και ἡμεῖς σήμερα δυσανασχετοῦμε με τὰ φορολογικὰ βάρη στὰ ὅποια καλούμαστε νὰ ἀνταποκριθοῦμε. Λέμε: Τί ἄλλο θὰ βροῦν νὰ φορολογήσουν; Ἀλλὰ δὲν πάει βέβαια τὸ μυαλό μας ὅτι θὰ μπορούσαμε ποτὲ νὰ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουμε φόρο, γὰ νὰ μᾶς ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα στὴ ζωὴ!

*Ὁ λεγόμενος «κεφαλικὸς φόρος», πὸν ἐπιβλήθηκε στοὺς ραγιαδες ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν Ἄλωση, ἦταν ὁ ἐτήσιος φόρος πὸν ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ καταβάλλουν ὅλοι οἱ μὴ μουσουλμᾶνοι ὑπῆκοοι τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, γὰ νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα... νὰ ζοῦν... Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ λεγόταν «κεφαλικὸς φόρος». Ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι στοὺς ραγιαδες πὸν τὸν πλήρωνα χορηγεῖτο ἀπὸ τοὺς φοροεισπράκτορες προσωπικὴ ἀπόδειξη, διαφορετικοῦ χρώματος κάθε χρόνο, πὸν ἔγραφε: «*Ο φέρων τὸ παρὸν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ φέρῃ ἐπὶ ἐν ἔτος τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ*».*

Σκεφθῆτε, κατὰ πρῶτον, κάτι φαινομενικά «πεζό»: τὴ φορολογία.

Ὁ λεγόμενος «κεφαλικὸς φόρος», πὸν ἐπιβλήθηκε στοὺς ραγιαδες ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν Ἄλωση, ἦταν ὁ ἐτήσιος φόρος πὸν ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ καταβάλλουν ὅλοι οἱ μὴ μουσουλμᾶνοι ὑπῆκοοι τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, γὰ νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα... νὰ ζοῦν... Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ λεγόταν «κεφαλικὸς φόρος». Ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι στοὺς ραγιαδες πὸν τὸν πλήρωνα χορηγεῖτο

Πέραν τούτου, καὶ τὰ ἴδια τὰ ποσὰ πὸν καλοῦνταν νὰ πληρώσουν ὡς φορολογία οἱ ραγιαδες ἦταν πραγματικὰ δυσβάστακτα. Μέχρι σήμερα χρησιμοποιοῦμε τὴ λέξη «χαράτσι», κληρονομία τῆς Τουρκοκρατίας, γὰ κάθε δυσβάστακτο φόρο πὸν προκαλεῖ τὸ λαϊκὸ αἴσθημα.

Καὶ δὲν ἦταν κἂν μόνο αὐτοὶ οἱ γνωστοὶ σὲ ὅλους μας φόροι. Ἦταν καὶ μιὰ πλειάδα μικρότερων καὶ ἔκτακτων φόρων, πὸν ἔκαναν τὴ ζωὴ τῶν ραγιαδῶν ἀφόρητη. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι προ-

βλεπόταν μέχρι και ειδικός φόρος για τους ραγιαδες που διατηρούσαν μακριά μαλλιά³ (και από αυτό, πάλι, μās έχει μείνει κληρονομιά στη νέα ελληνική ή έκφραση: «*χρωστάει τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς του*»). Σύμφωνα μάλιστα με μιὰ ἑρμηνεία, πολλοὶ ἀγωνιστὲς τοῦ '21 ἔτρεφαν ἐπιδεικτικὰ μακριὰ κόμπι, ἀκριβῶς γιὰ νὰ διαδηλώσουν με αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν περιφρόνησή τους πρὸς τὴν ὀθωμανικὴ ἔξουσία.

Τὸ πόσο ἄδικοι καὶ δυσβάστακτοι ἦταν οἱ φόροι ποὺ ἐπιβάλλονταν στοὺς ραγιαδες τὸ μαρτυρεῖ με τὸν πιὸ ἀψευδῆ

3. Τὸ μαρτυρεῖ ὁ λόγιος καὶ ἱστορικός τοῦ 17ου αἰῶνα Χριστόφορος Ἄγγελος: «*Οἱ ἐπιβληθέντες φόροι ἦσαν ἀναρίθμητοι, ἀλλὰ καὶ ἄνισοι. Ἐκτὸς τῆς δεκάτης, τοῦ ἐγγείου καὶ τῆς διακατοχῆς τῶν ἰδιοκτησιῶν, ἐκάστη οἰκογένεια κατέβαλλε χωριστὰ φόρον καπνοῦ, ἐστίας, δασμὸν γάμου, δούλου καὶ δούλης, καταλυμάτων, ἐπαρχιακῶν ἐξόδων, καφτανίων, καρφοπετάλων καὶ ἄλλων ἐκτάκτων. Ἐνῶ δὲ οὕτω βαρεῖς καθ' ἑαυτοὺς ἦσαν οἱ ἐπιβληθέντες φόροι, ἔτι βαρύτερους καὶ ἀφορήτους καθιστᾷ ἡ τὸς εἰσπράξεως καὶ ἡ δυναστεία τῶν ἀποστελλομένων πρὸς τοῦτο ὑπαλλήλων ἢ ἐκμισθωτῶν. Φόρος ὡσαύτως ἐτίθετο ἐπὶ τῶν ραγιαδῶν ἐκείνων οἵτινες ἔτρεφον μακρὰν κόμπιν».*

καὶ ἀπροσδόκητο τρόπο ἓνα σχετικὰ ἄγνωστο δημοτικὸ τραγούδι. Τὸ δημοτικὸ αὐτὸ τραγούδι ἀναφέρεται σὲ ἓνα πραγματικὸ γεγονός: Κάποτε, περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα, τὰ εὐγενέστερα Τουρκόπουλα τοῦ Μυστρᾶ ξεκίνησαν γιὰ μιὰ ἐκδρομὴ στὸ ὄροπέδιο τοῦ Πάρωνα, ἐκεῖ ὅπου βρίσκεται ἡ γνωστὴ Μονὴ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴ τους, ὁμως, ἔπεσαν σὲ ἐνέδρα τοῦ φοβεροῦ κλεφταρματολοῦ Καπετὰν Ζαχαριά, καὶ ἀκολούθησε μεγάλο φονικὸ. Μόλις τὰ τρομερὰ νέα ἔφθασαν στὸ Μυστρᾶ, οἱ χανούμισσες, δηλαδὴ οἱ μαννάδες καὶ

οἱ γυναῖκες τῶν Τούρκων ποὺ εἶχαν σκοτωθεῖ, ἄρχισαν νὰ κλαῖνε καὶ νὰ ὀδυρόνται γιὰ τὸ μεγάλο κακὸ ποὺ διὰ τίς εἶχε βρεῖ. Καὶ ἐδῶ ἔρχεται τὸ παράδοξο: Οἱ χανούμισσες δὲν τὰ εἶχαν μετὰ τοὺς Ἑλληνας! Ὁχι! Τὴν εὐθύνη τὴν ἔριχναν στὴν «*ἀφεντιά*», δηλαδὴ στοὺς Τούρκους ἀφέντες, καὶ στὸν *ζαπίτη*, τὸν ἐπικεφαλῆς τῶν τοπικῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων, ποὺ ἐπέβαλλαν στοὺς ραγιαδες τὸ *ταξίλι*, τὴν ἔξοντωτικὴ φορολογία, γιὰ νὰ τρῶνε οἱ *μπιμπασῆδες*,

οἱ Τούρκοι ἀξιωματοῦχοι· ἀπειλοῦσαν μάλιστα νὰ κάνουν «*ἀριζιάλι*», δηλαδὴ ἀναφορά («*ἀρξουχάλ*»), στὸν Σουλτᾶνο, γιὰ νὰ βροῦν τὸ δίκιο τους. Οἱ στίχοι τοῦ δημοτικοῦ αὐτοῦ τραγουδιοῦ εἶναι πραγματικὰ ἀποκαλυπτικοί, ὅσο εἶναι καὶ ἀνατρεπτικοί:

«*Χαμπέρια πῆγαν στὸν Μυστρᾶ,
οἱ Τούρκοι σκοτωθῆκαν.
Κλαῖνε μαννάδες γιὰ παιδιὰ,
γυναῖκες γιὰ τοὺς ἄνδρες.
Κλαῖνε καὶ οἱ χανούμισσες...»*

Ὅλοι οἱ φόροι δὲν ἦταν ἴσως τίποτα μπροστὰ στὸν πιὸ βαρὺ, τὸν πιὸ δυσβάστακτο ἀπ' ὅλους. Μιλᾶμε βεβαίως γιὰ αὐτὸν ποὺ ἔχει ὀνομασθεῖ «φόρος αἵματος», τὸ ἀπαίσιο παιδομάζωμα. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ δραματικὴ ἀφαιμάξη τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὑπολογίζεται ὅτι τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας οἱ Τοῦρκοι ἄρπαξαν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο περὶ τὸ ἓνα ἑκατομμῦριο Ἑλληνόπουλα.

Καὶ προσέξτε:

*«Λένε, νὰ τῶβρει ἡ ἀφεντιά,
νὰ τῶχει κι ὁ ζαπίτης,
ποὺ τὸ ταξίλι ρίχνουνε
νὰ τρῶν' οἱ μπιμπασηδες.
Ἀριζιάλι θελὰ κάμωμε,
στὴν Πόλη θὰ τὸ πᾶμε,
στὸν βασιλιὰ θὰ δώσουμε,
τὸ δίκιο μας νὰ βροῦμε».*

Ἐ, νομίζω δὲν χρειάζομαστε καμμία περαιτέρω ἀπόδειξη, γιὰ νὰ πεισθοῦμε πόσο δυσβάστακτοι ἦταν οἱ φόροι ποὺ ἐπιβάλλονταν στοὺς ραγιάδες.

Ὅλοι ὅμως αὐτοὶ οἱ φόροι δὲν ἦταν ἴσως τίποτα μπροστὰ στὸν πιὸ βαρὺ, τὸν πιὸ δυσβάστακτο ἀπ' ὅλους. Μιλᾶμε βεβαίως γιὰ αὐτὸν ποὺ ἔχει ὀνομασθεῖ «φόρος αἵματος», τὸ ἀπαίσιο παιδομάζωμα. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ δραματικὴ ἀφαιμάξη τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὑπολογίζεται ὅτι τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας οἱ Τοῦρκοι ἄρπαξαν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο περὶ τὸ ἓνα ἑκατομμῦριο Ἑλληνόπουλα.

Ξέρετε, μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ἐξωφρενικὲς προσπάθειες ὠραιοποίησης τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀπὸ αὐτὲς ποὺ δυστυχῶς δὲν παύουν νὰ μᾶς ἐκπλήσσουν στίς μέρες μας, εἶναι αὐτὴ ποὺ ἐμφανίζει τὸ παιδομάζωμα ὡς –προσέξτε τί βρῆκαν νὰ ποῦν!– ὡς ἓναν... πρωτότυπο μηχανισμό κοινωνικῆς κινητικότητας, χάρη στὸν ὁποῖο παιδιὰ ἀπὸ φτωχὲς χριστιανικὲς οἰκογένειες εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ἀνέλθουν κοινωνικά⁴! Μὲ αὐτὴ τὴ λογικὴ,

4. Αὐτὴ ἡ... ἐρμηνεία προβάλλεται στὰ «βιβλία ἐργασιῶν» ποὺ κυκλοφόρησαν ὡς «ἐναλλακτικὸ ἐκπαιδευτικὸ ὄλυκ» γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς νεώτερης ἱστορίας τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, ἐγκεκριμένο μάλιστα ἀπὸ τὸ Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτοῦτο. Τὰ βιβλία αὐτὰ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸ «Κέντρο γιὰ τὴ Δημοκρατία καὶ τὴ Συμφιλίωση στὴ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη» (CDRSEE, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe), μὲ ἐπίσημους χορηγούς τῆς ἐκδοσης τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, τὸν Ὄργανισμό τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν Ἀμερικῆς γιὰ τὴ Διεθνή Ανάπτυξη (USAID) κ.ά. Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ τὰ καλαίσθητα ἔγχειριδια, ἀφιερωμένο στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία καὶ μὲ συγγραφεῖς τοὺς Χαλίλ Μπερκτάν καὶ Μπόγκνταν Μουγκέσκου, θέτει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡς στόχο στὴν Εἰσαγωγή, «νὰ ἀνατρέψουμε ἓνα στερεότυπο ἐξαιρετικὰ διαδεδομένο τόσο στὴ Δυτικὴ ὅσο καὶ στὴ ΝΑ χριστιανικὴ Εὐρώπη: αὐτὸ ποὺ ἀφορᾷ τὴν πολιτισμικὴ “καθυστέρηση” τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας» (Χαλίλ Μπερκτάν καὶ Μπόγκνταν Μουγκέσκου, *Ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία*, Βιβλίο ἐργασίας 1, μετάφρ. Χρ. Κουλοῦρη, CDRSEE, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 14). Στὶς σελίδες 62-65 τῆς ἑλληνικῆς ἐκδοσης προσεγγίζεται ἡ πρακτικὴ τοῦ ντεβσιμῆς, δηλαδὴ τοῦ παιδομαζώματος. Τὸ παιδομάζωμα ὀρίζεται ὡς ἐξῆς: «Πρωτότυπη ὀθωμανικὴ πρακτικὴ γιὰ τὴ στρατολόγησι τῶν ἀνθρώπων ποὺ θὰ στελέζοναν ὑπηρεσίες τοῦ σουλτάνου, ἡ ὁποία ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν 14ο αἰῶνα. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ κεντρικὰ ὀργανωμένη στρατολόγησι ἀγοριῶν ἀπὸ τὶς ἀγροτικὲς, μὴ μουσουλμανικὲς (δῆλ. χριστιανικὲς) οἰκογένειες τοῦ

θά έπρεπε άσφαλώς να λογιζονται ως προπαγάνδα και κατασυκοφάντηση του παιδομαζώματος οί στίχοι του γνωστού δημοτικού τραγουδιού:

*«Κλαϊν' οί γοναίοι τά παιδιά,
κ' οί άδελφές τ' άδέλφια.
Κλαίγω κ' έγώ και καίγομαι
και όσο ζω θά κλαίγω.
Πέρσι πήραν τόν γιόκα μου,
φέτο τόν άδελφό μου».*

Άλλά, σοβαρά, είναι αυτό προπαγάνδα; Και τότε τί είναι τó να ποϋμε ότι τó παιδομάζωμα ήταν ένας... πρωτότυπος μηχανισμός κοινωνικής κινητικότητας; Δόξα τῷ Θεῷ, δέν χρειάζεται παρα λίγη μόνο κοινή λογική, για να καταλάβουμε από ποιά πλευρά βρίσκεται ή προπαγάνδα, και από ποιά ή άπλη, άνθρωπινη αλήθεια.

Άλλά ιδού, θά μάς ποϋν πανηγυρικά, βρήκαμε μία ή δύο άναφορές για χριστιανούς γονείς που παρέδωσαν μόνοι τους παιδιά στο παιδομάζωμα, για να εξασφαλίσουν την έπιβίωση και τó μέλλον τους. Όμοια, άπαντάμε, και σήμερα βρίσκουμε όχι μία ή δύο, αλλά δυστυχώς πάρα πάρα πολλές περιπτώσεις γονέων σε φτωχές

χώρες του Τρίτου Κόσμου, που δίνουν μόνοι τους τά παιδιά τους να τους άφαιρέσουν ένα νεφρό, για να εξασφαλίσουν την έπιβίωση τους. Τό μόνο που μένει είναι να μάς ποϋν ότι τó έμπόριο ὀργάνων είναι ένας... πρωτότυπος μηχανισμός που εξασφαλίζει την έπιβίωση φτωχών οικογενειών σε χώρες του Τρίτου Κόσμου...

Θυμηθίτε όμως και τόν πολϋ γνωστό πίνακα του Νικολάου Γύζη «Παιδικοί άρραβῶνες»: Στα χρόνια της σκλαβιάς, δύο οικογένειες ραγιάδων σε ένα φτωχικό σπίτι, παρουσία έερέα, άρραβωνιάζουν τά παιδιά τους, που δέν είναι πάνω από πέντε χρονών. Γιατί; Διότι ή ὀθωμανική νομοθεσία έξαιρούσε από τó παιδομάζωμα παιδιά άνάπηρα ή... παντρεμένα. Άλλόκοτο, αλήθεια, πράγμα, οί γονείς να μην έπιθυμοϋν την κοινωνική ανέλιξη των παιδιών τους και να μετέρχονται τέτοια τερτίπια, για να την έμποδίσουν... Παράδοξη άσφαλώς, με την ίδια λογική, και ή πολϋ γνωστή έξέγερση της Νάουσας τó 1705, όταν οί χριστιανοί κάτοικοι της μακεδονικής πόλης άρνήθηκαν να παραδώσουν τά παιδιά τους στο παιδομάζωμα, ξεσηκώθηκαν με έπικεφαλής τόν άρματωλό Ζήση Καραδήμο και φόνευσαν τους έπιφορτισμένους με τó παιδομάζωμα Τούρκους άξιωματούχους, με την έξέγερση να πνίγεται τελικά στο αίμα με την άποστολή ίσχυρών ὀθωμανικών δυνάμεων.

Άν και δέν λείπουν οί συγκινητικές ίστορίες για παιδιά που, ένῶ μεγάλωναν ως γενίτσαροι, διατηροϋσαν έν τούτοις την άνάμνηση και συνείδηση της καταγωγής τους, έν τούτοις ή πικρή αλήθεια είναι ότι τά παιδιά που άρπάζονταν χάνονταν για πάντα. Στην Ήπειρο, μάλιστα, την πρώτη Κυριακή μετά τó παιδομάζωμα οί γονείς πήγαιναν μαυροφορεμένοι στην έκκλησία, όπου τις έπόμενες μέρες ψαλλόταν νεκρώσιμη ακολουθία για τά παιδιά που είχαν άρπάξει οί Τούρκοι. Τέτοιο ήταν τó παιδομάζωμα.

ὀθωμανικού κράτους» (οϋδεμία άναφορά, νύξη έστω, ότι αυτή ή στρατολόγηση γίνονταν διά της βίας): και, άκόμη χειρότερα, προστίθεται: *«Ένα μεγάλο και συχνά τó κυρίαρχο μέρος της ὀθωμανικής πολιτικοστρατιωτικής έλίτ προερχόταν από παιδομαζώματα, μία πρακτική που έννοοϋσε, έπομένως, την κοινωνική ανέλιξη»* (δ.π., σελ. 62, σημ. 39)!!! Η ένότητα για τó ντεβσιμεζ ολοκληρώνεται με μιá πηγή για τόν στρατολογιμένο με τή μέθοδο αυτή Λουτφή πασά και με μιá άναφορά στα άξιώματα τά οποία κατέλαβε, πριν άνέλθει μέχρι και τó άξίωμα του μεγάλου βεζίρη, για να κλείσει με την έξής έρώτηση επί της πηγής: *«Τί μάς δείχνει ή περίπτωση του Λουτφή σχετικά με την ὀθωμανική κοινωνική κινητικότητα;»* (δ.π., σελ. 65). Συμπέρασμα; Τό παιδομάζωμα ήταν μιá πρακτική που έννοοϋσε την κοινωνική ανέλιξη και άποδεικνυε την ὀθωμανική κοινωνική κινητικότητα...

Πέρα, τώρα, από την εξοντωτική φορολογία και τὸ ἀπαίσιο παιδομάζωμα, οἱ ραγιαδες ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑφίστανται καὶ μιὰ σειρά ἀπὸ ἀπίστευτες ταπεινώσεις. Δέστε λίγα μόνο παραδείγματα: Δέστε τίς, διάσπαρτες στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ἐκκλησίες ποὺ κτίσθηκαν στὴν Τουρκοκρατία: ἔχουν τίς πόρτες χαμηλές, ὥστε σχεδὸν πρέπει νὰ σκύψεις, γιὰ νὰ μπεις μέσα· καὶ αὐτό, γιὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ Τοῦρκοι νὰ μπαίνουν στὶς ἐκκλησίες ἔφιπποι καὶ νὰ τίς βεβηλώνουν, ὅπως συνήθιζαν νὰ κάνουν. Γιὰ τοὺς ὑπόδουλους ραγιαδες ὑπῆρχε μέχρι καὶ εἰδικὸς τρόπος νὰ κάθονται πάνω στὰ ὑποζύγια, γιὰ νὰ πιδοῦν ἀμέσως κάτω καὶ νὰ προσκυνοῦν, ἂν τυχὸν συνέβαινε νὰ δοῦν στὸν δρόμο τους κάποιον Τοῦρκο. Κάποτε, μάλιστα, οἱ Τοῦρκοι ἔφθαναν σὲ τέτοιο σημεῖο θρασύτητας, ὥστε ἀπαιτοῦσαν ἀπὸ τοὺς

*Πέρα ἀπὸ τὴν ἐξοντωτικὴν
φορολογία καὶ τὸ ἀπαίσιο
παιδομάζωμα, οἱ ραγιαδες
ἦταν ὑποχρεωμένοι
νὰ ὑφίστανται καὶ μιὰ
σειρὰ ἀπὸ ἀπίστευτες
ταπεινώσεις.*

ραγιαδες ποὺ ἔβρισκαν στὸν δρόμο τους νὰ μεταφέρουν αὐτοὺς τοὺς ἴδιους πάνω στοὺς ὄμους τους στὸν προορισμό τους. Εἶναι πολὺ γνωστό, γιὰ παράδειγμα, ὅτι μὲ ἀφορμὴ ἓνα τέτοιο ἀκριβῶς περιστατικὸ βγήκε στὴν παρανομία ὁ Ρήγας Φερραῖος: Ἦταν νεαρὸς δάσκαλος σὲ ἓνα σχολεῖο στὸ χωριὸ Κισσόσ τοῦ Πηλίου, ὅταν ἓνας Τοῦρκος ἀγᾶς τὸν πρόσταξε νὰ μεταφέρει τίς ἀποσκευές του μέσα στὶς λάσπες στὴν ἀντίπερα ὄχθη ἐνὸς φουσκωμένου, ὀρμητικοῦ χειμάρρου, κατόπιν δὲ ἀπαίτησε ἀπὸ αὐτὸν νὰ μεταφέρει καὶ

τὸν ἴδιο στοὺς ὄμους του στὴν ἀπέναντι ὄχθη· ὁ Ρήγας ἀγανακτισμένος τὸν πέταξε στὸν χειμάρρο, ὅπου ὁ ἀγᾶς πνίγηκε, καὶ κατόπιν βεβαίως ὁ Ρήγας, μὴ μπορῶντας πλέον νὰ ἐπιστρέφει ὡς δάσκαλος στὸν Κισσό, ὅπου καταζητεῖτο, ἀνέβηκε στὸ βουνὸ καὶ κατατάχθηκε στὸ κλέφτικο σῶμα τοῦ θεῖου τοῦ Σπύρου Ζήρα. Εἶχε καταλάβει, προφανῶς, αὐτὸ ποὺ ἀργότερα θὰ βροντοφωνάξει στὸν *Θούριο*:

*Τί σ' ὠφελεῖ ἂν ζήσης
καὶ εἶσαι στὴ σκλαβιά;
Στοχάσου πὼς σὲ ψένουν
καθ' ὥραν στὴ φωτιά
Βεζύρης, Δραγουμάνος,
Ἄφέντης, κι ἂν σταθῆς,
ὁ Τύραννος ἀδίκως
σὲ κάμει νὰ χαθῆς.*

Αὐτὸ τὸ τελευταῖο μᾶς ὑπενθυμίζει πὼς οἱ ραγιαδες δὲν εἶχαν νὰ ὑπομείνουν μόνο τίς ἀπίστευτες ταπεινώσεις ποὺ εἶδαμε· *ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τους* βρισκόταν

στο έλεος του Τούρκου αφέντη. Ό φόνος χριστιανού δέν λογιζόταν ως έγκλημα. Αυτό μοιάζει δύσκολο άκόμα και να τó συλλάβει κανείς σήμερα, γιατί είναι στ' αλήθεια πραγματικά άδιανόητο. Φέρτε στη σκέψη σας τó κύμα διαμαρτυριών που προκάλεσε πρò μερικών μηνών στις Ήνωμένες Πολιτείες ή άφάιρεση τής ζωής ένδòς μόνον Άφροαμερικανού άπό υπέρμετρη και πέρα για πέρα άδικαιολόγητη άστυνομική βία. Κατανοούμε άσφαλώς τούς λόγους που κάνουν πολλούς Άφροαμερικανούς να ξεσπικάνονται, κάνοντας λόγο για ώμò ρατσισμό και διαμαρτυρόμενοι ότι αντιμετωπίζονται ως πολίτες

έναν χριστιανό, γιατί δέν του άρεσε ή γεύση του πεπονιού που αυτός του είχε δώσει. Και τó σημαντικό είναι ότι όλα αυτά, τó επαναλαμβάνουμε, δέν λογίζονταν καν ως άδίκημα, που θα επέσυρε, επιτέλους, μιá κάποια ποιινή. Όταν ένας ραγιάς έπαιρνε άπό κάποιον Τούρκο λίγα σπυριά ρύζι μέσα σε ένα μαντίλι, τó μήνυμα ήταν σαφές: Ξφειλε να τó δώσει χρήματα, διαφορετικά έπρεπε να έτοιμάσει τά κόλλυβά του. Και ή μέθοδος τής έξόντωσης κάποιου ήταν άπλη και άσφαλής: Άρκούσε να βρεθούν δύο ψευδομάρτυρες να πούν για κάποιον Έλληνα ότι «έβρισε τήν πίστη του Τούρκου»,

---

Οί ραγιάδες δέν είχαν να υπομείνουν μόνο τες άπίστευτες ταπεινώσεις που είδαμε· ή ίδια ή ζωή τους βρισκόταν στο έλεος του Τούρκου αφέντη. Ό φόνος χριστιανού δέν λογιζόταν ως έγκλημα. Αυτό μοιάζει δύσκολο άκόμα και να τó συλλάβει κανείς σήμερα, γιατί είναι στ' αλήθεια πραγματικά άδιανόητο.

δεύτερης κατηγορίας και ότι ή ζωή τους δέν μετράει. Σκεφθήτε, τώρα, τούς ραγιάδες εκείνους τής Τουρκοκρατίας, που άκόμα και ή έν ψυχρή άφάιρεση τής ζωής τους μπορούσε να μη λογίζεται καν ως άδίκημα, για τó όποιο έπρεπε να αναζητηθούν και να καταλογισθούν ευθύνες.

Στην Κρήτη, όπου τά πράγματα είχαν ξεφύγει, υπάρχουν άναφορές ότι οί Τούρκοι συνήθιζαν να χρησιμοποιούν τούς άνυποψίαστους χριστιανούς περαστικούς ως στόχους, για να δοκιμάζουν τήν ευθυβολία των πιστολιών τους, ένφ συχνά ήταν τά στοιχήματα για τó ποιός θα κατόρθωνε πρώτος να πετύχει έναν άνυποψίαστο περαστικό. Πυροβολούσαν και φόνευαν τούς ραγιάδες που δέν είχαν ρακι τής άρεσκείας τους. Στην Εύβοια ένας Τούρκος έσφαξε με τó μαχαίρι του

για να όδηγηθεί ό άτυχος Έλληνας στην άγχόνη.

Και ό άπαγχονισμός, ή και ό άποκεφαλισμός, ήταν άπό τούς πιό... πολιτισμένους τρόπους άφάιρεσης τής ζωής. Διότι υπήρχαν και τά τσιγκέλια, όπου κρεμούσαν ανθρώπους και τούς άφηναν να πεθάνουν μέσα σε άφόρητους πόνους· υπήρχε ό πάσσαλος του άνασκολοπισμού – δέν ξέρω ποιός θα μπορούσε να διαβάσει, χωρίς να ανατριχιάσει, τήν περιγραφή του άνασκολοπισμού, όπως μäs τή διασφάζει ένας Γάλλος περιηγητής του 18^{ου} αιώνα που παρακολούθησε μιá τέτοια εκτέλεση⁵. υπήρχε, επίσης, τó ψή-

---

5. Βλ. Κυριάκου Σιμόπουλου, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1700-1800*, Άθήνα 1973, σελ. 399: «Ξαπλώνουν τόν μελλοθάνατο καταγής μπρούμυτα κι ό δήμιος άνοίγει τó κάτω μέρος του σώματος

σιμο σὲ σχάρες· τὸ ἀργὸ σπάσιμο τῶν ὄστων μὲ πέτρινες μπάλες ἢ σφυρί· ἢ ἐκδορά· ἢ... «ἀπεντέρωσις»· ὁ δημόσιος διαμελισμός. Ὅταν ὁ Μπραγαδίνος καὶ ἡ ἐνετικὴ φρουρὰ τῆς Χαλκίδας συμφώνησαν νὰ παραδώσουν τὴν πόλη, ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ τοὺς ἐπιτραπεῖ νὰ φύγουν μὲ τὸ κεφάλι πάνω στοὺς ὤμους τους, οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχαν πρόβλημα νὰ συμφωνήσουν· καὶ ὅταν ἡ πόλη παραδόθηκε, τοὺς προόνισαν στὴ μέση...

Τέτοιες ἀναφορές, ἀσφαλῶς, σοκάρουν. Ἀλλὰ τὸ πιὸ σοκαριστικὸ εἶναι ὅτι, λησμονώντας ἢ ἀποσιωπώντας ὅλα τὰ παραπάνω, ἔχουμε φθάσει νὰ ἀναρωτιόμαστε συχνά... γιατί ξεσηκώθηκαν οἱ Ἕλληνες. Ἄν μὴ τι ἄλλο, ὅταν φέρνουμε στὸν νοῦ μας ὅλα ὅσα εἶδαμε παραπάνω –τὴν ἐξοντωτικὴ φορολογία, τὸ ἀπαίσιον παιδομάζωμα, τὴν ἀπίστευτες ταπεινώσεις, τὴν τόση περιφρόνηση γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ραγιαδῶν–, ὅταν λοιπὸν φέρνουμε ὅλα αὐτὰ στὸν νοῦ μας, ἔ, τοῦλάχιστον καταλαβαίνουμε πολὺ καλὰ γιατί ξεσηκώθηκαν.

Εὐλόγο ὁμῶς τὸ ἐρώτημα: Γιατί τὰ λέμε ὅλα αὐτὰ; Καλὰ μὲν ἴσως εἶναι αὐτὰ ὡς λόγος ἱστορικός· καλὰ ἀσφαλῶς εἶναι ὡς λόγος ἐθνικός καὶ πατριωτικός· ἀλλὰ τί νόημα ἔχουν ὡς λόγος πνευματικός; Καὶ πῶς ὅλα αὐτὰ δείχνουν αὐτὸ πού ξεκινήσαμε νὰ ἀποδείξουμε, τὸν ἀδιάσπαστο σύνδεσμο πού λέμε ὅτι ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐθνεγερσίας; Ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀπλῆ.

* * *

Ἄν, μετὰ ἀπὸ ὅλα ὅσα εἶπαμε, νιώθαμε ὅτι ὅσοι εἶχαν τὴν ἀτυχία νὰ γεν-

μὲ ἓνα ξυράφι. Ὑστερα μπήγουν στὴν πληγὴ ἓνα μυτερὸ παλοῦκι μακρὸ ὀκτὼ πόδια καὶ ἀρκετὰ χοντρὸ, κτυπώντας τὴν ἄκρη μὲ ξύλινο κόπανο. Ὅταν ἡ μυτερὴ ἄκρη βγεῖ ἀπὸ τὸν δεξιὸ ὤμο τοῦ θύματος, δένουν τὰ χέρια στὸ παλοῦκι καὶ καρφώνουν ὄρθιο στὸ χῶμα».

νηθοῦν ραγιαδες ἦταν καταδικασμένοι νὰ ζοῦν μέσα στὶς στερήσεις, τοὺς κινδύνους καὶ τὶς ταπεινώσεις πού εἶδαμε, ΔΕΝ θὰ εἶχαμε δίκιο. Οἱ ραγιαδες ΔΕΝ ἦταν καταδικασμένοι νὰ ζοῦν αὐτὴ τὴ μαύρη ζωὴ. Μποροῦσαν, κάθε ὥρα καὶ στιγμὴ, νὰ ἀλλάξουν τὴ ζωὴ τους, μὰ γιὰ πάντα, μὲ τὸν πιὸ εὐκόλο καὶ ἀπλὸ τρόπο. Ἀρκοῦσε νὰ παρουσιασθοῦν μπροστὰ στὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές καὶ νὰ προφέρουν μία καὶ μόνο φράση: «*lâ il lâx il âllâx*». Μὲ αὐτὴ τὴ μία φράση, τόσο ἀπλῶ, ὁμολογοῦσαν ὡς Θεὸ τὸν Ἀλλάχ, ἔπαυαν νὰ εἶναι ραγιαδες καὶ γίνονταν Τοῦρκοι, καθ' ὅλα ἰσότητοι μὲ τοὺς ἄλλους Τοῦρκους. Στὸ ἐξῆς, δὲν θὰ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν τὸν κεφαλικὸ φόρο, γιὰ νὰ τοὺς ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα στὴ ζωὴ· θὰ ἀπαλλάσσονταν βεβαίως καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους δυσβάστακτους φόρους πού προβλέπονταν γιὰ τοὺς ραγιαδες·

δὲν θὰ ἀγωνιοῦσαν μίπως τοὺς ἀρπάξουν τὰ παιδιά στὸ παιδομάζωμα· δὲν θὰ ὑφίσταντο τὶς μύριες ὅσες ταπεινώσεις· δὲν θὰ κινδύνευαν νὰ χάσουν τὴ ζωὴ τους ἀπὸ τὰ νεῦρα, τὰ καπρίτσια καὶ τὴν αὐθαιρεσία τοῦ κάθε Τούρκου ἀγᾶ. Στὸ ἐξῆς δὲν θὰ προσκυνοῦσαν αὐτοὶ ἄλλους, ἀλλὰ οἱ ἄλλοι θὰ προσκυνοῦσαν αὐτούς.

χρόνια τῆς σκλαβιάς, μὰ κι ἔπειτα ἀκόμα, στὰ δύσκολα χρόνια τοῦ Ἀγῶνα, ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ὁ καθένας χωριστά, εἶχαν ἀνοικτὴ μπροστὰ τους αὐτὴ τὴν ἐπιλογή. Ἀναφέρεται χαρακτηριστικὰ ὅτι, ὅταν τὸ 1822 οἱ Ἕλληνες πολιορκοῦσαν τοὺς Τούρκους στὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας, ἔλαβε χώρα ὁ ἐξῆς... «σουρρεαλιστικός»

Ἄν, μετὰ ἀπὸ ὅλα ὅσα εἶπαμε, νιώθαμε ὅτι ὅσοι εἶχαν τὴν ἀτυχία νὰ γεννηθοῦν ραγιᾶδες ἦταν καταδικασμένοι νὰ ζοῦν μέσα στὶς στερήσεις, τοὺς κινδύνους καὶ τὶς ταπεινώσεις ποὺ εἶδαμε, ΔΕΝ θὰ εἶχαμε δίκιο. Οἱ ραγιᾶδες ΔΕΝ ἦταν καταδικασμένοι νὰ ζοῦν αὐτὴ τὴ μαύρη ζωὴ. Μποροῦσαν, κάθε ὥρα καὶ στιγμὴ, νὰ ἀλλάξουν τὴ ζωὴ τους, μιὰ γιὰ πάντα, μὲ τὸν πιὸ εὐκόλο καὶ ἀπλὸ τρόπο. Ἀρκοῦσε νὰ παρουσιασθοῦν μπροστὰ στὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές καὶ νὰ προφέρουν μιὰ καὶ μόνο φράση: «λὰ ἰλ λὰχ ἰλ ἀλλάχ». Μὲ αὐτὴ τὴ μιὰ φράση, τόσο ἀπλᾶ, ὁμολογοῦσαν ὡς Θεὸ τὸν Ἀλλάχ, ἔπαιναν νὰ εἶναι ραγιᾶδες καὶ γίνονταν Τούρκοι, καθ' ὅλα ἰσότητοι μὲ τοὺς ἄλλους Τούρκους.

Καὶ θὰ μποροῦσε κανεὶς βέβαια πάντα νὰ μπεῖ στὸν πειρασμὸ νὰ σκεφθεῖ τὸ ἐξῆς: «Ἄς κάνω αὐτὸ τὸ ἀπλό, γιὰ νὰ ἀπαλλαγῶ ἀπὸ τὰ τόσα δεινὰ τῆς ζωῆς τοῦ ραγιᾶ, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ μεγαλώσω τὰ παιδιά μου μὲ ἀσφάλεια καὶ νὰ προσφέρω στὴν οἰκογένειά μου, καὶ θὰ εἶμαι ἄνθρωπος καλὸς καὶ θεοσεβὴς –σάμπως τὸν ἴδιο Θεὸ δὲν λατρεύουμε ὅλοι;– κι ἄς τοῦ δίνουμε διαφορετικὰ ὀνόματα. Οὔτε πάλι θὰ γίνω ἐγὼ σὰν τοὺς ἄδικους ἀγᾶδες, ἀλλὰ θὰ εἶμαι δίκαιος καὶ ἐπιεικὴς πρὸς ὅλους». Κάποιοι θὰ ἔκαναν, ἀσφαλῶς, αὐτὴ τὴν ὀλέθρια ἐπιλογή. Καὶ οἱ ἀπόγονοὶ τους βρίσκονται σήμερα ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῶν συνόρων· εἶναι Τούρκοι, κι ἄς ἦταν οἱ μακρινοὶ τους πρόγονοι Ἕλληνες.

Κάθε ὥρα καὶ στιγμὴ, τὰ τετρακόσια

διάλογος, ἀπὸ τοὺς διαλόγους ἐκείνους στοὺς ὁποίους οἱ ἀντιμαχόμενοι γυρεύουν νὰ κάμψουν τὸ ἀγωνιστικὸ φρόνημα τῶν ἀντιπάλων τους:

– Βρὲ ραγιᾶδες, τί θέλετε καὶ μᾶς πολεμᾶτε; ρώτησαν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὰ τεῖχη.

– Θέλουμε τὴν ἐλευθερία μας καὶ πολεμᾶμε γιὰ τὴν πατρίδα μας, ἀπάντησαν οἱ Ἕλληνες.

– Μὰ δὲν εἶμαστε καὶ μεῖς σὰν καὶ σᾶς; ρώτησαν ξανὰ οἱ Τούρκοι. Δὲν γεννηθήκαμε σὲ τοῦτο τὸν τόπο καὶ δὲν ἐξήσαμε μαζί;

– Naί, ἀπάντησαν οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ εἴσαστε μωαμεθανοί. Ἔχετε ἄλλη πίστη καὶ μᾶς ἐτυραννοῦσατε.

Ἡ ἀπάντηση τῶν Τούρκων τὰ λέει ὅλα:

– Καί γιατί δὲν γινώσατε καὶ σεῖς μω-
αμεθανοί, γιὰ νᾶμαστε ὅλοι ἓνα πρᾶγμα,
καὶ νὰ μὴ λεγώσατε ἐσεῖς ραγιαῖδες καὶ
μεις ἀφεντάδες;⁶

Τὴ μεγάλη ἀλήθεια ποὺ κρύβεται
ἐδῶ τὴν εἶχε ἐπισημᾶνει καὶ ἀναδείξει,
μὲ τὴ διεισδυτικὴ του ματιά, ὁ ἀείμνη-
στος Καθηγητὴς Ἀλέξανδρος Τσιριντά-
νης, ὁ ὁποῖος, ἐξηγώντας πῶς ὁ κάθε
ραγιαῖς μπορούσε μὲ αὐτὸν τὸν τόσο ἀπλὸ
τρόπο νὰ ἀλλάξει τὴ ζωὴ του μιὰ γιὰ
πάντα, σχολίαζε: «Οἱ Μουσουλμᾶνοι τό-
τε τὸν ἀγκάλιαζαν, δὲν ἐφέροντο πρὸς
τοὺς ραγιαῖδες ὅπως ὁ Χίτλερ πρὸς τοὺς
Ἑβραῖους, ποὺ δὲν εἶχαν δυνατότητα νὰ
προσχωρήσουν στὴν Ἄρῖα φυλὴ, ἴσα-ἴσα
ἦσαν ἔτοιμοι νὰ τὸν ἀγκαλιάσουν. Μόλις
ἔκανε αὐτὴ τὴ δήλωση, ἀμέσως ἔπαυε νὰ
εἶναι ραγιαῖς καὶ γινόταν ἀγᾶς, ἀφέντης»⁷.

Χωρὶς τὴν παραμικρὴ δόση ὑπερ-
βολῆς, τίποτα δὲν εἶναι ἴσως τόσο μεγάλο
θαῦμα στὴ μακραίωνη ἑλληνικὴ ἱστορία,
οὔτε ὁ Μαραθῶνας οὔτε ἡ Σαλαμίνα οὔτε
ἡ ἐπικὴ πορεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου
στὰ βᾶθη τῆς Ἀσίας, ὅσο μεγάλο θαῦμα
εἶναι αὐτό, ἡ ἐπιβίωση τοῦ ἑλληνισμοῦ
στὴν Τουρκοκρατία: ὅτι ἐπὶ 400 χρόνια
ὅλοι οἱ ραγιαῖδες, ὁ καθένας ξεχωριστά,
μποροῦσαν μὲ αὐτὸν τὸν τόσο εὐκόλο
καὶ ἀπλὸ τρόπο νὰ ἀπαλλαγοῦν μιὰ γιὰ
πάντα ἀπὸ ὅλα τὰ ἀπίστευτα δεινὰ ποὺ
εἶδαμε, νὰ παύσουν νὰ εἶναι ραγιαῖδες

καὶ νὰ γίνουν ἀγᾶδες, ἀφέντες, ἀλλά...
ἐπέλεξαν νὰ μὴν τὸ κάνουν.

Ὅπως γίνεται εὐκόλα ἀντιληπτό, γιὰ
τοὺς Ἑλλήνες ποὺ σίκωσαν τὰ ὄπλα
ἐνάντια στὸν Τοῦρκο δυνάστη, ἡ ἐπα-
νάσταση ἦταν φυσικὸ συμπλήρωμα τῆς
χριστιανικῆς τους πίστεως καὶ ταυτότητας.
Ἐξ οὗ καὶ τὸ πολὺ γνωστὸ τοῦ Κολο-
κοτρώνη: «Μία φορὰ ἐβαπτίσθημεν μὲ
τὸ λάδι, βαπτιζόμεθα καὶ μία μὲ τὸ αἷμα
διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος μας». Πίστη
καὶ πατρίδα ἦταν γιὰ τοὺς Ἑλλή-
νες ἓνα καὶ τὸ αὐτό. Χωρὶς τὴν πέραν
πάσης λογικῆς προσήλωσι τοῦ γένους
τῶν Ἑλλήνων στὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ,
πολὺ ἀπλᾶ δὲν θὰ ὑπῆρχε 1821. Σὲ αὐτὴ
τὴν πίστη χρωστάμε τὸ θαῦμα τοῦ '21.
Γι' αὐτὸ λέμε:

«Αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἢ νικίσασα τὸν
κόσμον, ἢ πίστις ἡμῶν»⁸.

Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτό. Χωρὶς τὴν
πέραν πάσης λογικῆς προσήλωσι τοῦ
γένους τῶν Ἑλλήνων στὴν πίστη τοῦ Χρι-
στοῦ, βεβαίως δὲν θὰ ὑπῆρχε γένος τῶν
Ἑλλήνων νὰ ξεσπκωθεῖ τὸ 1821, ἀλλὰ καὶ
δὲν θὰ ὑπῆρχε σήμερα Ἑλλάδα, δὲν θὰ
ὑπῆρχαν σήμερα Ἑλλήνες. Οἱ Ἑλλήνες
θὰ ἦταν ἓνας ἀκόμα ἐξαφανισμένος λαὸς
τῆς Ἀρχαιότητος, ὅπως οἱ Σουμέριοι, οἱ
Χιττίτες, οἱ Ἀσσύριοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι.

Στὰ τετρακόσια χρόνια τῆς Τουρκο-
κρατίας ὁ ἑλληνισμὸς διέτρεξε τὸν πιὸ
θανάσιμο κίνδυνο τῆς μακραίωνης καὶ
πολυτάραχης ἱστορίας του. Ἀρκεῖ νὰ
ἀναλογισθεῖ κανεὶς πόσο ἰσχυρὸ ἦταν
τὸ δέλεαρ τῆς προσχώρησης στὸν μου-
σουλμανισμό. Λίγες ἐποχὲς μποροῦμε
νὰ φαντασθοῦμε στὶς ὁποῖες νὰ ἦταν
τόσο εὐκόλο νὰ νιώσουν οἱ χριστιανοὶ
τὴν ἀλήθεια τῶν λόγων τοῦ Κυρίου, ὅτι
εἶναι «πλατεῖα ἢ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἢ
ὁδός» ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀπώλεια, καὶ πάλι
«στενὴ ἢ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἢ ὁδός»

6. Διονυσίου Κόκκινου, *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις*,
Ἐκδοτικὸς οἶκος «Μέλισσα», Ἀθῆνα 1974^φ, τόμος
Β', σελ. 402. Τέτοια λόγια φώναζαν οἱ Τοῦρκοι
στοὺς Ἑλλήνες καὶ στὸ Βαλτέτσι, ὅπως μᾶς τὰ
παραδίδει ὁ Ἀμβρόσιος Φραντζῆς: «*Βρὲ Ρωμοί,
μὰ τὸ καλὸ ποὺ σᾶς θέλουμε, ρίξτε τ' ἄρματα,
ἐλάτε νὰ προσκυνήσετε καὶ μὰ τοῦ Ραμπῆ [τοῦ
Θεοῦ] τὸ ὄνομα καὶ τοῦ μεγάλου Προφήτη καὶ
μὰ τὰ τέσσερα κιτάπια τοῦ Θεοῦ [ἐνν. τὴ Γραφί,
τοὺς Ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ, τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὸ
Κοράνι] καὶ μὰ τοῦ βασιλιᾶ μας τὸ κεφάλι, τριχᾶ
σας δὲν θὰ πειραχθεῖ.*

7. Α. Ν. Τσιριντάνη, *Ἐμεῖς οἱ Ἑλλήνες*, Ἐκδόσεις
«Συζητήσεις», Ἀθῆνα 1977, σελ. 28.

8. Β' Ἰω., ε' 4.

που ὀδηγεῖ στὴ ζωὴ⁹. Αὐτὸ τὸ «*λά ἰλ λάχ ἰλ ἀλλάχ*» ἔμοιαζε μὲ τὸ κλειδί γιὰ μιὰ καλύτερη ζωὴ, μακριὰ ἀπὸ τὶς στεριώσεις, τοὺς κινδύνους καὶ τὶς ταπεινώσεις τῆς ζωῆς τοῦ ραγιᾶ. Ἀλλὰ ὁ ἀπλὸς ραγιᾶς, ὁ ἀπλὸς χριστιανὸς στὰ τετρακόσια αὐτὰ χρόνια βροντοφώναξε στὸν δυνάστη του αὐτὸ που γράφει σὲ ἕνα ὑπέροχο ποίημα του ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, αὐτὸ που σὲ ἀπόδοση στὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ ἔχει ὡς ἑξῆς: «*Οὔτε κι ἂν μοῦ ἔδινες ἀμύθητες ποσότητες ἀπὸ χρυσὸ καὶ κε-
χιμπᾶρι καὶ καταπράσινες πεδιάδες καὶ*

σίλωσι τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων στὴν πίστι τοῦ Χριστοῦ στὴν Τουρκοκρατία σφράγισε ὀριστικὰ τὸν ἀκατάλυτο σύνδεσμο τοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ τὸν χριστιανισμό. Ὁ σύνδεσμος αὐτὸς διακηρύχθηκε μὲ τὸν λόγο τοῦ Χριστοῦ, «*ἐλίλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῆ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου*»¹¹. φανερώθηκε μὲ τὴ διάδοση τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος μὲ τὸν ἑλληνικὸ λόγον σφυρηλατήθηκε, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἀγκάλιασαν πρόθυμα τὸ χριστιανικὸ κήρυγμα, βρίσκοντας σὲ αὐτὸ τὴν πλήρωση τοῦ ἑλληνισμοῦ τους· βάθυνε, δίνοντας ὡς

Τίποτα δὲν εἶναι ἴσως τόσο μεγάλο θαῦμα στὴ μακραίωνη ἑλληνικὴ ἱστορία, οὔτε ὁ Μαραθῶνας οὔτε ἡ Σαλαμίνα οὔτε ἡ ἐπικὴ πορεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στὰ βάρη τῆς Ἀσίας, ὅσο μεγάλο θαῦμα εἶναι αὐτό, ἡ ἐπιβίωση τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν Τουρκοκρατία: ὅτι ἐπὶ 400 χρόνια ὅλοι οἱ ραγιᾶδες, ὁ καθένας ξεχωριστά, μποροῦσαν μὲ αὐτὸν τὸν τόσο εὔκολο καὶ ἀπλὸ τρόπο νὰ ἀπαλλαγοῦν μιὰ γιὰ πάντα ἀπὸ ὅλα τὰ ἀπίστευτα δεινὰ που εἶδαμε, νὰ παύσουν νὰ εἶναι ραγιᾶδες καὶ νὰ γίνουν ἀγᾶδες, ἀφέντες, ἀλλά... ἐπέλεξαν νὰ μὴν τὸ κάνουν.

μεγάλα κοπάδια καὶ λαμπρὸ ἀνάκτορο καὶ τὸ πλούσιο τραπέζι τοῦ Ἀλκίνοου, οὔτε κι ἂν μοῦ ἔδινες ἄλλη ζωὴ, ἀγέραστη, ἀντὶ γιὰ τὴν παροῦσα, οὔτε κι ἔτσι δὲν θὰ ἐπέλεγα ἐγὼ “*λιπόχριστον βίον αἰσχρόν*”, ν’ ἀφήσω τὸν Χριστὸ καὶ νὰ ζῶ μιὰ ζωὴ ἐπαίσχυντη μακριὰ ἀπὸ Αὐτόν»¹⁰.

Αὐτὴ ἡ πέραν πάσης λογικῆς προ-

καρπὸ του τὴ γόνιμη σύζευξη χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἑλληνικῆς παιδείας· κραταιώθηκε μὲ τὸν λόγο τῶν Πατέρων· ἀλλὰ ὁ ἀκατάλυτος αὐτὸς σύνδεσμος τοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ τὸν χριστιανισμό σφραγίσθηκε ἴσως ὀριστικὰ τότε, στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, μὲ τὸν τρόπο που εἶδαμε.

Καὶ ὅταν μιᾶμε γιὰ ἀκατάλυτο σύνδεσμο, δὲν ἐννοοῦμε ἀσφαλῶς ὅτι οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες δὲν μποροῦμε νὰ ἀποστατήσουμε ἀπὸ τὴν πίστι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μποροῦμε, καὶ πολὺ συχνὰ τὸ κάνουμε, καὶ μάλιστα μὲ περισσὴ εὐκολία. Αὐτὸ που ἐννοοῦμε εἶναι ὅτι, ἂν παύσουμε νὰ

9. *Ματθ.*, ζ’ 13-14.

10. Γρηγορίου Ναζιανζινοῦ, *Ἐπιθῆτικὰ Β*, *Υποθῆκαι παρθένους*, ed. J.-P. Migne, PG 37, 589.1-5: «*Οὐδ’ εἶ μοι χρυσοῖο, καὶ ἠλέκτροιο τάλαντα, / καὶ πεδιάδα χλοάοντα καὶ εὐρέα πώεα δοίης, / καὶ δόμον αἰγλήπεντα, καὶ Ἀλκινόοιο τράπεζαν, / οὐδ’ εἶ μοι βίον ἄλλον ἀγίραον ἀντὶ παρόντος, / οὐδέ κεν ὡς λιπόχριστον ἐγὼ βίον αἰσχρόν ἐλοίμην*».

11. *Λουκ.*, ιβ’ 23.

είμαστε χριστιανοί, παύουμε την ίδια στιγμή να είμαστε Έλληνες. Αυτό έννοοῦμε, όταν μιλάμε για ἀκατάλυτο σύνδεσμο. Δέστε τί ἔλεγε τὸ 1939 ὁ νεαρὸς τότε θεολόγος τῆς «Ζωῆς» Ἀλέξανδρος Γκιάλας, ποὺ τότε μόλις εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεται γνωστὸς ὡς ποιητῆς Γ. Βερίτης: «*Ἄν ὁ κόσμος ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη τοῦ Χριστιανισμοῦ, γιὰ νὰ τραβήξει μπροστά, ἡ Ἑλλάς δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει στιγμή χωρὶς αὐτόν. Γιὰ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἡ πίστη ὑπῆρξε ἡ ζωὴ της*»¹².

εἶναι ἀσφαλῶς ἡ πρώτη ποὺ προσπαθεῖ νὰ κάνει κάτι τέτοιο. Καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο γίνεται αὐτὸ εἶναι πάντα ὁ ἴδιος: Κάθε ἐποχὴ ποὺ γυρεύει νὰ στήσει τοὺς δικούς της μύθους, καμώνεται πὼς ἔρχεται... νὰ γκρεμίσει τοὺς παλιούς. Ὅταν στῆ ναζιστικὴ Γερμανία καὶ τὴν κομμουνιστικὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση προσπαθοῦσαν νὰ κόψουν καὶ νὰ ράψουν τὴν ἱστορία στὰ μέτρα τῆς ἰδεολογίας τοῦ καθεστώτος, αὐτὸ ποὺ ἔλεγαν καὶ διεκέρυσσαν πανηγυρικὰ εἶναι ὅτι ἔρχο-

Γιὰ τοὺς Ἕλληνες ποὺ σήκωσαν τὰ ὄπλα ἐνάντια στὸν Τοῦρκο δυνάστη, ἡ ἐπανάσταση ἦταν φυσικὸ συμπλήρωμα τῆς χριστιανικῆς τους πίστεως καὶ ταυτότητας. Ἐξ οὗ καὶ τὸ πολὺ γνωστὸ τοῦ Κολοκοτρώνη: «Μία φορὰ ἐβαπτίσθημεν μὲ τὸ λάδι, βαπτιζόμεθα καὶ μία μὲ τὸ αἷμα διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος μας». Πίστη καὶ πατρίδα ἦταν γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἓνα καὶ τὸ αὐτό. Χωρὶς τὴν πέραν πάσης λογικῆς προσήλωσι τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων στὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ, πολὺ ἀπλᾶ δὲν θὰ ὑπῆρχε 1821.

Εἶναι σημαντικό νὰ ἔχουμε κατὰ νοῦν ὅσα εἶπαμε παραπάνω. Διότι εἶναι ἀληθινὰ παράδοξο αὐτὸ ποὺ βλέπουμε νὰ συμβαίνει σήμερα. Ἐχουμε μπροστὰ μας τὴν ἱστορικὴ ἐπέτειο τῶν 200 χρόνων ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, καὶ ἀντὶ νὰ μᾶς συνεπαίρνει ἡ ἐνθουσιασμός, βλέπουμε νὰ μᾶς κυριεύει... ἡ ἀνησυχία. Ἡ ἀνησυχία... τί θὰ βροῦν πάλι νὰ ποῦν. Καὶ μακάρι μὲν ἡ ἀνησυχία νὰ διαψευσθεῖ, ἀλλὰ δύσκολα θὰ διαφωνήσει κανεὶς ὅτι δὲν εἶναι καθόλου ἀδικαιολόγητη. Ἡ ἐποχὴ μας εἶναι ἀπὸ τίς ἐποχὲς ἐκεῖνες ποὺ προσπαθοῦν νὰ κόψουν καὶ νὰ ράψουν τὴν ἱστορία στὰ μέτρα τους. Δὲν

νταν νὰ γκρεμίσουν... τοὺς μύθους τοῦ παρελθόντος! Ἔτσι καὶ σήμερα: Νὰ γκρεμίσουμε τὸν «μῦθο» τοῦ κρυφοῦ σχολειοῦ, νὰ γκρεμίσουμε τὸν «μῦθο» ὅτι τὸ παιδομάζωμα ἦταν κάτι κατ' ἀνάγκην κακό, νὰ γκρεμίσουμε τὸν «μῦθο» τοῦ ρόλου τοῦ Πατριαρχείου, νὰ γκρεμίσουμε τὸν «μῦθο» γιὰ τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης, νὰ γκρεμίσουμε τὸν «μῦθο» ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐλευθερώθηκαν μόνοι τους. Καὶ ὁ στόχος; Ὁ ἴδιος πάντα: νὰ στήσουμε μιὰ ἱστορικὴ ἀφήγησι ποὺ νὰ μᾶς βολεύει περισσότερο. Δὲν ξέρω τί εἶναι αὐτό· ἀλλὰ σίγουρα δὲν εἶναι ἱστορία...

(συνεχίζεται)

12. Γ. Βερίτη, «Ἡ Θρησκεία βίασι ἐθνικῆς ἀναδημιουργίας», ἐν *Μαρμαρωμένος Βασιλιάς. Δοκίμια ἑλληνορθόδοξου στοχασμοῦ*, Ἐκδόσεις «Ἡ Διαμασκό», Ἀθήνα 1994, σελ. 30.

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ*

Είσαγωγή

Στις 2 Αυγούστου του 2017, το επιστημονικό περιοδικό *Science*, ένα από τα σημαντικότερα επιστημονικά περιοδικά του κόσμου, δημοσίευσε ένα κύριο ολοσέλιδο άρθρο, εικονογραφημένο με δύο αρχαϊκές νωπογραφίες γυναικών και μια φωτογραφία της Πύλης των Λεόντων, με τόν τίτλο: “The Greeks really have near-mythical origins” (Οί Έλληνες έχουν πραγματικά σχεδόν μυθική καταγωγή). Το άρθρο αρχίζει ως εξής:

«Από την εποχή του Όμηρου, οι Έλληνες είχαν μυθοποιήσει τους Μυ-

κηναίους προγόνους του σέ έπη και τραγωδίες... Διανοπτες διερωπώντο αν οί σύγχρονοι Έλληνες κατάγονται από τους Μυκηναίους, που δημιούργησαν έναν περίφημο πολιτισμό από το 1600 έως το 1200 π.Χ., η αν οί αρχαίοι Μυκηναίοι απλώς εξαφανίσθηκαν από την περιοχή. Τώρα, αρχαϊκό DNA δείχνει ότι οί σύγχρονοι Έλληνες είναι πράγματι απόγονοι των Μυκηναίων, με μόνο μικρό ποσοστό DNA από άλλους λαούς, που μετανάστευσαν αργότερα στην Ελλάδα. Και ότι οί ίδιοι οί Μυκηναίοι ήταν στενοί συγγενείς και με τους Μινωίτες, έναν άλλο σπουδαίο πολιτισμό, που άνησε

Στις 2 Αυγούστου του 2017, το επιστημονικό περιοδικό *Science*, ένα από τα σημαντικότερα επιστημονικά περιοδικά του κόσμου, δημοσίευσε ένα κύριο ολοσέλιδο άρθρο με τόν τίτλο: “The Greeks really have near-mythical origins” (Οί Έλληνες έχουν πραγματικά σχεδόν μυθική καταγωγή). Το άρθρο αρχίζει ως εξής: «αρχαϊκό DNA δείχνει ότι οί σύγχρονοι Έλληνες είναι πράγματι απόγονοι των Μυκηναίων, με μόνο μικρό ποσοστό DNA από άλλους λαούς, που μετανάστευσαν αργότερα στην Ελλάδα. Και ότι οί ίδιοι οί Μυκηναίοι ήταν στενοί συγγενείς και με τους Μινωίτες, έναν άλλο σπουδαίο πολιτισμό, που άνησε νωρίτερα στην Κρήτη, μεταξύ 2600 και 1400 π.Χ.».

* Το κείμενο στηρίζεται στην εισήγηση που έκανε ό διακεκριμένος Γενετιστής-Βιολόγος, Όμότιμος Διευθυντής Έρευνών στο ΕΚΕΦΕ «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ», αείμνηστος Δρ Έλευθέριος Γ. Σιδέρης, στις 9 Ιουνίου 2018, στη σειρά Σεμιναρίων Θετικών Επιστημών και Τεχνολογίας της Χριστιανικής Ένώσεως Επιστημόνων. Η εισήγηση είχε τίτλο: «Οί σύγχρονοι Έλληνες είμαστε απόγονοι των Μινωιτών και των Μυκηναίων, σύμφωνα με τα εύρηματα της Γενετικής κατά τόν 21ο αιώνα». Η έπεξεργασία του κειμένου της εισηγήσεως έγινε από την Όμότιμη Καθηγήτρια Ε. Μ. Πολυτεχνείου Άμαλία Α. Κώνστα, σύζυγο του όμιλτη.

νωρίτερα στην Κρήτη, μεταξύ 2600 και 1400 π.Χ. Η συνέχεια μεταξύ Μυκηναίων και σύγχρονων Ελλήνων είναι ιδιαίτερος έντυπωσιακή, δεδομένου ότι στο Αιγαίο διασταυρώθηκαν, επί χιλιάδες χρόνια, διάφοροι πολιτισμοί».

Σε δελτίο τύπου του Ίνστιτούτου Max Planck, ήμερομηνίας 7 Αυγούστου 2017, διαβάζουμε τα εξής:

της έρευνας ήταν δύο Έλληνες Πανεπιστημιακοί Καθηγητές Γενετικής στις ΗΠΑ, ο Ίωσήφ Λαζαρίδης του Τμήματος Γενετικής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Harvard στη Βοστώνη και ο Γεώργιος Σταματογιαννόπουλος του University of Washington στο Seattle. Η αναφερόμενη έρευνα συνίσταται στη σύγκριση αρχαϊκού DNA (γενετικού ύλι-

Σε δελτίο τύπου του Ίνστιτούτου Max Planck, ήμερομηνίας 7 Αυγούστου 2017, διαβάζουμε τα εξής: «Ο Μινωικός πολιτισμός και ο αντίστοιχος Μυκηναϊκός ήταν οι πρώτες έγγραμμες κοινωνίες της Ευρώπης, και πολιτισμοί πρόγονοι της μεταγενέστερης Κλασικής Ελλάδας... οί πρόδρομοι και τών δύο ήταν πληθυσμοί από τη νεολιθική Δυτική Ανατολία και την Ελλάδα. Και οί δύο είχαν στενή γενετική συγγένεια, και μεταξύ τους, αλλά και με τούς σύγχρονους Έλληνες».

«Ο Μινωικός πολιτισμός και ο αντίστοιχος Μυκηναϊκός ήταν οι πρώτες έγγραμμες κοινωνίες της Ευρώπης, και πολιτισμοί πρόγονοι της μεταγενέστερης Κλασικής Ελλάδας... οί πρόδρομοι και τών δύο ήταν πληθυσμοί από τη νεολιθική Δυτική Ανατολία και την Ελλάδα. Και οί δύο είχαν στενή γενετική συγγένεια, και μεταξύ τους, αλλά και με τούς σύγχρονους Έλληνες».

Αντίστοιχα άρθρα δημοσιεύθηκαν, σχεδόν ταυτόχρονα, στις εφημερίδες *Το Βήμα* και *Η Καθημερινή*, καθώς και σε διεθνείς εφημερίδες και περιοδικά, όπως τα *Daily Mail*, *The National Herald*, *Life Sciences*, *Observer*, και ανακοινώθηκαν από το *BBC News*.

Όλα τα παραπάνω άρθρα αναφέρονται σε μιὰ πρωτοποριακή έρευνα που δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στο περιοδικό *Nature*, το πιο έγκριτο επιστημονικό περιοδικό παγκοσμίως. Έπικεφαλής

κού εξαγόμενου από αρχαϊκά ανθρωπολογικά απολιθωμένα οστικά εύρηματα) Μινωιτών και Μυκηναίων της Έποχής του Χαλκού (Bronze Age) με το DNA άλλων πληθυσμών, αλλά και με εκείνο τών σύγχρονων Ελλήνων.

Πιο συγκεκριμένα, οί έρευνητές μελέτησαν οστά και δόντια 19 ανθρώπων της Έποχής του Χαλκού (5400-1340 π.Χ.), από τούς οποίους οί δέκα ήταν Μινωίτες από την περιοχή του Ηρακλείου και του όροπεδίου Λασιθίου, οί τέσσερις ήταν Μυκηναίοι από την Αργολίδα και τη Σαλαμίνα, και οί τρεις κάτοικοι της νοτιοδυτικής Ανατολίας, στη σημερινή Τουρκία, της ίδιας έποχής. Το ύλικό αυτών τών ανθρώπων συγκρίθηκε με το αρχαίο γενετικό ύλικό άλλων 234 αρχαίων ανθρώπων από όλο τον κόσμο, αλλά και με δείγματα από 2600 περίπου σύγχρονους Ευρωπαίους και Μεσοανατολίτες, μεταξύ τών οποίων και 30 Έλληνες, στους οποί-

ους περιλαμβάνονταν και Κρητες από το Λασιθί¹.

Άπαραίτητες γνώσεις Γενετικής – Γενετικά εύρηματα

Δύο κυρίως τύποι γενεολογικών τέστ DNA χρησιμοποιούνται για την ταυτοποίηση του τρόπου με τον οποίο μεταβιβάζεται το γονιδίωμα του DNA των κυττάρων από γενεά σε γενεά και, επομένως, για την παρακολούθηση της προϊστορίας ενός πληθυσμού: το τέστ του Y-DNA και το τέστ του mtDNA.

Το πρώτο τέστ ανιχνεύει το μεταβιβαζόμενο DNA που περιέχεται μέσα στα χρωματοσώματα Y (Y-DNA). Πρόκειται για μικρά σωματίδια που βρίσκονται μέσα στους πυρήνες των κυττάρων μας ανά ζεύγη και είναι δύο ειδών: X και Y. Τα μὲν κύτταρα του ανδρικού πληθυσμού περιέχουν ένα ζεύγος χρωματοσωμάτων Y και ένα ζεύγος X, ενώ εκείνα του γυναικείου πληθυσμού περιέχουν δύο ζεύγη χρωματοσωμάτων X. Το Y-DNA μεταδίδεται από τον πατέρα στους γιούς, έγγονους, δισέγγονους κ.ο.κ., μόνο σε άρρενες

δηλαδή. Είναι προφανές ότι το τέστ αυτό μπορεί να εφαρμοστεί μόνο στον ανδρικό πληθυσμό, εφόσον τα κύτταρα των γυναικών δεν περιέχουν χρωματοσώματα Y μέσα στον πυρήνά τους.

Το δεύτερο είναι το τέστ μιτοχονδριακού DNA (mtDNA), που ανιχνεύει το μεταβιβαζόμενο DNA που περιέχεται μέσα στα μιτοχόνδρια. Τα μιτοχόνδρια είναι σωματίδια που ενυπάρχουν μέσα σε όλα μας τα κύτταρα και αποτελούν την ενεργειακή πηγή των κυττάρων μας. Αυτά περιέχουν το δικό τους DNA, το μιτοχονδριακό DNA, το οποίο μεταβιβάζεται μόνον από τις γυναίκες στα παιδιά: από τη μητέρα στα παιδιά της, από τις κόρες στα εγγόνια της, από τις έγγονες στα δισέγγονα κ.ο.κ. Το τέστ αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη διερεύνηση της άμεσης μητρικής γενεαλογικής προϊστορίας ενός ατόμου.

Από την απλουστευμένη αυτή περιγραφή αντιλαμβανόμαστε ότι τα δύο αυτά τέστ, ανιχνεύοντας τη μεταβίβαση του DNA από γενεά σε γενεά, διευκολύνουν τη Γενετική Ανάλυση, άρα και την παρακολούθηση προς τα πίσω της ιστορίας ενός πληθυσμού και, επόμενως, την εξαγωγή συμπερασμάτων ως προς την καταγωγή του.

Από τα εύρηματα της έρευνας προέκυψε καθαρά ότι οι Μινωίτες έχουν μεγάλη συγγένεια με τους υπόλοιπους Ευρωπαίους, όχι όμως με τους πληθυσμούς της Μέσης Ανατολής. Επιπλέον, από τη σύγκριση του DNA των Μινωιτών, πριν από 4500 χρόνια, με το DNA από σύγχρονους Κρητικούς που ζουν στο όροπέδιο του Λασιθίου, προέκυψε ότι το DNA των Μινωιτών συμπίπτει με το DNA των Λασιθιωτών, των σύγχρονων Κρητών.

Τα εύρηματα έδειξαν επίσης ότι υπήρξε μὲν πρόσμιξη τόσο με Βόρειους όσο και με Ανατολικούς πληθυσμούς, αλλά ότι Μινωίτες και Μυκηνάιοι είχαν αναμφίβολα στενή γενετική συγγένεια με-

1. Στην έρευνα πήραν επίσης μέρος κορυφαίοι ξένοι επιστήμονες, όπως ο Αμερικανός εξελικτικός γενετιστής David Emil Reich, καθηγητής στο Harvard Medical School στη Βοστώνη, και ο Johannes Krause, καθηγητής Αρχαιολογίας και Παλαιοντολογίας στο University of Tübingen και συνδιευθυντής στο νέο «Ινστιτούτο Max Planck για τη Μελέτη της Ανθρώπινης Ιστορίας» στην Ίένα της Γερμανίας.

Από ελληνικής πλευράς συμμετείχαν επίσης οι Γιάννης Σταματογιαννόπουλος (υιός του Γεωργίου) και Δήμητρα Λοτάκη (Πανεπιστήμιο Ουάσινγκτον), Γιάννης Μανιάτης (Εργαστήριο Αρχαιμετρίας, ΕΚΕΦΕ «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»), Μανώλης Μιχαλοδημητράκης (Πατρική Σχολή Πανεπιστημίου Κρήτης), Γιώργος Κορρές (Τμήμα Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών) και οι αρχαιολόγοι Γιάννης Τζεδάκης, Αντώνης Βασιλάκης, Αναστασία Παπαθανασίου και Ελένη Κονσολάκη-Γιαννοπούλου.

ταξύ τους, όπως και με τους σύγχρονους Έλληνες. Ένω, όταν συγκρίνουμε το DNA Μινωιτών και Μυκηναίων με εκείνο των κατοίκων της νότιας άκτής της Ευρώπης, δεν έχουμε την ίδια όμαλή εξέλιξη όπως στην Ελλάδα, γιατί πρόκειται για λαούς που ήλθαν σε έπαφή με διάφορες φυλές και, επομένως, το DNA τους έχει αναμιχθεί.

Από εκεί, ένα μέρος του πληθυσμού διέφυγε και πήγε στη Μέση Ανατολή, όπου διέμεινε επί πολλά χρόνια. Και από εκεί, πάλι, ένα τμήμα του μετανάστευσε στη Νοτιοανατολική Ασία, την Ευρώπη, τη Βορειοανατολική Ασία και, τέλος, στην Αμερική. Στα συμπεράσματα αυτά έχουμε καταλήξει από τη μελέτη της μεταβίβασης του DNA, από τα γενετικά εύρηματα

Από τα εύρηματα της έρευνας προέκυψε καθαρά ότι οι Μινωίτες έχουν μεγάλη συγγένεια με τους υπόλοιπους Ευρωπαίους, όχι όμως με τους πληθυσμούς της Μέσης Ανατολής. Επιπλέον, από τη σύγκριση του DNA των Μινωιτών, πριν από 4500 χρόνια, με το DNA από σύγχρονους Κρητικούς που ζουν στο όροπέδιο του Λασιθίου, προέκυψε ότι το DNA των Μινωιτών συμπίπτει με το DNA των Λασιθιωτών, των σύγχρονων Κρητών. Τα εύρηματα έδειξαν επίσης ότι υπήρξε μὲν πρόσμιξη τόσο με Βόρειους όσο και με Ανατολικούς πληθυσμούς, αλλά ότι Μινωίτες και Μυκηναίοι είχαν αναμιφίβολα στενή γενετική συγγένεια μεταξύ τους, όπως και με τους σύγχρονους Έλληνες. Ένω, όταν συγκρίνουμε το DNA Μινωιτών και Μυκηναίων με εκείνο των κατοίκων της νότιας άκτής της Ευρώπης, δεν έχουμε την ίδια όμαλή εξέλιξη όπως στην Ελλάδα, γιατί πρόκειται για λαούς που ήλθαν σε έπαφή με διάφορες φυλές και, επομένως, το DNA τους έχει αναμιχθεί.

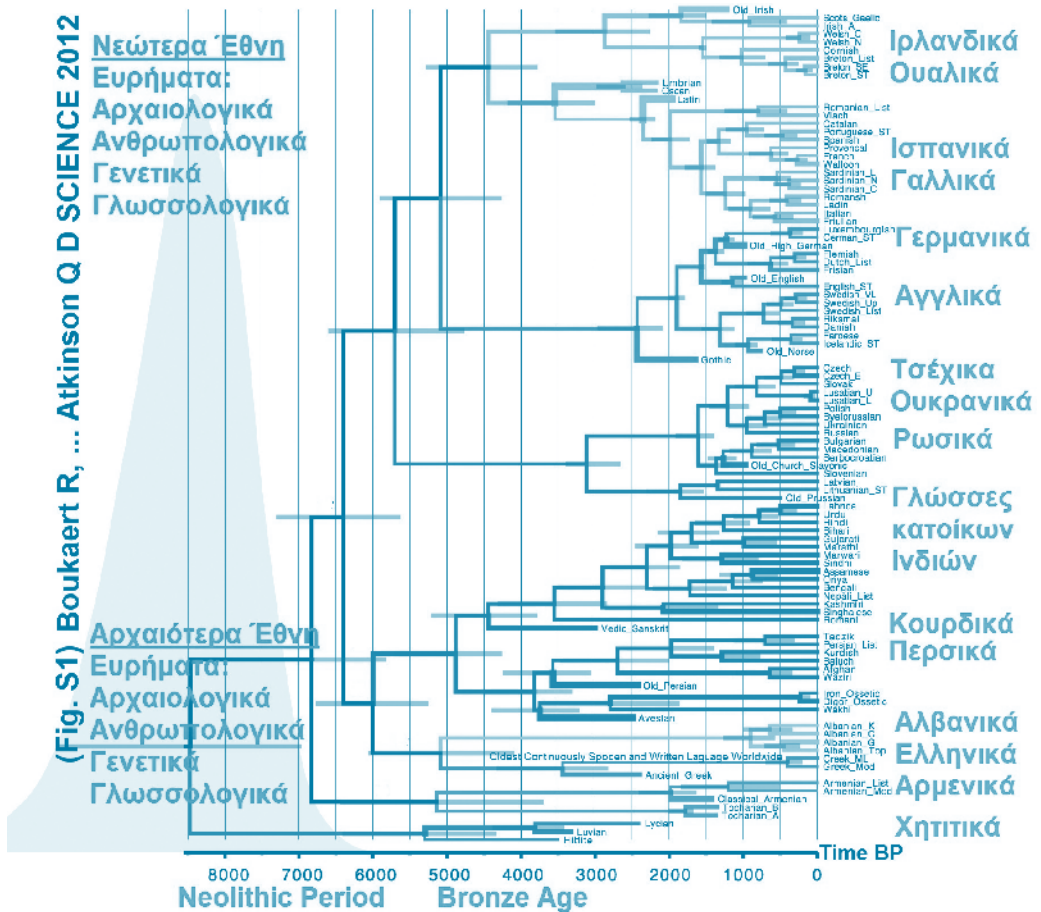
Γενετικά, ανθρωπολογικά και αρχαιολογικά εύρηματα σχετικά με την εξάπλωση του σύγχρονου ανθρώπου

Ό,τι ποῦμε αναφέρεται στον *homo sapiens*, στον άνθρωπο τὸν σοφὸ ἢ τὸν ἄνθρωπο τὸν εὐφυῆ, τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο. Παρακολουθώντας, λοιπόν, τὴ μεταβίβαση τοῦ μιτοχονδριακοῦ DNA, βρίσκουμε ὅτι αὐτὸς ἐφανίσθηκε κάπου στὴν Ἀφρική, θέμα στὸ ὁποῖο ὅλοι συμφωνοῦν.

δηλαδή, με τις μεθόδους που ἀναλύσαμε πὶὸ πάνω.

Και αὐτὸ πὸν ἰσχυρίζονται οἱ συγγραφείς αὐτῆς τῆς διεθνούς μελέτης τοῦ DNA, τὰ συμπεράσματα τῆς ὁποῖα συγκλίνουν με τὰ ἀρχαιολογικά και τὰ παλαιοανθρωπολογικά εύρηματα, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως πὶὸ κάτω, εἶναι ὅτι ὁ πολιτισμὸς ἀκολούθησε τὴ θαλάσσια ὁδὸ.

Σύμφωνα, τώρα, με τὰ ἀνθρωπολογικά εύρηματα, συγκεκριμένα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπινους σκελετοὺς πὸν ἔχουν βρεθεῖ σε διάφορα μέρη, ἐπιβεβαιώνεται ἐπίσης ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐφανίσθηκε ἀρχικά στὴν

● **ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ**

Οι Γλωσσολογικώς νεώτερες γλώσσες ομιλούνται από Γενετικώς και Ανθρωπολογικώς /Αρχαιολογικώς πλέον προσφάτως εμφανισθέντες πληθυσμούς (έθνη).

Άφρική, πέρασε εν συνεχεία στη Μέση Ανατολή και από εκεί εξαπλώθηκε στην Ασία, την Ευρώπη και την Αμερική.

Αλλά και σύμφωνα με τα *αρχαιολογικά εύρηματα* που έντοπίσθηκαν σε αρχαίους οικισμούς, όπως έργαλεια, άγγεια, ειδώλια και κοσμήματα, καταλήγουμε και πάλι στα ίδια συμπεράσματα. Μέχρι στιγμής, δηλαδή, τα *γενετικά*, τα *άνθρωπολογικά* αλλά και τα *αρχαιολογικά εύρηματα* συμφωνούν απόλυτως μεταξύ τους.

Γλωσσολογικά εύρηματα σχετικά με την εξάπλωση του σύγχρονου ανθρώπου

Και πηγαίνουμε, τέλος, στα *γλωσσολογικά εύρηματα*. Η Γλωσσολογία έχει αναπτύξει τελευταία έναν κλάδο, την *Εξελικτική Γλωσσολογία*, ή όποια ακολουθεί τη μεθοδολογία της Γενετικής. Οί γλώσσες που όμιλούνται στην Ινδία, την Περσία, την παλαιά Μικρά

Ἀσία (προτού μεταβοῦν ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι) καὶ στὴν Εὐρώπη ὀνομάζονται *Ἰνδοευρωπαϊκὲς γλῶσσες*. Ὁ ὅρος πρωτοχρησιμοποιήθηκε τὸ 1813 ἀπὸ τὸν περιήγητο Ἄγγλο πολυμαθῆ, φυσικό, γλωσσολόγο, Αἰγυπτιολόγο καὶ ἰατρὸ Thomas Young (1773- 1829), ὁ ὁποῖος, ἐξάλλου, συνέβαλε πολὺ οὐσιαστικά στὴν ἀποκρυπτογράφηση τῆς ἱερογλυφικῆς γραφῆς. Στὸ λῆμμα τοῦ “Languages” στὴν *Encyclopaedia Britannica*, ὁ Young συνέκρινε τὴ γραμματικὴ καὶ τὸ λεξιλόγιο 400 γλωσσῶν καί, σὲ μιὰ ξεχωριστὴ ἐργασία του, τὸ 1813, εἰσήγαγε τὸν ὅρο «Ἰνδοευρωπαϊκὲς γλῶσσες» (*Indo-European languages*), 165 χρόνια μετὰ τὸν Ὁλλανδὸ γλωσσολόγο Marcus Zuerius van Boxhorn (Marcus Zuerius Boxhornius, 1612-1653), ὁ ὁποῖος εἶχε προτείνει τὴν ὁμαδοποίηση τῶν γλωσσῶν αὐτῶν ἀπὸ τὸ 1648.

Ἔχουμε, γιὰ παράδειγμα, λέξεις ποὺ δείχνουν νὰ ἔχουν κοινὴ καταγωγὴ. Ὅπως νύξ στὰ ἑλληνικά, *nox* στὰ λατινικά, *night* στὰ ἀγγλικά, *nuit* στὰ γαλλικά, *noche* στὰ ἰσπανικά, *nacht* στὰ γερμανικά... Καί, ἀντιστοιχῶς, *ἀστήρ*, *stella*, *star*, *étoile*, *stella*, *estrella*, *Stern* κτλ. Ἀπὸ τὴ μελέτη παρόμοιων δεδομένων ἔχει προκύψει, μετὰξὺ ἄλλων, μιὰ δημοσίευση στὸ *Science* τοῦ 2012, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ Ἰνδοευρωπαϊκὲς γλῶσσες πρωτοεμφανίσθηκαν στὴν περιοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πρὸς τὴν Ἀνατολίαν, κάπου στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἢ τὴ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ, δηλαδὴ 8500 μὲ 5500 χρόνια πρὶν ἀπὸ σήμερα.

Καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἔχει βρεθεῖ, ἐπιπλέον, εἶναι ὅτι τὰ ἀρχαιότερα ἔθνη μιλοῦν τὴν Ἀρμενικὴ, τὴν Ἑλληνικὴ καὶ τὴν Ἀλβανικὴ γλῶσσα. Αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ λαοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ γενετικῶς εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι ὄλων τῶν Ἰνδοευρωπαϊῶν, ὅπως φαίνεται στὴν Εἰκόνα 1. Σημειῶνω ἐδῶ ὅτι *ἡ Ἑλληνικὴ εἶναι ἡ ἀρχαιότερη γλῶσσα στὸν κόσμον γιὰ τὴν ὁποία ὑπάρχουν γραπτὰ*

κείμενα καὶ ἡ ὁποία ὀμιλεῖται συνεχῶς. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἀρχαῖες γλῶσσες, ὅπως τὰ Ἀραμαϊκά, τὰ ὁποία οὐσιαστικά ἐξέλιπταν, καὶ τὰ ἀρχαῖα Αἰγυπτιακά, τὰ ὁποία ἐπίσης ἐξέλιπταν καὶ συναντῶνται μόνο στὰ Κοπτικὰ Εὐαγγέλια.

Στὸν ἀριστερὸ ἄξονα τῆς Εἰκόνας 1 ἔχουμε τὰ ἔθνη, ἐνῶ στὸν δεξιὸ ἔχουμε τὶς διάφορες γλῶσσες. Παρατηροῦμε ὅτι ἡ συγγένεια μετὰξὺ τῶν γλωσσῶν συμπίπτει μὲ τὴ γενετικὴ συγγένεια τῶν πληθυσμῶν. Στὴν ἴδια εἰκόνα βλέπουμε, ἐπίσης, ὅτι οἱ γλωσσολογικῶς νεώτερες γλῶσσες ἀντιστοιχοῦν σὲ ἔθνη ποὺ εἶναι νεώτερα, ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀνθρωπολογικῆς ἀπόψεως.

Καὶ ὅταν φθάνω ἐδῶ, πάντα ὁ νοῦς μου πηγαίνει στὸν πίνακα τοῦ Πύργου τῆς Βαβέλ τοῦ Peter Brūgel, ποὺ βρίσκεται στὸ μουσεῖο Kunsthistorisches Museum τῆς Βιέννης. Στὴ *Γένεση* (ια' 9) διαβάζουμε: «... ἐκεῖ συνέχευε Κύριος τὰ χεῖλη πάσης τῆς γῆς καὶ ἐκεῖθεν διέσπειρεν Κύριος ἀπὸ προσώπου πάσης τῆς γῆς». Ἡ Ἑξελικτικὴ Γλωσσολογία καὶ ἡ Ἀνθρωπολογία σὲ μιὰ ἐμπνευσμένη φράση! Ἡ πρῶτος ποὺ συνέλαβε αὐτὴ τὴ σχέση, ἀνάμεσα στὴν ἐξέλιξη τῶν γλωσσῶν καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ DNA τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ἦταν ὁ Ἰταλὸς ἰατρὸς καὶ γενετιστὴς Luigi Luca Cavalli-Sforza (1922-2018), καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Stanford ἀπὸ τὸ 1970 ὡς τὸ 1992, ποὺ συνέχισε τὴν ἐρευνητικὴ του δραστηριότητα γιὰ περισσότερα ἀπὸ δέκα χρόνια μετὰ τὴ συνταξιοδότησί του. Στὸ περίφημο βιβλίο του *Genes, Peoples and Languages*, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1991 ἀπὸ τὴ North Point Press, χρησιμοποιεῖ γενετικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ἀνίχνευση τῆς ἐξέλιξης τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἱστορίας καὶ τῶν μεταναστεύσεών του. Ἰδρυτὴς ἐνὸς πεδίου ποὺ ἀποκάλεσε «*Γενετικὴ Γεωγραφία*», εἶχε τὴν ἐμπνευση καὶ τὴν ἰκανότητα νὰ συνθέσει πληροφορίες

Εικόνα 2. Η αρχαιότερη επιγραφή στη Γραμμική Β γραφή της ελληνικής γλώσσας (1450-1350 π.Χ.) από την κωμόπολη Ίκλαινα της Μεσσηνίας [Cosmopoulos M. B., «Ανασκαφή Ίκλαινας Μεσσηνίας», *Proceedings of the Athens Archaeological Society (Πρακτικά της ἐν Ἀθίνας Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας)* 2011, σελ. 41-52].

ἀπὸ διάφορους ἐπιστημονικούς κλάδους –Γενετική, Ἀρχαιολογία, Γλωσσολογία, Ἀνθρωπολογία καὶ Στατιστική– γιὰ νὰ ἀνιχνεύσει καὶ νὰ ἐρμηνεύσει τὴν ἐξάπλωση τοῦ ἀνθρώπινου πληθυσμοῦ πάνω στὴ γῆ, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ἀρχικό του «σπίτι» στὴν Ἀφρική.

Ἔχουμε ἐπομένως γενετικά, ἀνθρωπολογικά, ἀρχαιολογικά καὶ γλωσσολογικά εὐρήματα, ποὺ συγκλίνουν ὅλα στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα ὡς πρὸς τὸν τόπο ἐμφάνισης τῶν Ἰνδοευρωπαίων, στὰ χέρια τῶν ὁποίων βρίσκεται σήμερα ὁ Πολιτισμός, κάπου στὴ Μέση Ἀνατολή ἢ στὴ Μικρὰ Ἀσία.

Καὶ γιὰ νὰ ἔρθουμε τώρα στὴν Ἑλλάδα, γνωρίζουμε ὅτι, κατὰ τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, ἀπὸ τὸ 3000 μέχρι τὸ 1100 π.Χ., ἐμφανίσθηκε πρῶτα ὁ Μινωικός καί, ἀκολούθως, ὁ Μυκηνναϊκός πολιτισμός. Καί, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ Πελοπόννησος καὶ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου βρέθηκαν στὸ κέντρο τοῦ διακομιστικοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὴ Μέση Ἀνατολή πρὸς τὴν ὑπόλοιπη Μεσόγειο, ἀναπτύχθηκαν αὐτοὶ οἱ θαυμαστοὶ πο-

λιτισμοί. Τὸ σπουδαιότερο ἐπίτευγμα τοῦ Μυκηνναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἦταν ἡ ἀνάπτυξη τῆς συλλαβικῆς γραφῆς. Ἡ γραφὴ αὐτή, ποὺ ὀνομάσθηκε Συλλαβικὴ Γραμμικὴ Β, ἀποκωδικοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Βρετανὸ ἀρχιτέκτονα Michael Ventris καὶ τὸν, ἐπίσης Βρετανό, κλασικιστὴ καὶ γλωσσολόγο John Chadwick τὸ 1952, καὶ ἀποδείχθηκε ὅτι πρόκειται πράγματι γιὰ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Μέχρι σήμερα ἔχουν βρεθεῖ πάνω ἀπὸ 100 πύλινες πλακέτες, ὅπως καὶ ἐπιγραφές σὲ κύλικες καὶ δοχεῖα, γραμμένες στὴ Γραμμικὴ Β, στὴν Κνωσσό, τὴν Πύλο, τὶς Μυκῆνες, τὴν Τίρυνθα καὶ τὶς Θῆβες (1450-1200 π.Χ.).

Στὴν Εἰκόνα 2 ἔχουμε τὴν ἀρχαιότερη ἐπιγραφή σὲ Γραμμικὴ Β, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιότερη ἐπιγραφή σὲ ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη καὶ μίᾶ ἀπὸ τὶς δύο ἀρχαιότερες παγκοσμίως. Βρέθηκε ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Β. Κοσμοπούλο, καθηγητὴ Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας στὸ Τμήμα Ἀνθρωπολογίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Missouri τοῦ St. Louis. Ἀνακαλύφθηκε στὴ Μεσσηνία καί, ὅπως βλέπουμε, ἔχει ἀνασυνδεθεῖ. Στὴν πίσω πλευρὰ τῆς ὑπάρχουν ὀνόματα ἀτόμων.

Καὶ ἐνῶ εἶχαμε αὐτὸ τὸ θαῦμα τῆς Μινωικῆς καὶ τῆς Μυκηνναϊκῆς περιόδου, ξαφνικά, ἀπὸ τὸ 1100 μέχρι τὸ 800 π.Χ., συναντᾶμε αὐτὸ ποὺ διεθνῶς ὀνομάζεται *Σκοτεινὴ περίοδος τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, ποὺ διήρκεσε περίπου 300 χρόνια. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ δὲν ἔχουμε ἀξιόλογα ἀρχαιολογικά εὐρήματα, οὔτε γραπτὰ κείμενα, μὲ ἐξαιρεσι τὸ Λευκαντί, μιὰ περιοχὴ στὴ βορειοανατολικὴ Εὐβοία. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἐνῶ πρὶν τὸ 1100 εἶχαμε τὴ συλλαβικὴ γραφὴ τῶν Μυκηνναίων, ξαφνικά, ἀπὸ τὸ 800 π.Χ. καὶ μετὰ, ἐμφανίζονται γραπτὰ κείμενα στὴν ἀλφαβητικὴ γραφὴ. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀλφάβητο, ὅπως τὸ γνωρίζουμε σήμερα.

Ἐδῶ πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ μεγάλη συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων στὴ γραπτὴ γλῶσσα ἦταν ὅτι αὐτοὶ ἦταν οἱ πρῶτοι

πὸ εἰσήγαγαν τὰ φωνήεντα στὸ ἀλφάβητο. Μέχρι τότε δὲν ὑπῆρχαν φωνήεντα στὴ γραπτὴ γλῶσσα, οὔτε στὰ Ἑβραϊκὰ οὔτε στὰ Αἰγυπτιακὰ, τὰ Ἀσσυριακὰ ἢ τὰ Φοινικικά. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, μόνον οἱ ἱερεῖς τῶν διαφόρων θρησκειῶν καὶ οἱ εὐγενεῖς τῶν λαῶν ἐκείνων ἦταν σὲ θέση νὰ διαβάζουν.

Οἱ Ἕλληνες «δανείσθηκαν» τὸ Φοινικικὸ ἀλφάβητο καὶ τὸ προσάρμοσαν στὴ γλῶσσά τους, δημιουργώντας τὸ πρῶτο ἀληθινὸ «ἀλφάβητο», στὸ ὁποῖο τὰ φωνήεντα ἦταν ἐξίσου σημαντικά μὲ τὰ σύμφωνα. Σύμφωνα μὲ τοὺς Ἑλληνικοὺς μύθους ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος στὸ περίφημο βιβλίο του *Ἱστορίαι*, τὸ ἀλφάβητο τὸ ἔφερε ἀπὸ τοὺς Φοίνικες ὁ Κάδμος, ἰδρυτὴς καὶ πρῶτος βασιλεὺς τῶν Θηβῶν. Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα εἶναι τὰ ἴδια μὲ τὰ Φοινικικά καὶ ἀκολουθοῦν τὴν ἴδια διαδοχὴ στὸ ἀλφάβητο. Ὅμως τὰ Αἰγυπτιακὰ, Φοινικικά καὶ Ἑβραϊκὰ δὲν εἶχαν ξεχωριστὰ γράμματα γιὰ τὰ φωνήεντα, πρᾶγμα ποὺ ἦταν ἐξαιρετικὰ προβληματικὸ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, στὴν ὁποία τὰ φωνήεντα εἶχαν καὶ ἔχουν ἕναν πολὺ σημαντικὸ ρόλο. Ἔτσι, οἱ Ἕλληνες χρησιμοποίησαν ὡς φωνήεντα ὀρισμένα Φοινικικά γράμματα ποὺ δὲν εἶχαν ἀντιστοιχία στὴ δική τους γλῶσσα. Γιὰ παράδειγμα, τὰ φοινικικὰ *ʾālep* καὶ *ʾayin* χρησιμοποιήθηκαν στὸ Ἑλληνικὸ ἀλφάβητο, γιὰ νὰ ἀποδώσουν τὰ φωνήεντα *ἄλφα* καὶ *ὄμικρον* ἀντιστοίχως.

Στὴν ἀρχή, οἱ Ἕλληνες ἔγραφαν ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερά, ὅπως ἀκριβῶς καὶ οἱ Φοίνικες, ἀλλὰ ἡ κατεύθυνση τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς ἀντεστράφη ἀργότερα, ἴσως ἐξαιτίας ἱστορικῶν ἀλλαγῶν, περνώντας πρῶτα ἀπὸ τὴ στροφὴ *βουστροφονδόν*², καὶ καταλήγοντας στὴ σημερινή

Εἰκόνα 3. «*ΝΕΣΤΟΡΟΣ ΕΥΠΟΤΟΝ ΠΟΤΗΡΙΟΝ*». Ἐπιγραφή στὸ καλούμενο «*Ποτήριον τοῦ Νέστορος*» (750-700 π.Χ.) τῆς Γεωμετρικῆς Περιόδου.

κατεύθυνση, δηλαδὴ ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς δεξιὰ, ὅπως ἀκριβῶς σὲ ὅλες τὶς σύγχρονες Εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες.

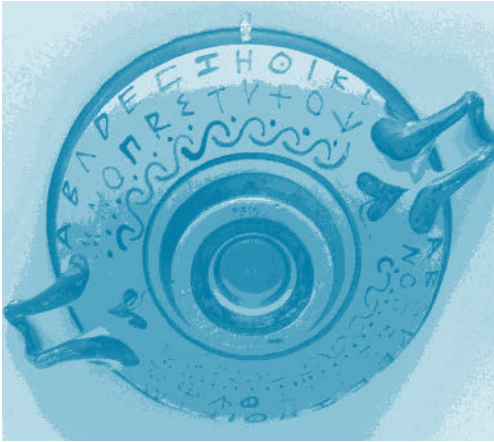
Σὲ ἓνα μικρὸ νησί στὴν Τυρρηνικὴ θάλασσα, ἔξω ἀπὸ τὸν κόλπο τῆς Νάπολης, ποὺ στὴν Ἀρχαιότητα λεγόταν Πιθηκοῦσες καὶ σήμερα Ἴσκια (Ischia), βρέθηκαν μερικὲς ἀπὸ τὶς πρωιμότερες Ἑλληνικὲς ἐπιγραφές, μαζί μὲ Φοινικικές. Στὴν Εἰκόνα 3 ἔχουμε μιὰ τέτοια ἐπιγραφή, γραμμὴ ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερά, ἓνα εὐρημα ἀπὸ τὴν Ἴσκια, στὸ ὁποῖο διαβάζουμε (μετὰ ἀπὸ 2500 χρόνια!): «*Νέστορος εὔποτον ποτήριον*». Οἱ ἀρχαιολόγοι λένε ὅτι ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ εἶχε σκαλιστεῖ ἀπὸ μιὰ παρέα ποὺ εἶχε καταναλώσει μεγάλη ποσότητα οἴνου.

Στὴν ἐπόμενη εἰκόνα (Εἰκόνα 4) βλέπουμε μιὰ ἐπιγραφή πάνω σὲ κύλικα, γραμμὴ (μετὰ τὸ 700 π.Χ.) ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ, μὲ οὐσιαστικὰ τὸ ἀλφάβητο ποὺ χρησιμοποιοῦμε καὶ ἐμεῖς σήμερα.

Ἡ ἀλφαβητικὴ γραφὴ ἐμφανίσθηκε, ὅπως εἴπαμε, τὸ 800 π.Χ., καὶ ἐπικράτησε ἀπὸ τότε, καὶ ἔτσι ξαφνικά «ἔσβη-

γραφή, ποὺ φαίνεται ὅτι ἐγκαταλείφθηκε τὸν 7^ο μὲ 6^ο π.Χ. αἰῶνα. Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ἐπίρρημα ποὺ σημαίνει: κίνηση ὁμοία μὲ ἐκείνη τοῦ βοδιοῦ, ὅταν σέρνει τὸ ἀλέτρι. Ἡ φορὰ αὐτῆς τῆς γραφῆς ἄλλαξε κατὰ στίχο. Ἔτσι, ἡ μία γραμμὴ (στίχος) εἶναι γραμμὴ ἀπὸ δεξιὰ πρὸς ἀριστερά, ἡ ἐπόμενη ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς δεξιὰ, ἡ ἐπόμενη ἀπὸ δεξιὰ πρὸς ἀριστερὰ κ.ο.κ.

2. *Βουστροφονδόν* εἶναι τρόπος γραφῆς μὲ ἐναλλασσόμενη φορὰ. Ὁ ὅρος χρησιμοποιήθηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, γιὰ νὰ περιγράψουν τὴν ἰδιάζουσα ἀρχαῖα Ἑλληνικὴ

Εικόνα 4. Έπιγραφη πάνω σε κύλικα, μέ, ουσιαστικά, τὸ ἀλφάβητο πὸν χρῆσιμοποιοῦμε καὶ ἐμεῖς σήμερα.

σε» ἡ Μυκηναϊκὴ γραφή. Τὸ ὅτι ὑπῆρχε πλέον ἓνα ἀπλὸ ἀλφάβητο, μὲ σύμφωνα καὶ φωνήεντα, ἐπέτρεπε σχεδὸν σὲ κάθε ἄνθρωπο νὰ διαβάσει καὶ νὰ γίνεταί μέτοχος τῆς γνώσης. Καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῆς γνώσης καὶ τῶν ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρχε οὐσιαστικὴ γιὰ τὴν ἀνῆσις τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Δημοκρατίας.

Σημειώνουμε ἐδῶ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ μοναδική, σχεδόν, σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμον μὲ ὁμοιογενῆ ἐξέλιξη, καὶ ἀποτελεῖ φαινόμενο σπάνιο στὴ γλωσσολογικὴ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους, διότι ὁμιλεῖται ἐπὶ χιλιάδες χρόνια χωρὶς διακοπή. Ἡ σύγχρονη Ἑλληνικὴ γλῶσσα διατηρεῖ τὴν ἀρχαία γραφὴ καὶ ὀρθογραφία τῶν λέξεων, καὶ τὸ 75% τοῦ

λεξιλογίου τῆς βασίζεται στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Στὸ σύγγραμμα τῶν J.P. Malory καὶ D.Q. Adams, *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European world*, Oxford University Press (2006), ἀναφέρεται ὅτι: «Ἀπὸ τὴ σύγκριση τῆς προφορᾶς τῶν λέξεων πὸν ἦταν γραμμένες σὲ Ἑλληνικὴ Μυκηναϊκὴ Γραμμικὴ Β καὶ σὲ Ἑλληνικὴ ἀλφαβητικὴ γραφή, προέκυψε ὅτι οἱ ἐννοιολογικὲς ὁμοιότητες εἶναι ἐμφανεῖς, παρὰ τὴν παρεμβολὴ 300 ἐτῶν Σκοτεινῆς Περιόδου».

Καὶ ἡ ἐρώτησις πὸν πηγάζει ἀπὸ τὰ παραπάνω εἶναι: Πῶς διασώθηκαν ἐπὶ 300 χρόνια, ἐπὶ 10 περίπου γενεές, τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται σὲ μιὰ ἐποχὴ πὸν σαφῶς εἶναι ἡ Μυκηναϊκὴ ἐποχή; Καὶ ὄχι μόνον σώθηκαν, ἀλλὰ καὶ εἶναι γραμμένα σὲ μιὰ ὠραία, λογοτεχνικὴ Ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Σὲ αὐτὸ ἀκριβῶς ἔρχεται τώρα νὰ ἀπαντήσει ἡ δημοσίευσσις τοῦ 2017 στὸ *Science*, μὲ τὴν ὁποῖα ξεκινήσαμε τὴ μελέτη μας. Στὸ ἐρώτημά μας, πῶς διασώθηκε ἡ γλῶσσα καὶ ἡ παράδοσις, ἐνῶ δὲν ὑπάρχουν γραπτὰ κείμενα σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο τῶν 300 ἐτῶν, τὴν ἀπάντησις τὴ δίνουν τὰ γενετικὰ καὶ γλωσσολογικὰ εὐρήματα. Ὑπεθυμίζουμε ὅτι ἡ γενετικὴ μελέτη ἔγινε μὲ DNA πὸν ἀπομονώθηκε ἀπὸ ὀστᾶ καὶ δόντια τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία, στὴν Πελοπόννησο καὶ στὴν Κρήτη. Ἀναλύθηκε τὸ DNA μὲ μεθόδους πὸν εἶναι διεθνῶς ἀποδεκτές, καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς

Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ μοναδική, σχεδόν, σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμον μὲ ὁμοιογενῆ ἐξέλιξη, καὶ ἀποτελεῖ φαινόμενο σπάνιο στὴ γλωσσολογικὴ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους, διότι ὁμιλεῖται ἐπὶ χιλιάδες χρόνια χωρὶς διακοπή. Ἡ σύγχρονη Ἑλληνικὴ γλῶσσα διατηρεῖ τὴν ἀρχαία γραφὴ καὶ ὀρθογραφία τῶν λέξεων, καὶ τὸ 75% τοῦ λεξιλογίου τῆς βασίζεται στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα.

της ανάλυσης συγκρίθηκαν με αναλύσεις άλλων 234 δειγμάτων αρχαϊκού DNA, που βρέθηκαν σε απολιθωμένα οστά σε όλη την Εύρωπη και τη Μέση Ανατολή, και με δείγματα από 2600 περίπου σύγχρονους Ευρωπαίους και Μεσοανατολίτες, μεταξύ των οποίων και 30 Έλληνες. Και βρέθηκε ότι υπάρχει γενετική ομοιότητα του DNA των Ελλήνων από την Κρήτη, την Πελοπόννησο και τα νησιά του Αιγαίου της Έποχης του Χαλκού, με εκείνο των σύγχρονων Ελλήνων, αλλά και διαφορά από το DNA άλλων σύγχρονων πληθυσμών. Και στη Σικελία, όπου γνωρίζουμε ότι υπήρχε Έλληνικός πολιτισμός, έχουμε το ίδιο DNA με το Μινωικό και με εκείνο των αρχαίων κατοίκων της Ανατολίας, πριν από το 2000

Μινωίτες και τους Μυκηναίους της Έποχης του Χαλκού και ήταν απόγονοί τους. Έτσι, είχαμε τους ίδιους ανθρώπους, επί πάνω από 10 γενεές, που μιλούσαν την ίδια γλώσσα! Ήταν επομένως εύκολη ή μετάδοση των μύθων και των ιστορικών γεγονότων της Μυκηναϊκής περιόδου στην Κλασική περίοδο του Έλληνισμού, από το 800 π.Χ. και μετά. Και επέζησε η ιστορία του Μυκηναϊκού πολιτισμού, παρά το γεγονός ότι παρενεβλήθησαν 300 χρόνια στα όποια δεν έχουμε ούτε γραπτά κείμενα ούτε αρχαιολογικά εύρηματα!

Και έτσι φθάνουμε εκεί από όπου ξεκινήσαμε: «Αρχαϊκό DNA αποκαλύπτει ότι οι Έλληνες έχουν πραγματικά μυθική καταγωγή!»

Και σύμφωνα με τα γλωσσολογικά εύρηματα, οι Έλληνες που ζούσαν το 800 π.Χ. μιλούσαν την ίδια γλώσσα με τους Μινωίτες και τους Μυκηναίους της Έποχης του Χαλκού και ήταν απόγονοί τους. Έτσι, είχαμε τους ίδιους ανθρώπους, επί πάνω από 10 γενεές, που μιλούσαν την ίδια γλώσσα! Ήταν επομένως εύκολη ή μετάδοση των μύθων και των ιστορικών γεγονότων της Μυκηναϊκής περιόδου στην Κλασική περίοδο του Έλληνισμού, από το 800 π.Χ. και μετά. Και επέζησε η ιστορία του Μυκηναϊκού πολιτισμού, παρά το γεγονός ότι παρενεβλήθησαν 300 χρόνια στα όποια δεν έχουμε ούτε γραπτά κείμενα ούτε αρχαιολογικά εύρηματα!

π.Χ. Οί σύγχρονοι Έλληνες κατάγονται, λοιπόν, από τους Μυκηναίους, και ο πολιτισμός των Μυκηναίων ήταν συγγενής με εκείνον των Μινωιτών, και αμφότεροι κληρονόμησαν το DNA τους από τους γεωργούς που ζούσαν στην Ελλάδα και την Ανατολία.

Και σύμφωνα με τα γλωσσολογικά εύρηματα, που αναφέραμε άμεσα πιο πάνω, οι Έλληνες που ζούσαν το 800 π.Χ. μιλούσαν την ίδια γλώσσα με τους

Συμπεράσματα

Τα γενετικά εύρηματα, σε συνδυασμό με τα ανθρωπολογικά, τα αρχαιολογικά και τα γλωσσολογικά εύρηματα που παρουσιάσαμε εδώ, καταδεικνύουν ότι κατά τη Σκοτεινή Περίοδο (1100-800 π.Χ.) υπήρχε κατεσπαρμένος, ίσως εκτός οργανωμένων οικισμών, επαρκής γενετικός ενεργός έλληνικός πληθυσμός των γηγενών Μυκηναίων και Μινωιτών.

Τὰ γενετικά εὐρήματα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἀνθρωπολογικά, τὰ ἀρχαιολογικά καὶ τὰ γλωσσολογικά εὐρήματα ποὺ παρουσιάσαμε ἐδῶ, καταδεικνύουν ὅτι κατὰ τὴ Σκοτεινὴ Περίοδο (1100-800 π.Χ.) ὑπῆρχε κατεσπαρμένος, ἴσως ἐκτὸς ὀργανωμένων οἰκισμῶν, ἐπαρκῆς γενετικῶς ἐνεργὸς ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῶν γηγενῶν Μυκηναίων καὶ Μινωιτῶν. Ἡ ὕπαρξη γενετικῶν ἐπαρκoῦς ἑλληνόφωνου πληθυσμοῦ: 1. ἐξηγεῖ τὴν ἐπιβίωση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, παρὰ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ συλλαβικὴ Μυκηναϊκὴ γραφὴ (σφωζόμενα κείμενα 1450 - 1100 π.Χ.) στὴν Ἀλφαβητικὴ γραφὴ τῆς Κλασικῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος (σφωζόμενα γραπτὰ κείμενα ἀπὸ τὸ 800 π.Χ. καὶ μετὰ) καὶ 2. ἐξηγεῖ καὶ συνάδει μὲ τὴν καταγωγὴ τῶν σύγχρονων Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Μυκηναίους καὶ Μινωίτες προγόνους τους.

Ἡ ὕπαρξη γενετικῶν ἐπαρκoῦς ἑλληνόφωνου πληθυσμοῦ:

1. ἐξηγεῖ τὴν ἐπιβίωση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, παρὰ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ συλλαβικὴ Μυκηναϊκὴ γραφὴ (σφωζόμενα κείμενα 1450 - 1100 π.Χ.) στὴν Ἀλφαβητικὴ γραφὴ τῆς Κλασικῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος (σφωζόμενα γραπτὰ κείμενα ἀπὸ τὸ 800 π.Χ. καὶ μετὰ) καὶ

2. ἐξηγεῖ καὶ συνάδει μὲ τὴν καταγωγὴ τῶν σύγχρονων Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Μυκηναίους καὶ Μινωίτες προγόνους τους.

Βιβλιογραφία

1. Ann Gibbons, “The Greeks really do have near-mythical origins, ancient DNA reveals”, *Science*, Aug. 2 (2017).
2. I. Lazaridis et al., “Genetic origins of the Minoans and Mycenaeans”, *Nature*, **548** (7666) 214–218 (2017).
3. Johannes Krause, “Ancient DNA Reveals Origins of the Minoans and Mycenaeans”, <https://www.shh.mpg.de/538396/minoan-genetics>], *Max Planck Institute for the Science of Human History*, Aug. 2 (2017)
4. J. R. Hughey et al., “A European population in Minoan Bronze Age Crete”, *Nature Communications*, 4, Article number: 1861 (2013).
5. P. Paschou et al., “Maritime route of colonization of Europe”, *PNAS*, **111** (25) 9211-9216 (2014).
6. Iain Mathieson et al., “Genome-wide patterns of selection in 230 ancient Eurasians”, *Nature*, 528, 499–503 (2015).
7. Z. Hofmanová et al., “Early farmers from across Europe directly descended from Neolithic Aegeans”, *PNAS*, **113** (25) 6886–6891 (2016).
8. J.B. Pereira et al. “Reconciling evidence from ancient and contemporary genomes: a major source for the European Neolithic within Mediterranean Europe”, *Proc. Biol. Sci.*, **284**, 128 (2019).
9. McCarter, P. Kyle. «The Early Diffusion of the Alphabet», *The Biblical Archaeologist*, **37**, No. 3, 54–68, (1974).

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Γ. ΣΙΔΕΡΗΣ
ΑΜΑΛΙΑ Α. ΚΩΝΣΤΑ

ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ*

ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΕ ΕΠΙΓΝΩΣΗ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

3. ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΡΗΜΑΤΑ

Α

Γιὰ νὰ κάνουμε σὰν ἔθνος μιὰν ἀληθινὴ πορεία μὲ ἐπίγνωση, χρειαζόμαστε καὶ σὰν ἔθνος τὸ «γνώθι σαυτόν». Πρέπει λοιπόν, πρῶτα-πρῶτα, νὰ κάνουμε μιὰν ἔθνικὴν αὐτοκριτικὴ, κριτικὴ μὲ ἀπόλυτη ἀντικειμενικότητα, πού, χωρὶς συγκάλυψη τῶν ἐλαττωμάτων μας, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ξεσπάσματα θυμοῦ καὶ ἥττοπαθείας, θὰ μᾶς δώσει μιὰν ἀληθινὴ εἰκόνα τοῦ τί ἐλαττώματα καὶ τί προτερήματα ἔχομε

σὰν ἔθνος. Καὶ αὐτὴ ἡ προσπάθεια θὰ καταβληθῆ τώρα.

Καὶ ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τὰ ἐ λ α τ τ ῶ - μ α τ α πού βαραίνουν τὸ ἔθνος στὴν πορεία του. Τὰ διακρίνομε τὰ ἐλαττώματα αὐτὰ σὲ τρεῖς κατηγορίες.

Πρῶτα ἔρχονται τὰ ἐλαττώματα πού ὀφείλονται στὸ κ λ ί μ α τ ῆ ς χ ῶ ρ α ς καὶ γενικώτερα στὸ περιβάλλον πού μέσα σ' αὐτὸ ζῆ τὸ ἔθνος μας. Δὲν ἀνήκομε

Γιὰ νὰ κάνουμε σὰν ἔθνος μιὰν ἀληθινὴ πορεία μὲ ἐπίγνωση, χρειαζόμαστε καὶ σὰν ἔθνος τὸ «γνώθι σαυτόν». Πρέπει λοιπόν, πρῶτα-πρῶτα, νὰ κάνουμε μιὰν ἔθνικὴν αὐτοκριτικὴ, κριτικὴ μὲ ἀπόλυτη ἀντικειμενικότητα, πού, χωρὶς συγκάλυψη τῶν ἐλαττωμάτων μας, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ξεσπάσματα θυμοῦ καὶ ἥττοπαθείας, θὰ μᾶς δώσει μιὰν ἀληθινὴ εἰκόνα τοῦ τί ἐλαττώματα καὶ τί προτερήματα ἔχομε σὰν ἔθνος.

* Συνεχίζουμε ἐδῶ τὴ δημοσίευση σὲ συνέχειες τοῦ σπουδαίου βιβλίου τοῦ Α. Ν. Τσιριντάνη, *Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες* (Ἐκδόσεις «Συζήτησις», Ἀθῆναι 1977), ὡς ἀφιέρωμα στὴ μεγάλη ἱστορικὴ ἐπέτειο τῆς ἔθνικῆς μας Παλιγγενεσίας, τῶν 200 ἐτῶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Τὸ συγκεκριμένο βιβλίο εἶναι ἓνα ἀληθινὰ μεῖζον ἔργο ἔθνικῆς αὐτοσυνειδησίας, τὸ ὁποῖο δημοσιεύουμε μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι ἡ μεγάλη ἐπέτειος πρέπει πρωτίστως νὰ ἀποτελέσει γιὰ ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνες μιὰ εὐκαιρία ἐπαναναζήτησις καὶ -ἂν χρειάζεται- ἐπανακατάκτησις τῆς συλλογικῆς ἔθνικῆς καὶ πολιτιστικῆς μας ταυτότητος. Στὸ παρὸν τεῦχος δημοσιεύεται τὸ κείμενο τῶν σελ. 35-49 τοῦ ἐν λόγω βιβλίου.

σ' εκείνους που πιστεύουν ότι το κλίμα κατά τρόπον άποφασιστικό διαμορφώνει την ανθρώπινη προσωπικότητα, αλλά ούτε και σ' εκείνους που πιστεύουν ότι το κλίμα δεν έχει καμμία σπουδαιότητα για τη διαμόρφωση του χαρακτήρος άτόμων, αλλά και λαών όλοκληρών. Πιστεύομε, λοιπόν, ότι και το κλίμα το μεσογειακό, που μέσα σ' αυτό ζούμε, επηρεάζει πράγματι τον χαρακτήρα μας, και πολλές φορές με τρόπο δυσμενή, και δημιουργεί ώρισμένα έλαττώματα που λαοί με άλλο κλίμα δεν τα έχουν, ενώ τα έχουν λαοί με κλίμα όμοιο προς το δικό μας.

Έτσι, εμείς οι Έλληνες είμαστε θερμόαμοι, δεν υπάρχει άμφιβολία, όξύθυμοι, παλίμβουλοι, άστατοι, χωρίς σύστημα, χωρίς έπιμονή στην επιδίωξη του σκοπού μας, χωρίς μέθοδο, με μιá χαρακτηριστική προχειρότητα, και με μιá λέξη επιπόλαιοι. Όλα αυτά όμως είναι έλαττώματα, που, όπως είπαμε, δεν άποτελούν κάτι το μοναδικό, τα βρίσκεις όπου βρίσκεις όμοιο κλίμα. Όλοι οι μεσογειακοί λαοί, ποιός λίγο ποιός περισσότερο, αυτά τα έλαττώματα τα έχουν. Τα άναφέρομε όμως, γιατί και αυτά επηρεάζουν την έθνική μας πορεία, και πρέπει να τα άντιμετωπίσωμε.

B

Έρχονται τώρα τα έλαττώματα που εξηγούνται ί σ τ ο ρ ι κ á. Και ειδικότερα όφείλονται στα τετρακόσια τόσα χρόνια της σκλαβιάς που πέρασε το έθνος μας. Πέρασε το έθνος αυτό μιá δουλεία σε δυνάστη βάρβαρο, όπου και οι άφεντάδες μας άκόμη ήσαν δυστυχημένοι από την ίδια τους τη βαρβαρότητα, πόσο μάλλον οι δούλοι, οι ραγιάδες.

Κάποτε, μιá μικρή γωνιά της έλληνικής γής έλευθερώθηκε από την δουλεία, αλλά δεν έλευθερώθηκε από το φοβερό παρελθόν της σκλαβιάς. Έτσι, για μās

τους Έλληνες, το κράτος, ή έξουσία, είναι ό άφέντης, που έχομε συνηθίσει να τον βλέπωμε έχθρικά. Και είναι μωρό τώρα να ζητάς από το χθεσινό ραγιά να άντιμετωπίξει το κράτος όπως ό Γάλλος, ό Γερμανός, ό Άγγλος, που σαν κράτος έβλεπαν τη «φωτισμένη μοναρχία» και τους εργάτες της (σκεφθίτε μόνο τον Richelieu, τον Μαζαρίνο, τον Colbert), ή άκόμη την δημοκρατία, που σιγά-σιγά έμπαινε στην Εύρώπη.

Θά πήτε, ίσως, ότι από τότε επέρασαν εκατόν πενήντα χρόνια περιπίου. Ναι,

---

Κάποτε, μιá μικρή γωνιά της έλληνικής γής έλευθερώθηκε από την δουλεία, αλλά δεν έλευθερώθηκε από το φοβερό παρελθόν της σκλαβιάς. Έτσι, για μās τους Έλληνες, το κράτος, ή έξουσία, είναι ό άφέντης, που έχομε συνηθίσει να τον βλέπωμε έχθρικά. Και είναι μωρό τώρα να ζητάς από το χθεσινό ραγιά να άντιμετωπίξει το κράτος όπως ό Γάλλος, ό Γερμανός, ό Άγγλος, που σαν κράτος έβλεπαν τη «φωτισμένη μοναρχία» και τους εργάτες της (σκεφθίτε μόνο τον Richelieu, τον Μαζαρίνο, τον Colbert), ή άκόμη την δημοκρατία, που σιγά-σιγά έμπαινε στην Εύρώπη.

ἀλλὰ νὰ ποὺ αὐτὴ ἡ φοβερὴ ἀντίθεση καὶ ἀντίδραση πρὸς τὸ κράτος δὲν ἔφυγε ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα μας, μόνο ποὺ νομίζω ὅτι, ὅσο πάει, ξεθωριάζεται.

Ἀπ' αὐτὴ τὴ δουλειὰ ἐπήραμε καὶ κάτι ἄλλο. Κάθε δοῦλος εἶναι καχύπο-

πτος. Καὶ κάθε δοῦλος εἶναι πονηρός, ἀλλοιῶς δὲν ζῆ. Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔχομε πάρει τὴν καχυποψία καὶ τὴν πονηρία, ἴσως μπορεῖς νὰ πεῖς τὴν κουτοπονηρία, ποὺ παρουσιάζεται πολλὲς φορὲς στὸν χαρακτῆρα μας.

Γ

Θὰ προσθέσω καὶ ἓνα ἄλλο ἐλάττωμα ποὺ μᾶς ἐχάρισε ἡ σκλαβιά. Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες εἴμαστε κομπλεξικοί. Ἔχομε ἓνα πλέγμα κατωτερότητας. Δὲν ξέρω, μπορεῖ νὰ κάνω λάθος, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἄλλος λαὸς δὲν λέει γιὰ τὸν ἑαυτό του κάτι ἀντίστοιχο μὲ τὸ «ἐμεῖς οἱ ρωμοί», «τὸ ρωμαϊκό», ἢ «ψωροκόστανα» – ὁμολογῶ ὅτι δὲν ξέρω πῶς λέγεται σὲ ἄλλη γλῶσσα ἢ ψωροκόστανα. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς φυλῆς μας, καὶ δυστυχῶς μοναδικὸ μέσα στοὺς λαούς.

Αὐτὸ τὸ πλέγμα κατωτερότητας ἔχει δύο ἐκφάνσεις. Γιὰ τὴν πρώτη θὰ θυμηθοῦμε τὸν Λασκαράτο, ποὺ ξέρομε ὅλοι ἐκεῖνους τοὺς στίχους του: «ὄντις ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, τὸ Ληξούρι καὶ τοὺς ἄλλους τόπους...». Γιὰ τὸν Λασκαράτο, λοιπόν, ὁ κόσμος ὅλος διαιρεῖται σὲ δύο μέρη. Στὸ Ληξούρι καὶ στὸν ἄλλο κόσμο. Καὶ γιὰ τὸν κομπλεξικὸ Ἕλληνα ὁ κόσμος διαιρεῖται σὲ δύο πάλι μέρη. Στὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸ «ἔξω», τὸν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κόσμο. Στὴν Ἑλλάδα εἶναι μαζεμένα ὅλα τὰ ἐλαττώματα. Κλεψιές, πονηριές, βαρβαρότητες, κάθε εἶδους κακία. Μόλις βγεῖς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, «ἔξω» (δὲν ξέρω ἂν σὲ καμμιά ἄλλη χώρα ἢ λέξη «ἔξω» χρησιμοποιεῖται μ' αὐτὴν τὴν ἔννοια), ἐξαφανίζονται τὰ ἐλαττώματα αὐτά, βλέπεις πολιτισμό, καλοὺς τρόπους, κάθε λογῆς ἀνωτερότητα.

Καὶ ἡ ἄλλη ἔκφραση τοῦ κομπλέξ: Ἄς τὴν πῶ πολιτικὴ ἔκφραση. Τὴ φιλία μας μὲ ἄλλα ἔθνη νὰ τὴν τραβᾶμε σὲ τέτοια ἀκρότητα, ὥστε νὰ βάζωμε

σὲ δευτέρη μοῖρα τὴν πατρίδα μας. Ἄς πάρωμε τὸν πρῶτο παγκόσμιον πόλεμον. Ὑπῆρχαν γερμανόφιλοι καὶ ἀνταντόφιλοι, φίλοι τῆς «Entente», τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας (καὶ τῆς τσαρικήσ Ρωσίας). Καὶ σ' ὅλο τὸν κόσμο ὑπῆρχαν γερμανόφιλοι καὶ ἀνταντόφιλοι. Ἀλλὰ στὴν Ἑλλάδα γερμανόφιλος ἐσήμανε ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀγαπᾶ τὴν Γερμανία παραπάνω ἀπὸ τὴν πατρίδα του. Καὶ ἀντίστοιχο ἴσχυε γιὰ τὸν ἀγγλόφιλο καὶ γαλλόφιλο. Ἐνῶ δὲν συνέβαινε τὸ ἴδιο γιὰ τοὺς γερμανοφίλους ἢ γαλλοφίλους ἄλλων λαῶν. Καὶ τώρα ἀκόμη ἀμαυρώνεται ἡ ἀγάπη μας πρὸς τὴν πατρίδα μας, ἅμα οἱ πολιτικὲς μας πεποιθήσεις φέρουν τὰ βλέμματά μας πρὸς μιὰν ἄλλη χώρα.

Αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν κομμουνισμό. Ὁ Γάλλος κομμουνιστὴς εἶναι Γάλλος. Ὁ Ἰταλὸς κομμουνιστὴς εἶναι Ἰταλός. Καὶ ἂν πᾶτε πιά μέσα στὸ παραπέτασμα, ἐδῶ εἶναι κι' ἂν εἶναι. Ὁ Οὐγγρος, ὁ Τσέχος, ὁ Βούλγαρος κομμουνιστὴς εἶναι κομμουνιστές, ἀλλὰ εἶναι συγχρόνως Οὐγγρος, Τσέχος, Βούλγαρος, καὶ ἔχουν ἀλώβητη τὴν ἐθνικὴ τους συνείδηση. Καὶ πρὸ παντὸς ὁ Ρῶσος κομμουνιστὴς εἶναι Ρῶσος κομμουνιστής. Αὐτὸ ἐξέχασε ὁ Χίτλερ καὶ ἔκαμε τὴν μορῖα τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Ρωσίας. Ὁ Ἕλληνας κομμουνιστὴς ὅμως; Νὰ πάρωμε μόνο ἓνα θέμα. Στὸ μακεδονικὸ ζήτημα, ὁ Βούλγαρος κομμουνιστὴς συντάσσεται μὲ τὴς βουλγαρικὲς βλέψεις γιὰ τὴν Μακεδονία, ἐνῶ ὁ Ἕλληνας κομμουνιστὴς προσφέρει τὴν Μακεδονία στοὺς ξένους!

Μια άλλη έκφραση του κομπλέξ αυτού είναι και τούτη: Ότι ελαττώματα συναντούμε στον τόπο μας τα γενικεύουμε σ' όλους τους Έλληνες και τα περιορίζουμε σε μόνους τους Έλληνες. Άν μας κλέφει ένας Έλληνας, όλοι οί Έλληνες είναι κλέφτες, και μόνο οί Έλληνες είναι κλέφτες. Οί Άγγλοι, οί Γάλλοι οί Γερμανοί πού συνωστιζονται στις αγγλικές, στις γαλλικές και στις γερμανικές φυλακές είναι όλοι άθώοι! Έτσι, έμεις οί Έλληνες από κομπλέξ είμαστε άπάτριδες, ενώ, βέβαια, και ή πιό πρόσφατη ιστορία μας είναι γεμάτη από δείγματα ήρωικού πατριωτισμού.

Πριν αφήσω αυτό το ελάττωμα, ας προσθέσω ότι αυτό είναι ή αιτία πού δεν μπορούμε να κάνουμε καμιά συλλογική προσπάθεια, είτε σαν κράτος είτε σαν άτομα. Αρχίζουμε κάτι μονοιασμένοι, κατορθώνουμε να προκαλέσουμε τον γενικό θαυμασμό, ύστερα έρχεται αυτή ή καταραμένη έγωπάθεια, διχαζόμαστε, διαλυόμαστε και τα κάνουμε θάλασσα.

Και βλέποντας τα ελαττώματά μας, φανταζόμαστε ότι οί άλλοι λαοί είναι χωρίς ελαττώματα. Ένώ μπορεί άλλοι λαοί να μην έχουν στον ίδιο βαθμό ελαττώματα πού παρουσιάζουμε έμεις, έχουν όμως άλλα ελαττώματα, πολύ φοβερότερα. Είναι παραδόπιστοι όσο δεν είναι οί Έλληνες. Άξενοι σε βαθμό ασύλλη-

πτο για μās. Άνάληπτοι στη συμφορά του άλλου. Μνησικάκοι μέχρι τετάρτης γενεάς, ενώ ό άφίκορος Έλληνας είναι και συγχωρητικός. Γεμάτοι αξιώσεις από τη ζωή, αξιώσεις πού δεν σκέπτεται καν να προβάλει ό Έλληνας. Και τέλος πάντων, κάθε λαός έχει και τα ελαττώματά του. Και «τα ευρωπαϊκά» ελαττώματα δεν είναι καθόλου μικρότερα, ούτε άθωότερα, ούτε άβλαβέστερα από τα μεσογειακά, και ειδικότερα τα ελληνικά!

Άς ποϋμε άκόμη κάτι για την φοβερή κακοπιστία πού από αιώνων έδειξαν οί Δυτικοί, οί «Φράγκοι». Όχι πώς στον τόπο μας ή κακοπιστία είναι άγνωστη, μα για να την γνωρίσετε σ' όλη της την έκταση, πρέπει να δΐτε τί γίνεται «έξω», από κυβερνήσεις, από έφημερίδες, από συγγραφείς. Τότε θα δΐτε τα άριστοτεχνήματα της κακοπιστίας, της τέχνης της μισής αλήθειας με άποσιώπηση της άλλης μισής. Και πόσο έχομε ύποφέρει, έμεις οί Έλληνες, απ' αυτή την κακοπιστία των ξένων!

Και κάτι άκόμη. Δεν προσέχομε τί συμβολή προσφέρομε στον πολιτισμό, την ξεχνάμε και κάνομε τους ξένους να την ξεχάσουν. Πονάει ή ψυχή σου, όταν κάπου-κάπου σε ξένα περιοδικά βλέπεις ότι οί Έλληνες, με τον Άλβανικό πόλεμο και την μάχη της Κρήτης, καθυστέρησαν κατά δύο μήνες τη γερμανική επίθεση κατά της Ρωσίας, πού άρχισε άργά, κι' έτσι προφθασε ό χειμώνας να κάνει το έργο του, έτσι πού αυτή ή ελληνική αντίσταση εβοήθησε πάρα πολύ στο να αποτύχει ή γερμανική εισβολή κατά της Ρωσίας. Και σκέπτεσαι: αυτό είναι άρα γε κάτι το τόσο λεπτομερειακό και άνάξιο λόγου, ώστε οί μὲν ξένοι σπανίως να το αναφέρουν, έμεις δε ποτέ;

Το κομπλέξ αυτό είναι της δουλειάς κληρονομιά. Δεν το είχαν οί Έλληνες

Ἔχουν καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ καὶ τὶς ἐμπάθειές τους καὶ τὶς ἀντιζηλίεις τους καὶ τὰ ἐμφύλια μίση τους. Ἀλλὰ ἐμεῖς τὰ παραέχομε σὲ βαθμὸ μοναδικό. Καὶ διατρέχουν ὅλη τὴν ἱστορία μας, ἀπὸ τὸν πρῶτο στίχο τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου μὲ τὸν Ἀχιλλέα, ποὺ προτίμησε νὰ ἐγκαταλείψει τὸν πόλεμο, ἐπειδὴ αἰσθάνθηκε τὸν ἑαυτό του ἀδικημένο, ὡς τοὺς διαφόρους τύπους Ἀλκιβιάδη, ὡς τὸν Ὀδυσσεύα Ἀνδροῦτσο καὶ τὸν Παπαφλέσσα... ἀλήθεια, πῶς τὰ καταφέραμε νὰ εἴμαστε ἀπορροφημένοι σὲ ἐμφύλιο πόλεμο, τὴν ὥρα ποὺ ὁ Ἰμπραήμ Πασσᾶς περνοῦσε ἀπὸ φωτιά καὶ σίδηρο τὴν Πελοπόννησο; Καί, φυσικά, ἴσαμε σήμερα!

οὔτε στὴν ἐποχὴ τοῦ «πᾶς μὴ Ἕλληνας βάρβαρος», οὔτε στὸν καιρὸ τῶν βυζαντινῶν, ποὺ περιφρονοῦσαν τοὺς Φράγκους. Ἐδημιουργήθη στὴν ἐποχὴ τῆς

τουρκοκρατίας, ὅταν ἐμεῖς μὲν ἐζούσαμε σὰν ραγιαδες στὴν ἔσχατη βαρβαρότητα, οἱ δὲ Φράγκοι ἐπροχωροῦσαν σ' ἓνα πολιτισμὸ ποὺ ἐκάλλαζε.

Ε

Ἔχομε ὅμως καὶ μιὰν ἀδυναμία ποὺ δὲν ἐξηγεῖται οὔτε μὲ τὸ κλίμα οὔτε μὲ τὴν τουρκοκρατία, γιατί εἶναι πανάρχαια. Ἀδυναμία φοβερή, ποὺ δὲν ἀφήνει καμμιὰ μας ἀρετὴ νὰ φέρει καρπούς. Εἶναι ἡ ἐ γ ω π ἄ θ ε ι α καὶ μαζί μ' αὐτὴν καὶ ἡ ἐμπάθεια.

Μὴ φοβᾶσθε, δὲν πρόκειται νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι μόνον ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχομε ἐγωπάθεια. Καὶ ἄλλων λαῶν ἡ ἱστορία ἔχει βαθιεῖς χαρακτῆρες ἀπὸ τὴν ἐγωπάθεια καὶ τὴν ἐμπάθεια αὐτή. Καὶ ἡ πρόσφατη ἱστορία. Ὁ Χίτλερ ἔχασε τὸν πόλεμο, στὸ τέλος τῆς ἀναλύσεως, ἐξ αἰτίας τῆς ἐγωπαθείας καὶ τῆς ἀντιζηλίας ἀνάμεσα στὰ S.S. καὶ στὸ γερμανικὸ ἐπιτελεῖο, καὶ αὐτὴ ἡ ὀξύτατη διένεξη εἶχε συνέπεια νὰ μὴν κατασκευασθῇ ἡ ἀτομικὴ βόμβα. Γιατί, ἂν ὁ Χίτλερ εἶχε προφθάσει νὰ κατασκευάσει τὴν ἀτομικὴ βόμβα... ἀλλὰ καλύτερα νὰ καταπνίξωμε μέσα μας τὴν φρικτὴ σκέψη

τοῦ τί θὰ γινόταν σὲ παρομοία περίπτωση!

Ἔχουν λοιπὸν καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ καὶ τὶς ἐμπάθειές τους καὶ τὶς ἀντιζηλίεις τους καὶ τὰ ἐμφύλια μίση τους. Ἀλλὰ ἐμεῖς τὰ παραέχομε σὲ βαθμὸ μοναδικό. Καὶ διατρέχουν ὅλη τὴν ἱστορία μας, ἀπὸ τὸν πρῶτο στίχο τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου μὲ τὸν Ἀχιλλέα, ποὺ προτίμησε νὰ ἐγκαταλείψει τὸν πόλεμο, ἐπειδὴ αἰσθάνθηκε τὸν ἑαυτό του ἀδικημένο, ὡς τοὺς διαφόρους τύπους Ἀλκιβιάδη, ὡς τὸν Ὀδυσσεύα Ἀνδροῦτσο καὶ τὸν Παπαφλέσσα... ἀλήθεια, πῶς τὰ καταφέραμε νὰ εἴμαστε ἀπορροφημένοι σὲ ἐμφύλιο πόλεμο, τὴν ὥρα ποὺ ὁ Ἰμπραήμ Πασσᾶς περνοῦσε ἀπὸ φωτιά καὶ σίδηρο τὴν Πελοπόννησο; Καί, φυσικά, ἴσαμε σήμερα!

Αὐτὸ τὸ φοβερὸ ἐλάττωμα τὸ βρῖσκεις, τὸ ἴδιο καὶ ἀπαράλλακτο, σ' ὅλην μας τὴν ἱστορία. Καί, σκεπτόμενος πάλι τὸν Fallmerayer, θὰ ἔλεγα ὅτι καὶ κανένα

ἄλλο στοιχείο καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχε, καὶ μόνο αὐτὸ τὸ φοβερὸ χτικιὸ τῆς ἐγωπαθείας ἀρκοῦσε, γιὰ νὰ δείξει ὅτι εἴμαστε ἓνα καὶ τὸ ἴδιο ἔθνος ἀπὸ τὰ Ὅμηρικὰ ὡς τὰ τώρα. Ἀρκεῖ νὰ ἀντιτάξεις στὸν Fallmerayer τὸν Ἀχιλλεὺς καὶ τὸν Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσο, γιὰ νὰ τελειώσει κάθε συζήτηση.

Καὶ πρὶν ἀφήσω αὐτὸ τὸ ἐλάττωμα,

ἂς προσθέσω ὅτι αὐτὸ εἶναι ἡ αἰτία ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ κάνουμε καμμιά συλλογικὴ προσπάθεια, εἴτε σὰν κράτος εἴτε σὰν ἄτομα. Ἀρχίζουμε κάτι μονοιασμένοι, κατορθώνουμε νὰ προκαλέσουμε τὸν γενικὸ θαυμασμό, ὕστερα ἔρχεται αὐτὴ ἡ καταραμένη ἐγωπάθεια, διχαζόμαστε, διαλυόμαστε καὶ τὰ κάνουμε θάλασσα.

Z

Πῶς θὰ τις ἀντιμετωπίσουμε τώρα αὐτὲς τις ἀδυναμίες μας;

Πρῶτα-πρῶτα, βέβαια, πρέπει νὰ τις ἀναγνωρίσουμε. Ἄλλὰ νὰ τις ἀναγνωρίσουμε σὰν ἀγωνιστὲς καὶ ὄχι σὰν μαζοχιστὲς. Καὶ τότε, νὰ τί νομίζω ὅτι μποροῦμε νὰ κάνουμε, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὰ ἐλαττώματά μας αὐτά.

Θὰ ἀρχίσουμε πάλι ἀπὸ τὴν διάκριση ποὺ βάλουμε στὴν ἀρχή. Πρῶτα-πρῶτα λοιπόν, ὡς πρὸς τὰ ἐλαττώματα ποὺ ὀφείλονται στὸ κλίμα μας. Αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα φαίνονται μοιραῖα, ἀφοῦ μοιραῖο εἶναι νὰ ζοῦμε σ' αὐτὸ τὸ κλίμα. Μοιραῖο ὅμως δὲν θὰ πεί ἀνιάτα οὔτε ἀκατανίκητα. Ἀπόδειξη ὅτι δὲν ὑποφέρουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα αὐτά, καὶ πολλοὶ κατορθώνουν νὰ τὰ ὑπερνικήσουν. Χρειαζέται βέβαια ὁ καλὸς ἀγώνας, αὐτοέλεγχος, ἄσκηση. Καὶ πρὶν ἀπὸ ὅλα διαφώτιση. Διαφώτιση ὅμως χωρὶς ἐκείνους τοὺς ἑξαλλους αὐτοεξευτελισμοὺς

ποὺ κόβουν τὸ θάρρος καὶ δὲν ἐμπνέουν τὸν ἀγῶνα.

Ἄς ἔλθουμε τώρα στὰ ἐλαττώματα ποὺ ὀφείλονται στὴ φοβερὴ μας ἱστορικὴ περιπέτεια, στὴν τουρκοκρατία. Ἐδῶ βέβαια, ὅσο πάει, γράφεται καινούργια ἱστορία, καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς τουρκοκρατίας ὅλο καὶ ξεθωριάζει. Ἴσως ἀποκοῦμε νέες ἀδυναμίες, πολὺ μεγαλύτερες ἀπὸ τις προηγούμενες. Πάντως, ἄλλες ἀδυναμίες. Λοιπόν, ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ παθολογικὴ κληρονομία, ὅσο πάει, γίνεται παρελθόν. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι ἡ συνεχὴς ἐπαφή μας μετὰ τὸν δυτικὸ πολιτισμὸ, ὅσο νᾶναι, βοηθᾷ στὸ θέμα αὐτό.

Ἄλλη εἶναι ἡ μεγάλη δυσκολία. Πῶς θὰ ὑπερνικηθῇ ἡ ἀδυναμία ποὺ ἂς τὴν ὀνομάσω ἀδυναμία τοῦ αἵματος: Ἡ φοβερὴ μας ἐ γ ω π ἄ θ ε ι α, ὁ φοβερός αὐτὸς τύραννος ποὺ πάει νὰ μᾶς ἐξαφανίσει. Καὶ μαζί μ' αὐτὴν, φοβερὸ καὶ καταραμέν-

---

Ἄλλη εἶναι ἡ μεγάλη δυσκολία. Πῶς θὰ ὑπερνικηθῇ ἡ ἀδυναμία ποὺ ἂς τὴν ὀνομάσω ἀδυναμία τοῦ αἵματος: Ἡ φοβερὴ μας ἐ γ ω π ἄ θ ε ι α, ὁ φοβερός αὐτὸς τύραννος ποὺ πάει νὰ μᾶς ἐξαφανίσει. Καὶ μαζί μ' αὐτὴν, φοβερὸ καὶ καταραμένο παιδί της, ὁ φ θ ὅ ν ο ς. Πανανθρώπινο, βέβαια, ἐλάττωμα αὐτό, ὅμως σὲ μᾶς τοὺς Ἕλληνες ἔχει μιὰ φοβερὴ ἔνταση καὶ ἔκταση. Σοῦ ἔρχεται καμμιά φορὰ νὰ νομίσῃς ὅτι εἴμαστε λαὸς ἀνθρώπων ποὺ ὁ ἓνας φθονεῖ τὸν ἄλλον.

νο παιδί της, ό φ θ ό ν ο ς. Παναθρώπινο, βέβαια, έλάττωμα αυτό, όμως σέ μās τους Έλληνες έχει μιὰ φοβερή ένταση και έκταση. Σοῦ έρχεται καμμιὰ φορὰ νὰ νομίσεις ότι είμαστε λαός ανθρώπων πού ό ένας φθονεί τόν άλλον.

Και σ' αυτό τó σημείο θὰ μοῦ επιτραπῆ νὰ πῶ όρθὰ κοφτὰ και χωρίς περιστροφές εκείνο πού πιστεύω, μ' όλο πού ξέρω ότι θὰ ξενίσω πολλούς-πολλούς αναγνώστες μου. Ό μόνος αντίπαλος πού μπορεί νὰ νικήσει τὴν έγωπάθεια είναι ό Χριστιανισμός. Άλλά, φυσικά, ένας Χριστιανισμός ζωντανός, συνεπής, πού θὰ βαλθῆ νὰ δημιουργήσει τόν άρτιο άνθρωπο, όπως τόν έχομε πολλές φορές ζητήσει.

Άμφιβάλλετε μήπως αν ό Χριστιανισμός θὰ μπορέσει νὰ φέρει τὴν θεραπεία αὐτή; Θα σās αναγνωρίσω ότι χιλίων έπτακοσίων χρόνων ιστορία δίνει έπιχειρήματα στην άμφιβολία σας αὐτή. Άλλά

μὴ βιασθῆτε νὰ άπελπισθῆτε. Διότι αν ό Χριστιανισμός δὲν μπορέσει νὰ κάνει αυτό τó έργο, ό όλεθρος από τὴν έγωπάθεια θὰ μείνει χωρίς φραγμό. Γι' αυτό, αν σεβώμαστε τὴν άμφιβολία (και έχομε γράψει δὰ άρκετὰ γιὰ τόν σεβασμό αὐτό), όμως δὲν σεβώμαστε τὴν άπελπισία. Γιατί άπελπισία θὰ πεί αὐτοκτονία. Και, πῶς τó θέλετε, ἡ ίερὴ προσπάθεια είναι πάντα καλύτερη από τὴν αὐτοκτονία.

Και τó θέμα δὲν είναι τόσο νὰ κάνωμε νέους πιστούς χριστιανούς. Είναι νὰ άξιοποιήσωμε τὴν Πίστη πού υπάρχει στὸν τόπο μας, σαν όπλο κατὰ τῆς έγωπαθείας. Είναι ἡ μόνη μας έλπίδα. Δὲν χρειάζεται νὰ έπεκταθοῦμε έδῶ περισσότερο. Άς παραπέμψωμε σὲ όσα γράφομε στὸ βιβλίο *Γιὰ μιὰ πορεία με έπίγνωση*.

Γιατί, αν επιτρέπεται έδῶ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Νίτσε, ό έγωπαθῆς Έλληνας είναι κάτι πού πρέπει νὰ υπερνικηθῆ!

H

Ός τώρα όμως ἡ έρευνά μας είχε ασχοληθῆ με τὰ έλαττώματα τοῦ Έλληνα. Όρα είναι νὰ δοῦμε (τὸ επιβάλλουν και ἡ δικαιοσύνη και ἡ σκοπιμότης) αν ό Έλληνας έχει και άρετὲς ἢ όχι.

Τὸ πρώτο πού πρέπει νὰ αναφερθῆ έδῶ είναι εκείνη ἡ φ ι λ ο ξ ε ν ι α πού είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς έλληνικῆς φυλῆς, από τὴν όμηρικὴ άρχαιότητα ἴσαμε σήμερα. Βέβαια, ἡ έπαφή μας με τὸν δυτικὸ πολιτισμὸ και με τὸν περίφημο τουρισμὸ έκαμε νὰ αδυνατίσει ἡ άρετὴ αὐτή, όχι όμως και νὰ εξαφανισθῆ, και σήμερα προβάλλει με τρόπο πού προκαλεῖ στους ξένους κατάπληξη και αντιδράσεις ποικίλες, καμμιὰ φορὰ κωμικές.

Μιὰ άλλη άρετὴ έλληνικὴ είναι ἡ ἀ λ λ η γ ἡ, πού εκδηλώνεται και με θυσία τῆς ζωῆς. Και ἡ θυσία αὐτὴ καμμιὰ φορὰ γίνεται χωρίς σπουδαίο αντίκρουσμα. Θυμᾶμαι τὸν μακαρίτη λογοτέχνη και ιστορικὸ Γιάννη Μουρέλλο,

πού, μιλώντας γιὰ τὴ μάχη τῆς Κρήτης τοῦ Μαΐου 1941 σὲ μιὰ διάλεξή του, έκανε μιὰ άποστροφή στους Άγγλους και τους είπε: «*Ξεχάστε όλα τὰ άλλα πού εἰσεφέραμε στὸν κοινὸν άγῶνα. Άλλά μὴν ξεχάσετε τὶς κοπέλλες πού, μέσα στὴ γερμανικὴ κατοχή, έρριποκινδύνευαν τὴ ζωὴ τους, γιὰ νὰ ρίξουν μερικὰ λουλούδια στους τάφους τῶν στρατιωτῶν σας!*»! Αὐτὰ δὲν τὰ βλέπεις άλλου!

Μιὰ άλλη άρετὴ έλληνικὴ είναι εκείνο πού λέει ό Άπόστολος Παῦλος: «*Τὸ ἐ π ι ε ι κ ἔ ς ὑ μ ῶ ν γνωσθῆτω πᾶσιν ανθρώποις*». Ό Έλληνας είναι έπιεικῆς στὶς κρίσεις του και καταλαβαίνει τὴν ανθρώπινη αδυναμία. Ξέρω ότι αὐτὸ πολλές φορές βλέπτει, διότι ένθαρρύνει τὸ κακό. Άλλά έτσι είναι ό Έλληνας, δὲν στέλνει με προθυμία στὴ φυλακὴ τὸν άλλον. Και αὐτὸ πάει πάρα πέρα. Ἡ όλη μας άπονομὴ ποινικῆς δικαιοσύνης, και ἡ σωφρονιστικὴ άκόμψ, έχει

αυτό το έπιεικές και φιλότιμο. Λόγου χάριν, οί δεσμοφύλακες φυλακῶν ἄλλων χωρῶν βλέπουν τοὺς φυλακισμένους σὰν ἐχθροὺς καὶ τοὺς κακοποιοῦν μὲ σαδισμό. Αὐτὸ δὲν συμβαίνει στὴν Ἑλλάδα.

Καὶ κάτι ἄλλο: Δὲν εἶχαμε ἐμεῖς ποτὲ μιὰ ὑπόθεση Deyfuss!

Μιὰ ἄλλη ἀρετὴ, καθαρὰ ἐλληνικὴ, εἶναι τὸ φιλότιμο. Ὅπως ἔχει ἀπὸ πολλοὺς παρατηρηθῆ, δὲν βρίσκεις τὴν ἀντίστοιχη λέξη σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες. Εἴμαστε φιλότιμοι ἄνθρωποι, καὶ αὐτὸ μᾶς δυσκολεύει νὰ καταλάβωμε ἐκείνους ποὺ δὲν εἶναι.

Καὶ ἀπόκοντα ἔρχεται μιὰ ἄλλη ἀρετὴ, ἡ εὐγνωμοσύνη, ὅχι τόσο αὐτονόητη ἀρετὴ: Ἄλλοι λαοὶ (ἂς μὴ γίνω πῶς συγκεκριμένοι) σοῦ ἐτοιμάζουν πικρὴ ἀπογοήτευση, ἅμα ὑπολογίζεις στὴν εὐγνωμοσύνη τους. Καὶ ἡ Ἑλλάδα τοῦ Ἀλβανικοῦ Ἔπους τὸ ἐδοκίμασε πολὺ αὐτό.

Κι' ὅλα αὐτὰ παρουσιάζουν μιὰ ὥρα-ότατη σύνθεση, ἓνα θαυμάσιο στολίδι τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς, στολίδι ποὺ δὲν ἔχει τὸ ταῖρι του σ' ἄλλους λαοὺς. Εἶναι ἡ ἐλληνικὴ ἀνθρωπιά, ποὺ «ἔξω» δὲν τὴν βρίσκεις. Βρίσκεις ἐτικέττα, πειθαρχία, ἐνότητα, τάξη, ἀνθρωπιὰ ὅμως βρίσκεις μόνο στὴν Ἑλλάδα. Ὅσο ζῆς μέσα στὸν τόπο τοῦτο, τὴν ἀνθρωπιὰ αὐτὴ τὴν παίρνεις σὰν κάτι τὸ αὐτονόητο. Ἄμα πᾶς «ἔξω» καὶ τὴν ἀποζητήσεις τοῦ κάκου, τότε νιώθεις τὴν ἀξία της. Ἔτσι, ἂν τὸ χαρακτηριστικὸ ἐλάττωμα, τὸ χτικιὸ τῆς φυλῆς μας, εἶναι ἡ ἐγωπάθεια καὶ ὁ φθόνος, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ χαρακτηριστικὴ ἀρετὴ, τὸ καμᾶρι τῆς φυλῆς μας εἶναι ἡ ἀνθρωπιὰ.

Φυσικὰ, ὅπου προβάλλει ἡ ἐπικατάρατη ἐγωπάθεια, ἡ ἀνθρωπιὰ κρύβεται σὰν πίσω ἀπὸ μαῦρο σύννεφο. Ὅπου, ὅμως, ἡ ἐγωπάθεια δὲν ἐνεργεῖ, ἡ ἀνθρωπιὰ φανερῶνεται, σ' ὅλη της τὴν ὁμορφιά.

Καιρὸς νὰ κλείνωμε. Χωρὶς τύφλωση, τάχα ἀπὸ ὑπερεθνικοφοροσύνη, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ξεσπάσματα καὶ πλέγματα κατωτερότητας, νὰ ἀναγνωρίσωμε καὶ νὰ χτυπήσωμε τὰ ἐλαττώματα καὶ νὰ ἀξιοποιήσωμε τὶς ἀρετὲς τῆς φυλῆς μας.

Γιατὶ ὁ Ἕλληνας ἀνῆκει σὲ κράτος μικρό, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ δώσει στὸν ἑαυτό του τὴν πολυτέλεια νὰ μὴν εἶναι ἄρτιος ἄνθρωπος.

Καὶ τὸν ἄρτιο αὐτὸν ἄνθρωπο οὔτε κανένα Ὑπουργεῖο μπορεῖ νὰ μᾶς τὸν κατασκευάσει, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ σχολεῖο, μὲ ὅσαδήποτε διδακτικὰ ὄργανα, ἀλλὰ χωρὶς πνοή. Καὶ ὅσοι παρηκολούθησαν τὰ ὅσα ἐγράψαμε ἕως τώρα, ἀλλὰ καὶ ὅσα εἶπαμε ἀμέσως παραπάνω γιὰ τὴν ἐγωπάθεια, καταλαβαίνουν ὅτι ὁ μόνος ποὺ μπορεῖ νὰ δώσει αὐτὴ τὴν πνοὴ εἶναι

ὁ Χριστιανισμὸς. Δὲν ζητάει θαύματα ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸ ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος. Ζητάει ὅμως τὸν ἄρτιο ἄνθρωπο ποὺ τοῦ χρειάζεται.

Καὶ ἂς κλείσωμε, ἐπαναλαμβάνοντας τὰ ὅσα ἐγράψαμε στὸ βιβλίο *Γιὰ μιὰ πορεία μὲ ἐπίγνωση*: «*Εμφανίζει αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο (στὴν περίπτωσή μας, αὐτὸν τὸν Ἕλληνα) σὰν καρπὸ τοῦ Ὁ Χριστιανισμὸς; Τότε κανεὶς λογικὰ σκεπτόμενος ἄνθρωπος δὲν θὰ τοῦ ζητήσῃ ἀπόδειξη γιὰ κείνα ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἀπόδειξη. Δὲν ἐμφανίζει αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο; Τότε καμμιὰ “ἀπόδειξη” δὲν μπορεῖ νὰ στηρίξῃ τὴν Πίστην.*»

[συνεχίζεται]

A. N. ΤΣΙΠΙΝΤΑΝΗΣ

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΤΟΥ COVID-19 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΔΙΔΗΜΜΑΤΑ

1. Μια σύγχρονη «Άντιγόνη»;

Χρήση μάσκας σε μικρά παιδιά, αποστολή προσωπικών δεδομένων στιγματισμένων με συμπτώματα στο Υπουργείο Υγείας και σε αρμόδιες υπηρεσίες, αποχή από την άσκηση θρησκευτικών καθηκόντων Κυριακές, αλλά και σε μεγάλες εορτές, ακόμα και η μη συμμετοχή συγγενών στην κηδεία ή στον γάμο και η μη επίσκεψη των μνημάτων είναι η σύγχρονη νομοθετική έπιταγή τους τελευταίους μήνες, με στιγμές έπιτασης ή αποδυνάμωσης αυτών των εντολών. Η επίκληση της δημόσιας υγείας έχει οδηγήσει στον κοινωνικό και συναισθηματικό αποκλεισμό μας. Κανείς όμως δεν νομιμοποιείται εκ πρώτης όψης να αντισταθεί, γιατί το δικαίωμα στην υγεία θεμελιώνεται από δύο συνταγματικές διατάξεις, και πιδό συγκεκριμένα, στο άρθρο 5 § 5 έδ. α' του Συντάγματος κατοχυρώνεται ως άτομικό δικαίωμα σύμφωνα με το όποιο «Καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας», και από την άλλη, στο άρθρο 21 § 3 του Συντάγματος κατοχυρώνεται ως κοινωνικό δικαίωμα, καθώς προβλέπεται ότι «τò Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των άπορων».

Ακόμη, σύμφωνα με τον Ν. 3370/2005

(ΦΕΚ 176/Α/11-7-2005), όπως αυτός έχει τροποποιηθεί, ως δημόσια υγεία ορίζεται «τò σύνολο των οργανωμένων δραστηριοτήτων μίας πολιτείας και της κοινωνίας που είναι επιστημονικά τεκμηριωμένες και αποβλέπουν στην πρόληψη νοσημάτων, στην προστασία και την προαγωγή της υγείας του πληθυσμού, στην αύξηση του προσδοκίμου επιβίωσης και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής...», ενώ, σύμφωνα με τò άρθρο 3, «Η δημόσια υγεία περιλαμβάνει ευρύτατες λειτουργίες και δράσεις, οι κυριότερες των οποίων είναι: (α) Η παρακολούθηση και εκτίμηση της υγείας του πληθυσμού και των βιολογικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικοοικονομικών παραγόντων που την επηρεάζουν. (β) Η προστασία και προαγωγή της υγείας και η πρόληψη νοσημάτων. (γ) Ο έλεγχος και η αποτελεσματική διαχείριση των λοιμωδών νοσημάτων και των άλλων νοσημάτων ύψηλου κινδύνου και επιπολασμού. (δ) Η προάσπιση των

ἀναγκῶν ὑγείας τῶν εὐπαθῶν ομάδων τοῦ πληθυσμοῦ...».

Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρίσμα, ἡ μέριμνα γιὰ τὴ δημόσια ὑγεία ἀποτελεῖ συνταγματικὴ ὑποχρέωση τοῦ Κράτους, στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας ἡ Πολιτεία ὀφείλει, μεταξὺ ἄλλων, νὰ λαμβάνει τὰ ἀπαραίτητα μέτρα γιὰ τὴν πρόληψη τῆς διάδοσης καὶ τὴν καταπολέμηση μεταδοτικῶν ἀσθενειῶν οἱ

περιπτώσεις, ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ παιδιοῦ ποὺ παντρεύεται ἢ τοῦ συγγενοῦς ποὺ πέθανε.

Ὁ Ἀμερικανὸς φιλόσοφος Ronald Dworkin ἀναφέρει πὼς ὁ πολίτης πρέπει νὰ σεβαστεῖ τὰ καθήκοντά του πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὴ συνείδησή του καί, ἂν αὐτὰ ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ καθῆκόν του πρὸς τὸ Κράτος, τότε δικαιούται τελικὰ

---

*Δύσκολη ἡ θέση τοῦ σύγχρονου ἀστυνομικοῦ καὶ δικαστῆ.
Εἶναι πάντα ἡ συνειδητὴ ἀνυπακοὴ στὰ μέτρα μιὰ μορφὴ
παραβατικότητας, ἢ μήπως μπορεῖ κάποτε νὰ ἀποτελεῖ
ἐκδήλωση μιᾶς σύγκρουσης τῆς ἠθικῆς τοῦ αὐτοκαθορισμοῦ
μας μὲ τὸν νομικὸ ἑτεροκαθορισμὸ μας;*

ὁποῖες συνιστοῦν σοβαρὸ κίνδυνο γιὰ τὴ δημόσια ὑγεία (Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας 2387/2020 – ἀδημοσίευτη).

Αὐτὴ ὅμως ἡ ἄμετρη καὶ ἀπεριοριστὴ ἐπιβολὴ περιοριστικῶν μέτρων ὀδηγεῖ τὴν κοινωνία σὲ μιὰ πόλωση καὶ ἀντιπαράθεση. Ἀπὸ τὴ μία μεριά στέκονται οἱ Πολιτειακοὶ Θεσμοὶ καὶ οἱ Νόμοι. Θυρεὸς τῆς Κυβέρνησης, τοῦ Νομοθέτη, ἀλλὰ καὶ τῶν ὁπαδῶν τους, ἡ Δημόσια Ὑγεία, ἡ προστασία τοῦ συνόλου τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὸν κορωνοϊό. Ἀπέναντί τους ὅμως ἡ ἀπειθαρχία συμπεριφορὰ τῶν ἀνυπάκουων: κρυφοὶ γάμοι, κρυφὲς ἐπισκέψεις ναῶν, κρυφὴ μετακίνηση, λαθροεργασία λιανεμπόρων μὲ σύνθημα τὴν ἀνορθολογικότητα τῶν σχετικῶν ὑγειονομικῶν πρωτοκόλλων. Πίσω ὅμως ἀπὸ τὴν ἐπίκληση τῆς ἀνορθολογικότητας αὐτῆς ἐνδέχεται κάποτε νὰ λανθάνει ἡ οἰκονομικὴ ἢ ψυχικὴ τους ἐπιβίωση, ἡ πίστη σὲ ἀξίες ποὺ μπορεῖ νὰ βρῆσκονται καὶ πάνω ἀπὸ τὴν ὑγεία τους, ὅπως ἡ ἄσκηση τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων, ὁ φόβος τῆς ἐγκατάλειψης τῶν συνηθειῶν καὶ ἐθίμων ποὺ τήρησαν εὐλαβικὰ σὲ ὅλη τους τὴ ζωὴ καὶ ἤθελαν νὰ μεταλαμπαδεύσουν καὶ σὲ αὐτοὺς ποὺ ἔρχονται. Σὲ πιὸ ἀκραίες

νὰ κάνει ὅ,τι κρίνει σωστὸ καί, ἂν ἀποφασίσει νὰ παραβεῖ τὸν νόμο, τότε θὰ πρέπει νὰ περιμένει τὴν τιμωρία ἀπὸ τὸ Κράτος (*Taking Rights Seriously*, Harvard University Press, 1977, σελ. 186-187). Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι, σὲ ὀρισμένες τοὐλάχιστον περιπτώσεις, θὰ μπορούσε νὰ νιώσει κανεὶς ὅτι στὰ αὐστηρὰ μέτρα συναντᾶμε τὸν αὐταρχισμὸ καὶ ὀρθολογισμὸ τοῦ Κρέοντα, ἐνῶ στὸ πρόσωπο τῶν ἀπειθαρχῶν τὴν ἀλύγιστη καὶ πιστὴ στὰ αἰσθήματα καὶ τὶς ἀξίες τῆς Ἀντιγόνης. Ἡ γνωστὴ τραγωδία καθίσταται ἐπίκαιρη ὅσο ποτὲ ἄλλοτε.

Δύσκολη ἡ θέση τοῦ σύγχρονου ἀστυνομικοῦ καὶ δικαστῆ. Εἶναι πάντα ἡ συνειδητὴ ἀνυπακοὴ στὰ μέτρα μιὰ μορφὴ παραβατικότητας, ἢ μήπως μπορεῖ κάποτε νὰ ἀποτελεῖ ἐκδήλωση μιᾶς σύγκρουσης τῆς ἠθικῆς τοῦ αὐτοκαθορισμοῦ μας μὲ τὸν νομικὸ ἑτεροκαθορισμὸ μας; Ἡ συμπεριφορὰ τῆς ἐνσυνείδητης Ἀντιγόνης ἀξίζει τὴν ἴδια ἀπαξία καὶ τιμωρία μὲ τὴν παραβατικότητα ἑνὸς ἐγκληματία; Σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις ὁ ἐνσυνείδητος παραβάτης μπορεῖ νὰ ἐκφράζει τὸ πασιφανές, αὐτὸ ποὺ ὅλοι θέλουν νὰ πράξουν, ἀλλὰ δὲν τολμοῦν, ὄχι πάντα

λόγω φόβου, αλλά γιατί γνωρίζουν ότι η τήρηση των νόμων αποτελεί τον άκρογωνιαίο λίθο πάνω στον οποίο στηρίζεται η σταθερότητα της κοινωνίας αλλά και οι ίδιοι θεμελιώνουν την κοινωνική τους ζωή.

Ής εξετάσουμε την περίπτωση του παραβάτη πιστού ο οποίος κινδυνεύει να τιμωρηθεί και να χαρακτηριστεί ως μη νομοταγής, προκειμένου να προσευχηθεί και να κοινωνήσει. Η της μάννας που θέλει να πάει στο μνήμα του νεκρού γιού της, αλλά δεν προβλέπεται η δυνατότητα μιας τέτοιας μετακίνησης σε περίοδο έγκλεισμού. Θα πρέπει αυτές οι περιπτώσεις να αντιμετωπιστούν με όμοιο τρόπο όπως αυτή του εφήβου που κάνει πάρτυ με 30 φίλους του ή του εμπόρου που έκμεταλλεύεται το κλείσιμο των μαγαζιών και πουλάει παράνομα και σε υπέρογκες τιμές λόγω μονοπωλίου τα εμπορεύματά του; Από άποψη ποινικού δικαίου είναι δικαιολογημένη μια διαφοροποίηση. Τα κίνητρα και ο λόγος επιδίωξης προσβολής του έννομου αγαθού πρέπει να εξετάζονται πριν την επιβολή της κύρωσης.

Στις ΗΠΑ μπορεί ο Εισαγγελέας να απαλλάξει κατηγοριών παραβάτη ο οποίος είναι νέος και άπειρος, χωρίς οικογενειακή υποστήριξη, και έχουμε παρακολουθήσει από ΜΜΕ να εφαρμόζεται σε νεαρές διασημότητες του καλλιτεχνικού και αθλητικού χώρου ή δυνατότητα αυτή. Προβλέπεται επίσης η άθώωση, όταν ο κανόνας δικαίου που παραβιάστηκε είναι γενικά ανεφάρμοστος ή μη δημοφιλής, αλλά και σε πολλές άλλες περιπτώσεις. Αν και δεν υφίσταται ρητά ή ίδια δυνατότητα στο δικό μας δίκαιο, ο Εισαγγελέας δεν ασχολείται πλέον με ποινικά αδικήματα τα οποία έχουν υποπέσει σε άχρηστία και μη εφαρμογή, όπως την έπαιτεια (προβλεπόταν στο άρθρο 407 ΠΚ), τον έταιρισμό ανδρών (προβλεπόταν στο άρθρο 347 ΠΚ) και την προσβολή των ιερών και θείων (άρθρο 198 ΠΚ).

Έτσι, ο νομοθέτης, διαπιστώνοντας τον άκρως άπαρχαιωμένο χαρακτήρα των ανωτέρω διατάξεων και την επιγενόμενη άχρηστία τους, προέβη στην κατάργησή τους. Ειδικότερα, το αδίκημα της έπαιτειας καταργήθηκε με το άρθρο 23 του Ν. 4571/2018, και ο έταιρισμός ανδρών (άλλως ή παρὰ φύση ασέλγεια μεταξύ άρρένων) καταργήθηκε με το άρθρο 68 του Ν. 4356/2015. Η δὲ προσβολή ιερών και θείων, αν και μη καταργηθείσα, έχει περιπέσει σε άχρηστία.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

3 Μαρτίου 2021

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Αρ. Φύλλου 848

ΑΠΟΦΑΣΙΣ

Άρθρο 11 επί 11 οικ. 138/5

Εκτετατο μέτρο προστασίας της δημόσιας υγείας από τον κίνδυνο περαιτέρω διασποράς του κορωνοϊού COVID-19 στο πλαίσιο της Επιστρώσεως για το διάστημα από την Πέμπτη, 4 Μαρτίου 2021 και ώρα 6:00 έως και την Τρίτη, 16 Μαρτίου 2021 και ώρα 6:00.

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ
ΕΣΧΗΜΑΤΩΝ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ -
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ - ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ -
ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ -
ΥΓΕΙΑΣ - ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ -
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΠΙΛΟΓΗΣ

ε. του άρθρου 11 της από 11.3.2020 Πράξης Κοινότητας και Πολιτείας «Καταργούνται οι ποινικοί αδικοποιήσιμοι COVID-19 και της ανάκλησης μεσοκοινωνικής διαδοχής του (Α. 45), ο οποίος κυρώθηκε με το άρθρο 7 του ν. 4682/2020 (Α. 76).

στ. της ίδιας 3. του άρθρου 11 της από 11.3.2020 Πράξης Κοινότητας και Πολιτείας «Καταργούνται οι ποινικοί αδικοποιήσιμοι COVID-19 και της ανάκλησης μεσοκοινωνικής διαδοχής του (Α. 45), ο οποίος κυρώθηκε με το άρθρο 7 του ν. 4682/2020 (Α. 76).

ζ. του π.δ. 142/2017 «Οργανισμός Υπουργείου Οικονομικών (Α. 181).

η. του π.δ. 112/2017 «Οργανισμός του Υπουργείου Οικονομικών και Ανάπτυξης (Α. 152).

Είναι πολύ δύσκολη η θέση του δικαστή, αλλά και της Πολιτείας, απέναντι σε νομοταγείς και κάποτε επιφανείς πολίτες, που προτιμούν την κοινωνική τους τιμωρία και απομόνωση από ένα βίο στον οποίο νιώθουν ότι περιστελλεται ή επιστημονική και θρησκευτική ελευθερία. Ός παράδειγμα θα μπορούσαμε να θυμηθούμε την πρόσφατη πράξη του Άναπληρωτή Καθηγητή Ποινικού Δικαίου στη Νομική Σχολή της Κομοτηνής Κωνσταντίνου Βαθιώτη, ο οποίος παραιτήθηκε καταγγέλλοντας λογοκρισία και απαγόρευση επιστημονικής κριτικής των νομοθετικών μέτρων κατά του κορωνοϊού. Πόσο θα αντέξει η Πολιτεία την αποξένωση από πολύτιμο δυναμικό της, προκειμένου να επιβάλει πειθαρχία ως προς την τήρηση υγειονομικών πρωτοκόλλων για την αντιμετώπιση ενδός ιού για τον οποίο δεν υπάρχει εμπειρία και

προηγούμενο; Μήπως ή Πολιτεία διατρέχει τὸν κίνδυνο νὰ πάθει ὅ,τι καὶ ὁ Κρέοντας καί, ὅσο πιὸ πιθανὴ θεωρεῖ τὴ σύναξη τῶν μαζῶν μὲ τὸν ἀπειθαρχο πολίτη, τόσο πιὸ αὐστηρὲς καὶ ἀπόλυτες νὰ γίνονται οἱ θέσεις της; Ἔτσι, ὅμως, ἡ Πολιτεία θὰ δοκίμαζε σὲ ἐπικίνδυνο βαθμὸ τὴν ἀντοχὴ τῶν κοινωνικῶν καὶ ἐκτελεστικῶν δομῶν της.

Ἐξάλλου, ἡ Πολιτεία δὲν πρέπει νὰ ἀγνοεῖ ὅτι ἡ ἴδια ἔδωσε τὸ δικαίωμα ἀλλὰ καὶ ὑποχρέωσε τὸν κάθε πολίτη νὰ ἀντισταθεῖ στὴν ἐφαρμογὴ νόμων. Ἡ ἴδια, μετὰ τὴν ἐμπειρία τῆς δικτατορίας, ἔθεσε τὸν πολίτη θεματοφύλακα τοῦ Συντάγματος καὶ ἐγγυητὴ τῆς ἐλευθερίας της. Κατὰ συνέπεια, ἡ Πολιτεία αὐτὴ, ποὺ κυνηγᾷ τὸν ἀνυπάκουο πολίτη, εἶναι αὐτὴ ποὺ τὸν ἀναζητᾷ καὶ ἐλπίζει σὲ αὐτόν. Ὁ ὑπάκουος καὶ φοβικὸς πολίτης δὲν μπορεῖ νὰ τὴ σώσει ἀπὸ προσβλητικὲς ἀπέναντι στοῦ Πολίτευμα πράξεις, γιατί φοβᾶται νὰ κρίνει καὶ νὰ ἀντισταθεῖ σὲ κάτι ἀκόμα καὶ κατάφωρα παράνομο καὶ ἀντισυνταγματικό, γιὰ νὰ μὴ στιγματισεῖ ὡς παραβατικὸς. Ἐπειδὴ θὰ προτιμοῦσα νὰ ἀνῆκω στὰ ἀγαπημένα «ἀνυπάκουα» παιδιὰ τῆς Πολιτείας μας, ὅταν πρόκειται γιὰ ἀντισυνταγματικὸς κανόνες, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἐξετάσω τὶς πιθανὲς συγκρούσεις τῶν ὑγειονομικῶν πρωτοκόλλων μὲ τὴν προστασία ἀτομικῶν καὶ συνταγματικῶν δικαιωμάτων.

2. Δικαίωμα στὴ θρησκευτικὴ ἐλευθερία

Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 13 τοῦ Συντάγματος, κατοχυρώνεται τὸ ἀπαρῆστο τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, στὸ ὁποῖο προβλέπεται ρητῶς ὅτι «Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνείδησης εἶναι ἀπαρῆστη. Ἡ ἀπόλαυση τῶν ἀτομικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς πεποιθήσεις κα-

θενός. Κάθε γνωστὴ θρησκεία εἶναι ἐλεύθερη καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ λατρεία της τελοῦνται ἀνεμπόδιστα ὑπὸ τὴν προστασία τῶν νόμων». Συνεπῶς, ἡ Πολιτεία ὑποχρεοῦται νὰ προστατεύει καὶ νὰ διευκολύνει τὴ θρησκευτικὴ λατρεία, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ σέβεται τὴν ἄσκηση τῶν λατρευτικῶν καθηκόντων τῶν πιστῶν ὁποιασδήποτε γνωστῆς θρησκείας.

Στὸν ἀντίποδα αὐτῆς τῆς συνταγματικῆς πρόβλεψης ἔχουν ἐκδοθεῖ διαδοχικὰ Κοινὲς ὑπουργικὲς Ἀποφάσεις, μὲ πρώτη τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 2867/Υ1/16.3.2020 (ΦΕΚ 872/Β/16-3-2020) κοινὴ ἀπόφαση τῶν ὑπουργῶν Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων καὶ Ὑγείας, δυνάμει τῆς ὁποίας ἐπιβλήθηκε τὸ μέτρο τῆς *προσωρινῆς ἀπαγόρευσης τῆς τέλεσης κάθε εἴδους λειτουργιῶν καὶ ἱεροπραξιῶν στοὺς θρησκευτικοὺς χώρους λατρείας*.

Ἡ νομολογία στὴν ὑπὸ κρίση σύγκρουση προέκρινε τὸ δημόσιο συμφέρον, ὑποστηρίζοντας ὅτι τὰ περιλαμβανόμενα στὴν κοινὴ ὑπουργικὴ ἀπόφαση περιοριστικὰ μέτρα τῆς δημόσιας τελούμενης λατρείας μὲ συμμετοχὴ τῶν πιστῶν ἐλίφθησαν, μὲ τὶς προβλεπόμενες ἐξαιρέσεις, γιὰ ἐξαιρετικὸς λόγους προστασίας τῆς δημόσιας ὑγείας ἀπὸ τὸν κίνδυνο ἐξαπλώσεως τοῦ κορωνοϊοῦ Covid-19, καὶ συνεπῶς ἡ χορήγηση τῆς αἰτούμενης ἀναστολῆς ἐκτέλεσης τῆς ἐν λόγω ὑπουργικῆς ἀπόφασης κρίθηκε ὅτι κωλύεται λόγω συνδρομῆς ἐπιτακτικῶν λόγων δημοσίου συμφέροντος, κατὰ τὰ ὀριζόμενα στὸ ἄρθρο 52 § 6 τοῦ ΠΔ 18/1989 (Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας Ἐπιτροπὴ Ἀναστολῶν 49/2020 ΤΝΠ Νόμος· Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας Ἐπιτροπὴ Ἀναστολῶν 60/2020 ΤΝΠ Νόμος).

Ὁ ἐν λόγω περιορισμὸς τῆς ἄσκησης τῆς θρησκευτικῆς λατρείας θεωροῦμε ὅτι δὲν ἦταν ὁ πλέον κατάλληλος ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖος γιὰ τὴν προστασία τῆς δημόσιας ὑγείας. Ἡ ἀπαγόρευση τῆς τέλεσης κάθε εἴδους λειτουργιῶν στοὺς θρησκευ-

τικούς χώρους λατρείας με τις προβλεπόμενες εξαιρέσεις (όπως η πρόβλεψη για άτομική προσευχή με βραχεία παραμονή στον χώρο λατρείας) είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία περαιτέρω συνωστισμού από πιστούς που ανέμεναν έξω από τους ιερούς ναούς, κάτι το οποίο θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί, εάν οι λειτουργίες και ιεροπραξίες τελούνταν περισσότερες φορές εντός της ίδιας ημέρας, υπό την προϋπόθεση της τήρησης των ήδη προβλεπόμενων μέτρων της χρήσης μάσκας και της τήρησης της απαιτούμενης απόστασης μεταξύ των πιστών.

3. Δικαίωμα στην επαγγελματική και οικονομική ελευθερία

Η επαγγελματική ελευθερία ως ατομικό δικαίωμα, ήτοι η ελευθερία του κάθε ατόμου να επιλέξει και να ασκήσει το επάγγελμα που επιθυμεί (ελευθερία επιλογής του είδους, του τόπου και του χρόνου άσκησης του επαγγέλματος) θεμελιώνεται στη διάταξη του άρθρου 5 § 1 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη». Από την άλλη, το δικαίωμα της εργασίας ως κοινωνικό δικαίωμα προστατεύεται από τη διάταξη του άρθρου 22 § 1 του Συντάγματος, το οποίο προβλέπει ότι η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών.

Ωστόσο, με τη με αριθμό Δ1α/ΓΠ.οικ.18149/13.03.2020 κοινή απόφαση των αρμοδίων ύπουργών και εν συνεχεία με την υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.

19024/17.03.2020 κοινή υπουργική απόφαση (όπως αυτές τροποποιήθηκαν και παρατάθηκαν) επιβλήθηκε η προσωρινή αναστολή λειτουργίας μεταξύ άλλων και των καταστημάτων λιανικού εμπορίου και υπηρεσιών και των επιχειρήσεων εστίασης, η οποία συνεχίζεται έως και σήμερα κατόπιν συνεχών τροποποιήσεων και μεταβολών. Σύμφωνα δε με την από 01-05-2020 Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου (Π.Ν.Π., ΦΕΚ Α' 90), η οποία κυρώθηκε με το άρθρο 2 του Ν. 4690/2020, προβλέπεται ότι στις επιχειρήσεις που παραβιάζουν τα τιθέμενα μέτρα επιβάλλεται διοικητικό πρόστιμο από χίλια (1000) έως εκατό χιλιάδες (100.000) ευρώ και αναστολή λειτουργίας για χρονικό διάστημα από δεκαπέντε (15) έως ενενήντα (90) ημέρες.

Η νομολογία στην υπό κρίση σύγκρουση φάνηκε ιδιαίτερος προσεκτική, κρατώντας απόσταση από τη δίχως άλλο επικράτηση του δημοσίου συμφέροντος έναντι του προσβαλλομένου ατομικού δικαιώματος. Πιο συγκεκριμένα, κρίθηκε ότι η επιβολή προστίμου καθώς και η αναστολή λειτουργίας καταστήματος υγειονομικού ενδιαφέροντος θα προκαλέσει ανεπανόρθωτη οικονομική βλάβη στον θιγόμενο, θέτοντας σε κίνδυνο την υπόστασή του, μια βλάβη η οποία δεν μπορεί να δικαιολογηθεί για λόγους δημοσίου συμφέροντος το οποίο συνίσταται στην προστασία της δημόσιας υγείας, και συνεπώς αποφασίστηκε η αναστολή εκτέλεσης των ανωτέρω μέτρων. Πιο συγκεκριμένα, το δικαστήριο απάλλαξε για τους ανωτέρω λόγους τον ιδιοκτήτη του καταστήματος υγειονομικού ενδιαφέροντος από την πληρωμή του επιβαλλόμενου προστίμου συνολικού ποσού τριών χιλιάδων ευρώ (3000 €), καθώς επίσης αποφάσισε την αναστολή εκτέλεσης της πράξης που επέβαλε την αναστολή λειτουργίας του καταστήματός του, υπό τον όρο τήρησης των μέτρων περιορισμού της διασποράς

του κορωνοϊού (Διοικητικό Πρωτοδικείο Λιβαδειάς 52/2020 ΤΝΠ Νόμος).

Από τους πρώτους μήνες λήψης του συγκεκριμένου νομοθετικού μέτρου διαφάνηκαν τα πρώτα σημάδια κάμψης της εθνικής οικονομίας, που δύσκολα θα ξεπεραστεί ακόμα και μετά το τέλος της πανδημίας, και αυτό, διότι η διαρκής παράταση της αναστολής λειτουργίας των καταστημάτων λιανικού εμπορίου και επιχειρήσεων έστιασης έχει εξαλείψει τον προσωρινό χαρακτήρα του μέτρου, οδηγώντας σε οικονομικό αδιέξοδο χιλιάδες επαγγελματίες. Προς τοῦτο, οί αρμόδιοι φορείς θα πρέπει να επανεξετάσουν τὸ συγκεκριμένο μέτρο, και να σταθμισθῶν ἐξ ἀρχῆς τὰ συγκρουόμενα δικαιώματα, με τὴ θέσπιση προσφορῶτερων μέτρων. Ὅπως ἔχουμε διαπιστώσει ἥδη, τὰ καταστήματα λιανικοῦ ἐμπορίου μποροῦν νὰ λειτουργήσουν με τὴ μέθοδο τῶν προκαθορισμένων ραντεβού (click away), ἢ ὅποια ἐφαρμόσθηκε, ἀλλὰ γιὰ περιορισμένο χρονικὸ διάστημα, ἐνῶ οί επιχειρήσεις ἐστίασης μποροῦν νὰ λειτουργήσουν με τὴν προετοιμασία και διανομὴ προϊόντων ἐκτὸς τῆς ἐπιχείρησης (delivery) και τὴν ταυτόχρονη ὑποδοχὴ περιορισμένου ἀριθμοῦ πελατῶν ἀνάλογα με τὰ τετραγωνικὰ τῆς ἐπιχείρησης.

4. Δικαίωμα στὴν ἐλεύθερη κίνηση και ἐγκατάσταση στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια

Κατὰ τὸ ἄρθρο 5 § 4 τοῦ Συντάγματος, «*Ἀπαγορεύονται ἀτομικὰ διοικητικὰ μέτρα που περιορίζουν σὲ ὅποιονδήποτε Ἕλληνα πολίτη τὴν ἐλεύθερη κίνηση ἢ ἐγκατάσταση στὴ Χώρα, καθὼς και τὴν ἐλεύθερη ἔξοδο και εἴσοδο σ' αὐτήν*». Ὅπως γίνεται ἀντιληπτό, ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω διάταξη προστατεύεται μία ἀπὸ τὶς κυρίαρχες μορφές ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, αὐτὴ τὴ ἐλεύθερης μετακίνησης

και ἐγκατάστασης σὲ ὅλη τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια.

Ἡ ἀνωτέρω συνταγματικὴ ἐλευθερία περιορίστηκε σημαντικὰ δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμὸν Δ1 α/Γ.Π οἰκ 20036/22.3.2020 (ὅπως αὐτὴ παρατάθηκε), που ἐκδόθηκε σὲ συνέχεια τῆς ἀπὸ 20-03-2020 Πράξης Νομοθετικοῦ Περιεχομένου, με τὴν ὅποια ἐπιβλήθηκε τὸ μέτρο τοῦ προσωρινοῦ περιορισμοῦ τῆς κυκλοφορίας τῶν πολιτῶν, ἐξαιρουμένων τῶν μετακινήσεων τῶν πολιτῶν γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση ζωτικῶν, προσωπικῶν ἢ επαγγελματικῶν, ἀναγκῶν τους που δὲν μποροῦν νὰ ἱκανοποιηθοῦν με ἄλλον τρόπο.

Ὅμοιος και στὴν ὑπὸ κρίση περίπτωσι, ἢ Ἑλληνικὴ Δικαιοσύνη στάθηκε κριτικὰ ἀπέναντι στὸν περιορισμὸ τῆς ἐλεύθερης μετακίνησης τῶν πολιτῶν τῆς χώρας γιὰ λόγους προστασίας τῆς δημόσιας ὑγείας. Πιὸ συγκεκριμένα, στὸ ἐπίκεντρο τοῦ συλλογισμοῦ τέθηκε ἡ ἀνάγκη στάθμισης τῆς ἐνδεχόμενης οικονομικῆς ἐπιβάρυνσης, τοῦ ἀνεπανόρθωτου κλονισμοῦ τῆς ἐπιχείρησης τῶν θιγομένων ἢ τῆς στέρησης τῶν μέσων βιοπορισμοῦ τους ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση τῶν προσβαλλόμενων κανονιστικῶν πράξεων που ἐπιβάλλουν προσωρινές κυκλοφοριακές ρυθμίσεις ἐναντι τῆς προστασίας τῆς δημόσιας ὑγείας (Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας Ἐπιτροπὴ Ἀναστολῶν 172/2020 ΤΝΠ Νόμος). Σὲ ἄλλη δὲ περίπτωσι, κρίθηκε ὅτι ὁ περιορισμὸς τῆς κυκλοφορίας τῶν ὀχημάτων σὲ ὀρισμένη περιοχὴ και ἡ μετατροπὴ τμημάτων ὀρισμένων ὁδῶν σὲ χώρους προοριζόμενου ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση πεζῶν και μετακινούμενων με ἥπια μέσα μετακίνησης δὲν ἐξυπηρετεῖ τοὺς ἐπιτακτικὸς σκοποὺς τῆς προστασίας τῆς δημόσιας ὑγείας γιὰ τοὺς ὁποίους παρασχέθηκε ἡ νομοθετικὴ ἐξουσιοδότησι, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ ἀμυγῶς κυκλοφοριακές ρυθμίσεις τοῦ ΚΟΚ (Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας Ἐπιτροπὴ Ἀναστολῶν 1992/2020 ΤΝΠ Νόμος).

“Όπως σὲ κάθε σύγκρουση, ἔτσι καὶ στὴν ὑπὸ κρίση σύγκρουση τοῦ δημοσίου συμφέροντος μὲ θεμελιώδη συνταγματικὰ δικαιώματα ἔχουν διαμορφωθεῖ δύο ἀντίθετες πλευρές. Ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ βρίσκονται ὅσοι τάσσονται ὑπὲρ τῆς ἀναντίρρητης κατίσχυσης τοῦ δημοσίου συμφέροντος ἔναντι ὁποιουδήποτε ἄλλου δικαιώματος, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη βρίσκονται ὅσοι στέκονται κριτικὰ ἔναντι αὐτῆς.

5. Ἡ λύση στὸ πρόβλημα

“Όπως σὲ κάθε σύγκρουση, ἔτσι καὶ στὴν ὑπὸ κρίση σύγκρουση τοῦ δημοσίου συμφέροντος μὲ θεμελιώδη συνταγματικὰ δικαιώματα ἔχουν διαμορφωθεῖ δύο ἀντίθετες πλευρές. Ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ βρίσκονται ὅσοι τάσσονται ὑπὲρ τῆς ἀναντίρρητης κατίσχυσης τοῦ δημοσίου συμφέροντος ἔναντι ὁποιουδήποτε ἄλλου δικαιώματος, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη βρίσκονται ὅσοι στέκονται κριτικὰ ἔναντι αὐτῆς.

Ἀναμφίβολα, ἡ ἀόριστη ἐπίκληση τῆς προστασίας τοῦ δημοσίου συμφέροντος, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ ἀόριστη νομικὴ ἔννοια (Παυλόπουλος, *Τὸ Δημόσιο Δίκαιο στὸν ἀστερισμὸ τῆς οἰκονομικῆς κρίσης*, 2014, σελ. 281· Λασκαρίδης, *Ἡ Θεωρία τῶν Συμφερόντων ὡς Μέθοδος Ἑρμηνείας τοῦ Ἐνοχικοῦ Δικαίου*, 2020, σελ. 228-229), δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ γιὰ τὴν ἐπίλυση τῆς περιγραφόμενης σύγκρουσης. Ἀντίθετα, ἡ λύση στὸ πρόβλημα θὰ μπορούσε νὰ δοθεῖ μόνο μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀναλογικότητας καὶ τῆς ἱεράρχησης τῶν συγκρουόμενων συμφερόντων (δημοσίων καὶ ἀτομικῶν), ἡ ὁποία θὰ πρέπει νὰ ἔχει ὡς γνώμονα τὴν ὀρθότητα ἢ μὴ τῆς πρόταξης τῆς προστασίας τῆς δημόσιας ὑγείας ὡς συλλογικοῦ ἀγαθοῦ ἔναντι τῶν λοιπῶν θιγόμενων συμφερόντων. Ἡ στάθμιση αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν νομοθέτη, καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν δικαστὴ, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νὰ ὀριοθετήσῃ τὴν ἐπέμβαση στὴν ἰδιωτικὴ σφαιρὰ τῶν

πολιτῶν μὲ τὴν ἐφαρμογὴ γενικῶν συνταγματικῶν ρητρῶν, μὲ βασικότερη τὴν ἀρχὴ τῆς ἀναλογικότητας, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ὁποίας ἐπιτάσσεται ἀπὸ τὸ Σύνταγμα κατὰ τὸ ἄρθρο 25 § 1 ἐδ. δ', σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο «... *Οἱ κάθε εἴδους περιορισμοὶ ποὺ μποροῦν κατὰ τὸ Σύνταγμα νὰ ἐπιβληθοῦν στὰ δικαιώματα αὐτὰ πρέπει νὰ προβλέπονται εἴτε ἀπευθείας ἀπὸ τὸ Σύνταγμα εἴτε ἀπὸ τὸν νόμο, ἐφόσον ὑπάρχει ἐπιφύλαξη ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ νὰ σέβονται τὴν ἀρχὴ τῆς ἀναλογικότητας*», συνυπολογίζοντας τὴ θέση τῆς ἐπιστήμης ἀναφορικὰ μὲ τὴ καταλληλότητα καὶ ἀναγκαιότητα τῶν τιθέμενων περιορισμῶν.

6. Ὁ ρόλος τῆς πολιτικῆς

“Ένας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους Γάλλους ἀστικολόγους τοῦ 20^{ου} αἰῶνα, ὁ Jean Carbonnier, χαρακτηρίζει τὴν Πολιτικὴ σὰν τὸν «καπετάνιο» ποὺ ὀδηγεῖ τὸ πλοῖο τοῦ δικαίου «*ποὺ κατασκευάστηκε ἀπὸ τὸν νομοθέτη καὶ τὸν ἐκάστοτε νομικὸ πολιτισμὸ*». Τὰ μεταλλικὰ τοιχώματα δύσκαμπτα, τὸ τιμόνι καὶ τὰ πηδάλια ὅμως πρέπει νὰ παραμένουν εὐκαμπτα. «*Ὁ καλὸς ὁ καπετάνιος στὴ φουρτούνα φαίνεται*», καὶ ὁ καλὸς πολιτικὸς στὶς ἐκάστοτε κοινωνικὲς προκλήσεις. Οἱ σημερινοὶ μας ἄρχοντες καὶ πολιτικοὶ διάγουν σίγουρα τὴ μεγαλύτερη μέχρι σήμερα πρόκληση τοῦ 21^{ου} αἰῶνα. Μιὰ χωρὶς προηγούμενο καὶ μὲ χαρακτηριστικὰ βιολογικοῦ πολέμου

Ἡ λύση στὸ πρόβλημα θὰ μποροῦσε νὰ δοθεῖ μόνο μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀναλογικότητας καὶ τῆς ἱεράρχησης τῶν συγκρουόμενων συμφερόντων (δημοσίων καὶ ἀτομικῶν), ἢ ὁποία θὰ πρέπει νὰ ἔχει ὡς γνώμονα τὴν ὀρθότητα ἢ μὴ τῆς πρόταξης τῆς προστασίας τῆς δημόσιας ὑγείας ὡς συλλογικοῦ ἀγαθοῦ ἔναντι τῶν λοιπῶν θιγόμενων συμφερόντων.

πανδημία. Μὲ βάση ὅσα προαναφέρθηκαν, καλοῦμαστε ὅλοι μας ὡς πολῖτες μὲ ἐφαλτήριο τὸ ἄρθρο 120 τοῦ Συντάγματος νὰ ἀσκήσουμε πολιτικὴ ὡς ἐνεργοὶ πολῖτες.

Ὁ Εὐάγγελος Παπανοῦτσος ὀρθὰ ἀναφέρει ὅτι ἡ «πολιτικὴ εἶναι ἡ τέχνη τοῦ ἄρχειν καὶ τοῦ ἄρχεσθαι καὶ γενικὰ ἡ τέχνη πῶς νὰ μετέχει κανεὶς ἀποτελεσματικὰ στὰ κοινά, στὸν δημόσιο βίον τῆς χώρας, εἴτε σὰν ἄρχοντας εἴτε σὰν ἀρχόμενος» (Πρακτικὴ Φιλοσοφία, 1988, Πολιτικὴ, σελ. 147-148). Δημόσιος βίος εἶναι αὐτὴ τῆ στιγμή ἡ θέσι ἀπέναντι στὴν πανδημία, καὶ «τὰ κοινά» τὸ κοινὸ αὐτὸ πρόβλημα ποὺ καλοῦμαστε νὰ ἀντιμετωπίσουμε. Διοικητὲς καὶ διοικούμενοι ἀσκοῦμε ὀρθὰ πολιτικὴ, ὅχι ὅταν ἐντείνουμε τὴ σύγκρουσι πειθαρχίας καὶ συνείδησις, ἀλλὰ ὅταν καταφέρνουμε τὴν ἀρμονικὴ τους συνύπαρξι, αὐτὸ ποὺ οἱ συνταγματολόγοι ὀνομάζουν «πρακτικὴ ἐναρμόνισι ἀτομικῶν δικαιωμάτων».

Κατὰ τὴν κρίσιμη περίοδο ἐξάπλωσις τοῦ κορωνοϊοῦ COVID-19, οἱ σύγχρονες δημοκρατίες καλοῦνται νὰ ἀντιμετωπίσουν τεράστιες καὶ πρωτοφανεῖς στὰ παγκόσμια χρονικὰ προκλήσεις. Καλοῦνται νὰ ἰσορροπήσουν μεταξὺ τῆς προστασίας τῆς δημόσιας ὑγείας καὶ ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ τῆς ἐξασφάλισις τῆς ἀπρόσκοπτις ἄσκησις τῶν συνταγματικὰ προστατευομένων ἀτομικῶν δικαιωμάτων τῶν πολιτῶν. Ὡστόσο, οἱ ἀποφάσεις τῶν κυβερνήσεων, ἀκόμη καὶ φιλελεύθερων κρατῶν, βεβιασμένες λόγω τοῦ ἀπρόσμενου καὶ κατεπείγοντος χαρακτῆρα τῆς πανδημίας τοῦ κορωνοϊοῦ, συχνὰ στεροῦνται δημο-

κρατικοῦ ἐρείσματος. Μὲ θυρεὸ τὴν προστασίας τῆς δημόσιας ὑγείας, προβαίνουν σὲ παραβιάσεις ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν δικαιωμάτων τῶν πολιτῶν, φθάνοντας σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις σὲ ἀκρότητες.

Ἡ ζητούμενη ἰσορροπία θὰ ἐπιτευχθεῖ, μόνο ἐὰν ὁ νομοθέτης λαμβάνει κάθε φορὰ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα καὶ κατάλληλα περιοριστικὰ μέτρα, τὰ ὁποία πρέπει νὰ ἔχουν πρόσκαιρο χαρακτῆρα καὶ νὰ μὴ ὀδηγοῦν σὲ πλήρη κατάργησι τῶν ἀντίστοιχων δικαιωμάτων, ἔστω καὶ προσωρινὰ. Ἀναμφίβολα, ἡ καταλληλότητα καὶ ἡ ἀποτελεσματικότητα τῶν μέτρων πρόληψις τῆς ἐξάπλωσις τῆς πανδημίας ἀποτελεῖ ἀμιγῶς τεχνικὴ κρίσι τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης, ὅμως ὁ νομοθέτης ὀφείλει νὰ λάβει ἐκεῖνα τὰ μέτρα ποὺ δὲν θὰ εἰσβάλλουν ἄκριτα στὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ τῶν πολιτῶν καὶ δὲν θὰ ὀδηγοῦν στὴν ἀναίρεσι θεμελιωδῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων. Τὸ βῆμα στοὺς φωτισμένους πολῖτες ποὺ ἀσκοῦν πολιτικὴ. Ὅπως ὀρθὰ ἔχει γράψει ὁ Καθηγητὴς Φιλοσοφίας Εὐάγγελος Παπανοῦτσος, «τὸ ἔργο τοῦ πολιτικοῦ εἶναι νὰ ἐναρμονίσει τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα μεταξὺ τους μὲ τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου καὶ νὰ ἱκανοποιήσει τίς ἀτομικὲς ἀνάγκες μὲ τὰ διατιθέμενα ἀπὸ τὸ σύνολο μέσα».

EMMANOYHA I. ΛΑΣΚΑΡΙΔΗΣ

Ἐπισκ. Καθηγητὴς Νομικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου LL.M. (Heidelberg), Dr.iur. (Heidelberg) τ. μέλος Ἐθνικῆς Ἀρχῆς Ἰατρικῶς Ὑποβοηθούμενης Ἀναπαραγωγῆς

ΨΗΦΙΑΚΟ ΑΠΟΘΕΤΗΡΙΟ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Έν μέσω θλιβερών ειδήσεων άλιεύσαμε και κάποια θετική εξαίρεσι: Έδόθη στην δημοσιότητα και είναι **π ρ ο σ β ά σ ι μ ο** μέσω του διαδι-

κτύου ένα μεγάλο τιμήμα της άγιορειτικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Το έργο όνομάζεται «*Άθωνική Ψηφιακή Κιβωτός*» και εύρίσκεται διαθέσιμο στὸν ιστότοπο <https://repository.mountathos.org>.

Στὸ ψηφιακὸ αὐτὸ ἀποθετήριο ὑπάρχουν ψηφιοποιημένα - φωτογραφημένα χειρόγραφα καὶ ἔντυπα βιβλία, φορητὲς εἰκόνες, ἐκκλησιαστικὰ ἄμφια, λειτουργικὰ σκευὴ κ.ά. πολλά. Ἀντιγράφομε ἀπὸ τὸ σχετικὸ ρεπορτάζ ἐφημερίδος κάποια σημαντικὰ ἀποσπάσματα: «Ψηφιοποιήθηκαν 4.300 χειρόγραφοι κώδικες, δηλαδή χειρόγραφα βιβλία πὸν χρονολογούνται πρὶν ἀπὸ τὴν ἐφεύρεση τῆς τυπογραφίας, περισσότερα ἀπὸ 1.500 παλαίτυπα, τῆς ἐποχῆς τῆς τυπογραφίας καὶ μετὰ, πάνω ἀπὸ 600.000 σελίδες ἐγγράφων ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ καὶ μεταβυζαντινὸ ἀρχεῖο τῶν μονῶν, οὐσιαστικὰ γύρω στὶς 220.000 ἔγγραφα. Ψηφιοποιήθηκαν, ἐπίσης, 27.000 κειμήλια, μετὰξὺ τῶν ὁποίων 7.000 φορητὲς εἰκόνες, βυζαντινὲς καὶ μεταβυζαντινὲς, καὶ 20.000 ἀντικείμενα μεταλλοτεχνίας, ὑφάσματα, κεντητά, νομίσματα, λαογραφικὲς συλλογές, λατρευτικὰ σκευὴ, ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια. Κατεγράφησαν, τέλος, 500 ὄρες ἡχητικὸ ὕλικὸ ἀπὸ λειτουργίες καὶ ὁμιλίες» (Καθημερινὴ 6.12.2020).

Γιὰ τὴν προβολὴ - διαφήμισι αὐτοῦ τοῦ ἔργου παρήχθησαν δύο ντοκιμανταῖρ

ἀπὸ τὴν Cosmote History TV μὲ τίτλο «Τὸ Ἅγιον Ὅρος στὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ». Στὰ ντοκιμανταῖρ αὐτὰ περιγράφονται οἱ τρόποι ψηφιοποιήσεως τοῦ ὕλικου, ἡ συνεργασία ἐπιστημόνων καὶ τεχνικῶν ἀπὸ πολλοὺς κλάδους, ἡ συνεισφορὰ καὶ σύμπραξις τῶν μοναχῶν καὶ ἡ ἐκ μέρους τῶν Ἱερῶν Μονῶν παράθεσις καὶ ἔκθεσις τῶν κειμηλίων γιὰ τὴν διαιώνισί τους στὶς ἐπόμενες γενεές. «*Επὶ περίπτου δυόμισι χρόνια, αὐτὸ τὸ τελετουργικὸ ἐπαναλαμβάνόταν καθημερινὰ σὲ 12 μονῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους (Βατοπεδίου, Παντοκράτορος, Σταυρονικήτα, Καρακάλου, Ἁγίου Παύλου, Διονυσίου, Σιμωνόπετρας, Ξηροποτάμου, Ξενοφῶντος, Δοχειαρίου, Ζωγράφου, Γρηγορίου), οἱ ὁποῖες συμμετεῖχαν, μαζὶ μὲ τὴν Νέα Σκίτη τῆς Μονῆς Ἁγίου Παύλου καὶ τὸ Πρωτάτο, στὸ ἔργο "Ἄθωνικὴ Ψηφιακὴ Κιβωτός", πὸν ὑλοποιήθηκε ἀπὸ τὸν ὄμιλο ΟΤΕ γιὰ λογαριασμὸ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Στόχος τοῦ ἔργου ἦταν ἡ διάσωση, διαφύλαξι καὶ προβολὴ τοῦ πολιτιστικοῦ καὶ κειμηλιακοῦ πλοῦτου τῆς Ἄθωνικῆς Πολιτείας, μέσω τῆς ψηφιοποίησης καὶ τεκμηρίωσης τοῦ ἱστορικοῦ ἀρχείου καὶ τῶν ἔργων τέχνης, καθὼς καὶ ἡ διάθεσί τους στὴν παγκόσμια κοινότητα μέσω τοῦ Διαδικτύου» (ὁ.π.).*

Νὰ ἐπισημάνωμε ὅτι στὸ ἔργο αὐτὸ δὲν συμμετεῖχαν, ὅπως ἀνεφέρθη, ὅλα τὰ Μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἐπίσης, δὲν φωτογραφήθησαν - ψηφιοποιήθησαν τὰ ἐσωτερικὰ τῶν ναῶν, οἱ τοιχογραφίες τῶν ναῶν, καθὼς καὶ τὰ ἱερὰ λείψανα, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται ὡς ἀνεκτίμητοι θησαυροὶ σὲ ὅλα τὰ Μοναστήρια. Πιθανὸν νὰ ἀπερρίφθη ἡ ψηφιοποίησις των ὡς ἔνδειξις σεβασμοῦ.

Ἡ ψηφιοποίησις τῶν κειμηλίων τοῦ

Ἄγιου Ὁρους ἔχει ὅπωςδήποτε πολλὰ θετικά στοιχεία. Προβάλλει ἕναν πολιτισμό (τέχνες - γράμματα - ζωή) προερχόμενο ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία. Βοηθᾷ, ἰδιαίτερος, τοὺς ἐρευνητὲς νὰ δοῦν στὶς ὁθόνες τοὺς μὲ ἄνεσι κειμήλια καὶ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπρόσιτα στὸν ἀπλὸ ἐπισκέπτη - προσκυνητὴ τοῦ Ἄγιου Ὁρους. Κάνει, ἐπίσης, κοινὸ κτῆμα καὶ τῶν γυναικῶν ὅλον αὐτὸν τὸν θησαυρό. Ἡ διαδικτυακὴ πύλη προσφέρεται σὲ πέντε γλώσσες, «ἑλληνικά, ἀγγλικά, βουλγαρικά, ρωσικά καὶ σερβικά. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἄνθρωποι ἀπὸ κάθε γωνιά τοῦ πλανήτη μποροῦν νὰ θαυμάσουν τὸν σπάνιο κειμηλιακὸ πλοῦτο τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας, ἀλλὰ καὶ νὰ περιηγηθοῦν σὲ αὐτὴ μέσα ἀπὸ ὑπηρεσίες εἰκονικῆς περιήγησης» (δ.π.).

εἶναι καὶ τὸ μείζον ζήτημα γιὰ ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικά - βυζαντινὰ μουσεῖα: ἀφ' ἑνὸς διασφύζον ἀπὸ τὴν φθορὰ τοῦ χρόνου ἀνεκτιμήτους θησαυροὺς, ἀφ' ἑτέρου αὐτοὶ οἱ θησαυροὶ (γιὰ τὴν προστασία καὶ τὴν ἀσφάλειά τους) ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸν φυσικὸ χῶρο, στὸν ὁποῖο ἐγεννήθησαν καὶ τὸν ὁποῖο ὑπηρετήσαν ἐπὶ αἰῶνες. Ἐνδιαφέρον θὰ εἶχε νὰ ἀκούγαμε ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ τὴν γνώμη τῶν Μοναστηριῶν ἐκείνων τὰ ὁποῖα γιὰ κάποιους λόγους δὲν συμμετεῖχαν στὴν ψηφιοποίησι τῶν δικῶν τους θησαυρῶν.

Ἡ ψηφιοποίησις τοῦ παρελθόντος ἐπικρατεῖ σήμερα σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρωπίνης δημιουργίας, καὶ τὸ Ἅγιον Ὁρος, ὅπως καὶ ἄλλα ἀρχαῖα μοναστικά κέντρα, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει τὴν ἐξαίρεσι. Τὸ ζητούμενο

Ἡ ψηφιοποίησις τοῦ παρελθόντος ἐπικρατεῖ σήμερα σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρωπίνης δημιουργίας, καὶ τὸ Ἅγιον Ὁρος, ὅπως καὶ ἄλλα ἀρχαῖα μοναστικά κέντρα, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει τὴν ἐξαίρεσι.

Τὸ ζητούμενο εἶναι ἡ ψηφιοποίησις νὰ μὴ μείνῃ στὸ ἐπίπεδο μόνον τῆς φιλοτεχνίας - καλλιτεχνίας, ἀλλὰ νὰ εἰσχωρήσῃ καὶ τὸ πεδίο τῆς μυσταγωγίας· νὰ γίνῃ ἀφορμὴ καὶ μέσον προσευχῆς καὶ συνεποῦς χριστιανικῆς ζωῆς τῶν θεατῶν καὶ θαυμαστῶν τοῦ ἀγιορειτικοῦ πολιτισμοῦ. Τότε θὰ ἔχει ἀποκτήσει καὶ πνευματικὸ νόημα ὅλο τὸ ἀξιέπαινο ἐγχείρημα.

Τὸ ἀρνητικὸ στοιχεῖο εἶναι ὅτι τὰ κειμήλια αὐτὰ αὐτονομοῦνται ἀπὸ τὸν χῶρο τους καὶ ἀπὸ τὴν κοινότητα ζωῆς ἢ ὁποῖα τὰ ἐδημιούργησε, καὶ ἐκτίθενται ἀνεξάρτητα αὐτῆς. Πῶς μπορεῖ ἕνας θεατῆς νὰ αἰσθανθῇ τὸν χρόνο, τὸν κόπο καὶ τὴν προσευχὴ τοῦ δημιουργοῦ μιᾶς εἰκόνας, τοῦ ἀντιγραφέως ἑνὸς χειρογράφου Εὐαγγελίου, τοῦ διακοσμητοῦ ἑνὸς χειροποιήτου κεντήματος, ἀμφίου, καλύμματος τῆς ἀγίας τραπέζης κ.λπ.; Αὐτὸ

εἶναι ἡ ψηφιοποίησις νὰ μὴ μείνῃ στὸ ἐπίπεδο μόνον τῆς φιλοτεχνίας - καλλιτεχνίας, ἀλλὰ νὰ εἰσχωρήσῃ καὶ τὸ πεδίο τῆς μυσταγωγίας· νὰ γίνῃ ἀφορμὴ καὶ μέσον προσευχῆς καὶ συνεποῦς χριστιανικῆς ζωῆς τῶν θεατῶν καὶ θαυμαστῶν τοῦ ἀγιορειτικοῦ πολιτισμοῦ. Τότε θὰ ἔχει ἀποκτήσει καὶ πνευματικὸ νόημα ὅλο τὸ ἀξιέπαινο ἐγχείρημα.

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Κριτική ματιά

Ό... «άγνωστος» Ἀντώνης Σαμαράκης

Λίγους μόλις μήνες μετά την πανηγυρική κυκλοφορία από τις Ἐκδόσεις «Ψυχογιός» στὰ τέλη τοῦ 2020 τῶν Ἀπάντων τοῦ Ἀντώνη Σαμαράκη, μιᾶς δίτομης συλλογῆς στὴν ὁποία, ὅπως διαφημιζόταν, «περιλαμβάνονται ὅλα τὰ μυθιστορήματα, τὰ διηγήματα καὶ τὰ ποιήματά του, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ “Σῆμα Κινδύνου”, πὸν κυκλοφόρησε τὸ 1954», πανηγυρίσθηκε ιδιαίτερα ἡ ἔκδοσις ἀπὸ τὸν ἴδιο ἔκδοτικό οἶκο ἐνὸς χαμένου ὡς σήμερα βιβλίου, πὸν ὁ Σαμαράκης ἔγραψε τὸ 1947, σὲ ἡλικία 28 ἐτῶν, μὲ τὸν τίτλο: *Γιατί εἶμαι χριστιανός*. Στὴν εἰσαγωγή, ὁ Σεβασμιώτατος μητροπολίτης Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς κ. Νικόλαος γράφει χαρακτηριστικά: «Δὲν γνωρίζω ἂν ἔχει κυκλοφορήσει ζωντανότερο κείμενο πὸν νὰ περιγράφει πὼς ἓνας κοσμικός χριστιανός ζεῖ τὴν πίστιν του». Καὶ ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως Θανάσης Θ. Νιάρχος σημειώνει πανηγυρικά ὅτι ὁ Σαμαράκης «δείχνει ὄχι ἀπλῶς νὰ ἀνασύρει, ἀλλὰ σχεδὸν νὰ ἐγκαθιδρύει ἐξ ὑπαρχῆς τὴ χριστιανικὴ παρακαταθήκη εἴκοσι αἰῶνων». Καὶ διερωτᾶται κανεῖς: Χρειάζεται σήμερα νά... ἀνακαλύψουμε ἐκ νέου τὴν Ἀμερική; Χρειάζεται νὰ θυμηθοῦμε ὅτι ὁ Σαμαράκης ἀνδρώθηκε μέσα στὸ χριστιανικὸ ἔργο, ὅπως τόσοι καὶ τόσοι ἄλλοι, ἄσχετα ἂν μετὰ ἐπέλεξαν νὰ προωθήσουν τὴν ὅποια καριέρα τους ἔξω ἢ καὶ μακριὰ ἀπὸ αὐτό; Χρειάζεται νὰ θυμίσουμε ὅτι τὰ πρῶτά του λογοτεχνικὰ ἔργα, ποιήματα καὶ διηγήματα, ὁ Σαμαράκης τὰ δημοσίευσε, εἴτε μὲ τὸ πραγματικὸ του ὄνομα εἴτε μὲ τὰ ψευδώνυμα «Ἰωσήφ Κυπριανός» καὶ «Nemo», ἀπὸ τὶς σπῆλες τῶν Ἀκτίνων, πολὺ πρὶν τὰ πρῶτα κείμενα πὸν περιλαμβάνονται στὰ... «Ἀπαντά» του; Χρειάζεται νά... ἀνακαλύψουμε ὅτι ὁ διαφημιζόμενος ὡς τόσο «ζωντανός» καὶ τόσο «νέος» χριστιανικός

λόγος τοῦ *Γιατί εἶμαι χριστιανός* δὲν εἶναι παρὰ ὁ πρωτοπόρος λόγος τοῦ χριστιανικοῦ ἔργου τὴ δεκαετία τοῦ 1940, πὸν ἦχει σήμερα ἐξίσου καινοτόμος καὶ συναρπαστικός ὅπως τότε, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν βεβαίως ὅτι θά... καταδεχθεῖ κανεῖς νὰ τὸν ἀκούσει; Χρειάζεται, λοιπόν, νὰ ἀνακαλύψουμε ξανά σήμερα τὴν Ἀμερική; Ἴσως καὶ νὰ χρειάζεται. Καὶ πάντως, χρειάζεται νὰ βοηθήσουμε ἄλλους νὰ τὴν ἀνακαλύψουν.

Πίσω ἀπὸ τὰ φῶτα τοῦ θεάματος

Ἡ κοινὴ γνώμη μοιάζει νὰ ἔχει συγκλονισθεῖ ἀπὸ τὶς καταγιστικὲς ἀποκαλύψεις πὸν φέρουν στὸ φῶς ὅλη τὴ βρωμιὰ τοῦ χώρου τοῦ ἀθλητισμοῦ καὶ τοῦ θεάματος. Ἀκόμη καὶ γιὰ ἀνθρώπους καχύποπτους ἢ καὶ ὑποψιασμένους, οἱ λεπτομέρειες πὸν ἔρχονται στὸ φῶς εἶναι ἀληθινὰ ἀνατριχιαστικὲς. Οἱ ἀποκαλύψεις ἔχουν συνταράξει ιδιαίτερα τὸν χῶρο τοῦ θεάτρου. Καὶ εὐλόγα διερωτᾶται κανεῖς: Τί λοιπόν; θά ἐπιστρέψουμε στὴν ἐποχὴ πὸν τὸ θέατρο θεωρεῖτο ἐκ προοιμίου συνυφασμένο μὲ ὅ,τι τὸ ἁμαρτωλὸ καὶ ἀνίηθικο; Ὅχι, μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ πρέπει ἐπιτέλους νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὴν πλάνη πὸν μᾶς ἔκανε νὰ θεωροῦμε πὼς ὅ,τι φωτιζόταν ἀπὸ τοὺς προβολεῖς τῆς βιομηχανίας τοῦ θεάματος ἦταν αὐτοδίκαια κάτι τὸ εὐγενὲς καὶ ὑψηλό. Νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὴν πλάνη πὸν ἔκανε νέα παιδιὰ νὰ πετοῦν ὑμνωτισμένα σὰν τὰ ἔντομα ἐκεῖ ὅπου ἔπεφταν τὰ ἐκτυφλωτικὰ φῶτα τοῦ θεάματος· ἐκεῖ ὅπου, ὅμως, σκοτεινοὶ μηχανισμοὶ καὶ σκοτεινοὶ ἄνθρωποι ἄλεθαν ἀνθρώπινες ψυχές...

Ἡ ἐλευθερία τῆς Τέχνης

Ὅργανισμένες ἀντιδράσεις καὶ ζωηρὲς συζητήσεις προκάλεσε ἡ ἐπιλογή γιὰ συμμετοχὴ τῆς Κύπρου στὸν προσεχῆ 650 διαγωνισμὸ

τραγουδιού της Eurovision, που θα πραγματοποιηθεί στο Ρότερνταμ της Ολλανδίας τον Μάιο, με τραγούδι που έχει τον τίτλο "El Diablo" (= 'Ο Διάβολος). Στο ρεφραίν του επίμαχου τραγουδιού ακούγονται τα λόγια: «*Ερωτεύθηκα, έρωτεύθηκα, έδωσα την καρδιά μου στον διάβολο*», ενώ το τραγούδι κλείνει με τα λόγια: «*Αγαπώ τον διάβολο*». Εν μέσω θυελλωδών αντιδράσεων, η Ίερα Σύνοδος της Εκκλησίας της Κύπρου παρενέβη με μιὰ μετρημένη και ισορροπημένη ανακοίνωση, στην οποία τονίζει ότι, όποιες έπεξηγήσεις και αν γίνουν και όποιες έρμηνευτικές προσεγγίσεις και αν υιοθετηθούν, οί στίχοι του τραγουδιού «*δέν στέλνουν τὰ καταλλήλότερα μηνύματα που θὰ έπρεπε νὰ σταλούν από μιὰ ήμικατεχόμενη πατρίδα που αγωνίζεται για την άπελευθέρωση και την άποτροπή της πλήρους ύποδουλωσης της*», και μάλιστα τή χρονιά που τιμάμε τήν επέτειο των 200 χρόνων από τήν Έλληνική Έπανάσταση. Από τήν άλλη, ακούστηκαν φωνές ύπερ της «έλευθερίας της Τέχνης». Εύλογα όμως διερωτάται κανείς: "Ός πότε θά νομιμοποιούμε κάθε κατήφορο εν όνόματι της... έλευθερίας της τέχνης; Έδω στην Ελλάδα, μάλιστα, τὰ άπίστευτα γεγονότα που είδαν έντελώς πρόσφατα τὸ φῶς της δημοσιότητας και μᾶς συγκλόνισαν θὰ έπρεπε νὰ μᾶς έχουν προβληματίσει περισσότερο. Ό άνθρωπος που πρωταγωνίστησε στην επικαιρότητα με τις άκατονόμαστες πράξεις που του άποδίδονται και βρίσκεται ήδη προφυλακισμένος δίλωε άνοικτά πριν από δύο χρόνια: «*Έχω πολλά σκοτάδια, και εύτυχῶς τὸ θέατρο μου δίνει τὴ δυνατότητα νὰ φτιάξω φῶς από τὰ σκοτάδια μου. Δέν βγαίνει φῶς από τὸ φῶς*»(!). "Όλα αυτά θὰ έπρεπε, αν μί τι άλλο, νὰ μᾶς έχουν τουλάχιστον ύποψιάσει ότι, όταν νομιμοποιούμε τή διαστροφή στην τέχνη εν όνόματι της όποιας «έλευθερίας», πρέπει νὰ είμαστε προετομασμένοι νὰ δοῦμε τή διαστροφή νὰ περνάει και στη ζωή. Και τότε, άσφαλῶς, θὰ νιώσουμε ότι πέφτουμε από τὰ σύννεφα, θὰ σοκαριστούμε, θὰ διαρρήξουμε τὰ ήμάτια μας, θὰ καταδικάσουμε. Θα μπορούμε όμως, άραγε, στη διαδικασία νὰ σκεφθούμε ότι ίσως έμεις οί ίδιοι νὰ άνοίξαμε τὸν ασκὸ τοῦ Αϊόλου;

Λεπλασία τοῦ έλληνικοῦ μνημείου στη Λιέγη

Ποιὸς εἶπε ότι ή μόδα των βανδαλισμῶ άποτελεῖ έλληνική «πατέντα»; Ένα πρωτοφανές παράδειγμα βανδαλισμοῦ μᾶς έρχεται από τή μακρινή Λιέγη τοῦ Βελγίου, όπου άγνωστοι βανδάλισαν τὸν Ίανουάριο τὸ έλληνικό μνημείο, ένα από τὰ έπτὰ μνημεία που είχαν άνεγερθεῖ πρὸς τιμὴν των θυμάτων τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στη βελγική αὐτὴ πόλη, που έπλήγη πρώτη και ίσως περισσότερο από κάθε άλλη κατά τή διάρκεια τοῦ Μεγάλου Πολέμου. Συγκεκριμένα, οί άγνωστοι δράστες άφάιρεσαν από τὸ μνημείο όχι μία και δύο, αλλά και τις 114 ρέπλικες αρχαίων αθηναϊκῶν κρανῶν που κοσμοῦσαν τὸ μνημείο, παραπέμποντας στα 114 άρθρα τοῦ Συντάγματος. Σημειωτέον ότι ή κάθε ρέπλικα ζύγιζε 15 κιλά!"Άς θυμηθούμε έδῶ ότι ή έλληνική συμβολή στη συμμαχική νίκη στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δέν ήταν καθόλου εύκαταφρόνητη. Εἶναι χαρακτηριστικό ότι πολὺ αργότερα ὁ διατελέσας Άνώτατος Στρατιωτικός Διοικητής Κρήτης κατά τή γερμανική Κατοχή στρατηγὸς Φρήντριχ Βίλχελμ Μύλλερ, άπολογούμενος στις 30 Νοεμβρίου 1946 ενῶπιον τοῦ Εἰδικοῦ Στρατοδοκείου Έγκλημάτων Πολέμου στην Αθήνα, ξεκίνησε με τήν παρατήρηση ότι στη Γερμανία ὁ πόλεμος με τήν Ελλάδα ήταν άνεπιθύμητος, και οί Γερμανοί δέν έτρεφαν άρνητικά συναισθήματα για τήν Ελλάδα, προσέθεσε δὲ τὸ εξης έκπληκτικό: «*Οί Γερμανοί είχαν ξεχάσει ότι στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ή Ελλάδα είχε πολεμήσει εναντίον μας, και ότι ή ήττά μας τότε όφειλόταν στο γεγονός ότι ήττηθήκαμε στη Μακεδονία!*" Ενῶπιον τοῦ μνημείου στη Λιέγη προγραμματιζόταν νὰ γίνουν φέτος τιμητικές εκδηλώσεις με τήν εύκαιρία τοῦ έορτασμοῦ της επέτειου των 200 ετών από τήν Έλληνική Έπανάσταση, όμως τώρα πια τὸ μνημείο πολὺ άπλᾶ... δέν ύφίσταται πλέον...

Τὸ θαυματουργὸ μαντζούνι

Έν μέσω δραματικῆς έκρηξης της πανδημίας, στη μακρινή Σρι Λάνκα χιλιάδες άνθρώπων συνέρρευσαν σὲ ένα χωριὸ της χώρας,

όπου ο προβαλλόμενος ως «άγιος» Νταμικά Μπαντάρα διαφήμιζε ότι είχε παρασκευάσει ένα θαυματουργό φάρμακο για τον φονικό ιό, τη συνταγή του οποίου είχε κατά δίλωσή του λάβει από την ίδια τί... θεά Κάλι. Επί μεγάλο χρονικό διάστημα τα ΜΜΕ της χώρας προσέφεραν βήμα στον Μπαντάρα, με το θαυματουργό του «φάρμακο» να εγκρίνεται ως συμπλήρωμα διατροφής από την επίσημη Μονάδα Γηγενούς Ιατρικής της χώρας. Οί αρχές υπολογίζουν ότι μέσα στο Δεκέμβριο, μέσα σε τέσσερις μόλις ημέρες, 15.000 άνθρωποι κτύπησαν την πόρτα του Μπαντάρα, για να προμηθευθούν το θαυματουργό φάρμακο, το οποίο κοστολογείτο στα 13 \$ το μπουκαλάκι. Ανάμεσά τους και ο ύπουργος Ανάπτυξης Γυναικών και Παιδιών Πιγιάν Νισχάνθα ντε Σίλβα, όποιοι ήπιε δημοσίως το μαγικό «φίλτρο», όποιοι κριζόντας τὰ όφέλη του. Όποια έκπληξη, λίγες μέρες μετά ανακοινώθηκε ότι βρέθηκε θετικός στον κορωνοϊό και εισήχθη σε νοσοκομείο για νοσηλεία. Τώρα ή κυβέρνηση παλεύει να πάρει άποστάσεις, με την ύπουργό Ένμερωσης να δηλώνει ότι «αν και τὸ πῆραν κάποιοι βουλευτές, ή κυβέρνηση δέν τὸ ύποστηρίζει». Είναι ευτύχημα ότι στον δυτικό κόσμο, χάρη πρωτίστως στη χριστιανική διδασκαλία, ή δεισιδαιμονία και ό σκοταδισμός έχουν μπει στο περιθώριο. Είναι άπιστευτο όμως, άκόμη και σήμερα, άκόμη και στον δυτικό κόσμο, πόσα έντυπα περιλαμβάνουν στην ύλη τους σελίδες με... άστρολογικές προβλέψεις – ένῳ την ίδια στιγμή περιφρονούν τον χριστιανισμό ως... άναχρονιστικό...

Ή επίδημία τής ανισότητας

Τὸ έμβόλιο, στο όποιο έχουν επενδυθεί τόσες και τόσες έλπίδες για την αντιμετώπιση τής φονικής πανδημίας, έχει γίνει τὸ νέο πεδίο στο όποιο άναδεικνύονται άνάγλυφα οί τεράστιες ανισότητες που ύπάρχουν άνα τόν κόσμο. Είναι χαρακτηριστικό αυτό που τόνισε πρόσφατα ό Γ.Γ. του ΟΗΕ Αντόνιο Γκουτιέρες, ότι 10 χώρες είχαν άπορροφήσει τὸ 75% τών έμβολίων παγκοσμίως, τή στιγμή που 130 χώρες δέν είχαν λάβει καμμία άπολύτως δόση. Μόνο οί ΗΠΑ και ΕΕ έχουν έξασφαλίσει

περίπου τὸ 1/3 τών παραγομένων δόσεων, τή στιγμή που ό πληθυσμός τους δέν αντιστοιχεί παρά στο 1/10 του παγκόσμιου πληθυσμού. Ή Όργάνωση ONE Campaign για την αντιμετώπιση τής φτώχειας ύπολογίζει ότι οί ΗΠΑ, ή ΕΕ, ή Μ. Βρετανία, ή Αύστραλία, ό Καναδάς και ή Ίαπωνία έχουν έξασφαλίσει περισσότερες άπό 3 δισεκατομμύρια δόσεις, πάνω άπό ένα δισεκατομμύριο περισσότερες άπ' ό,τι θα χρειαζόταν, για να έμβολιαστούν οί 2,06 δισεκατομμύρια πολίτες τους με δύο δόσεις. Όπως σχολίασε δηκτικά ό Πρόεδρος τής Σερβίας Άλεξάντρ Βούτσις, επικρίνοντας τὰ πλούσια κράτη, «είναι σαν να σκοπεύουν να έμβολιάσουν όλες τις γάτες και τούς σκύλους τους». Τὸ αίτημα για την αντιμετώπιση τής παγκόσμιας άδικίας είναι τούλάχιστον έξίσου σημαντικό με τὸ αίτημα για την αντιμετώπιση τής παγκόσμιας πανδημίας. Όπως τόνισε ό Γερμανός Πρόεδρος Φράνκ-Βάλτερ Στάινμαερ, «είναι θέμα άνθρωπιάς: είναι θέμα τών δικών μας άρχών, βάσει τών όποίων κρινόμαστε».

Αύξημένη φτώχεια λόγω τής πανδημίας

Ή πανδημία του κορωνοϊού άποτελεί βεβαίως μιá άνευ προηγουμένου πρόκληση για τις ύγειονομικές ύπηρεσίες, παράλληλα όμως άποτελεί και μιá «βόμβα» στα θεμέλια τής κοινωνίας, καθώς όχι άπλως άναδεικνύει, αλλά και άναμένεται να έπιτείνει σε έκρηκτικό βαθμό τὰ ήδη χρονίζοντα προβλήματα κοινωνικών ανισοτήτων. Παγκοσμίως, ό κορωνοϊός άναμένεται να όδηγήσει σε άκραία φτώχεια μέχρι και 150 έκατομμύρια άνθρωπους μέχρι τὰ τέλη του 2021, με τὸ 82% έξ αυτών να ζει σε χώρες μεσαιου εισοδήματος και σε άστικές περιοχές, όπου ή άπώλεια θέσεων έργασίας ύπολογίζεται ότι θα προσλάβει έκρηκτικές διαστάσεις. Στην Ελλάδα, που ή δοκιμασία τής πανδημίας τή βρήκε ήδη γονατισμένη άπό μιá δεκαετή οικονομική κρίση, πραγματικά δυσκολευόμαστε να συλλάβουμε τὸ τὸ μέγεθος του προβλήματος. Δέν ξέρουμε, άσφαλώς, αν τὸ πρόγραμμα έμβολιασμού θα άποτελέσει τὸ αντίδοτο στην ύγειονομική κρίση. Άλλά δέν πρέπει να παραλείψουμε να

ἀναζητήσουμε, και δὴ ἐγκαίρως, τὸ ἀντίδοτο και στὴν κοινωνικὴ κρίση ποὺ ξημερώνει.

Ἔργασια: Τρικυμία ἐν ὄψει!

Ἡ ἐν ἐξελίξει πανδημία δὲν ἔχει ἀλλάξει μόνον τὴν καθημερινότητα και πολλές ἀπὸ τὶς συνήθειές μας. Δραματικὲς εἶναι οἱ ἀλλαγές ποὺ προμηνύονται και στὸν χῶρο τῆς ἐργασίας. Πρὸς τὸ παρόν, τὸ πιὸ ὄρατὸ σύμπτωμα τῶν ἀλλαγῶν ποὺ ἔρχονται εἶναι μιὰ ὄλο και περισσότερο αἰσθητὴ στροφὴ πρὸς τὴν τηλεργασία. Οἱ ἐκτιμήσεις ὅμως γιὰ τὸ μέλλον μᾶς προετοιμάζουν γιὰ ἀληθινὰ δραματικὲς ἀλλαγές. Στὴν πρόσφατη συζήτηση τοῦ Παγκόσμιου Οἰκονομικοῦ Φόρουμ μὲ θέμα "Skilling the Global Workforce", ὁ Alain Dehaze, Διευθύνων Σύμβουλος τοῦ Ὁμίλου Adecco, εἶπε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς, ἀσφαλῶς ὄχι χωρὶς κάποια δόση ὑπερβολῆς, ἀλλὰ πάντως ἐνδεικτικὰ τῶν ἀλλαγῶν ποὺ μᾶς περιμένουν: α) τὸ 40% τῶν δεξιότητων παύουν νὰ εἶναι ἐπικαρεῖς κάθε 3-4 χρόνια, και, β) τὸ 85% τῶν ἀντικειμένων ἐργασίας ποὺ θὰ ὑπάρχουν τὸ 2030... δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐπινοηθεῖ(!). Φαίνεται πῶς, και στὸν τομέα τῆς ἐργασίας, μᾶς περιμένει στὸ ἐγγὺς μέλλον ἀληθινὴ τρικυμία. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας καλεῖται νὰ κάνει ὅ,τι ὁ καλὸς κυβερνήτης, ὅταν τὸ πλοῖό του πέσει σὲ τρικυμία: νὰ ἔχει τὸν νοῦ του στὰ κύματα, νὰ κρατᾶει γερὰ τὸ πηδάλιο, παράλληλα ὅμως νὰ ἔχει και τὸ βλέμμα του στὴν πυξίδα. Αὐτὸ τὸ

τελευταῖο εἶναι ποὺ περισσότερο μᾶς λείπει στὶς τρικυμίες τῆς ἐποχῆς μας: ἡ πυξίδα.

Ἡ Ἑλλάδα ἐκμπέμπει SOS

Τὰ ἐπίσημα στοιχεία τοῦ ΟΗΕ ποὺ δόθηκαν σὲ δημοσιότητα γιὰ ὄλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου και τὸν συνολικὸ πληθυσμὸ τοῦ πλανήτη ἐπιβεβαιώνουν μὲ τραγικὸ τρόπο αὐτοὺς ποὺ ἐκτιμοῦν ὅτι τὸ δημογραφικὸ πρόβλημα εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ἓνα πρόβλημα τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας. Σύμφωνα μὲ αὐτὰ τὰ στοιχεία, ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδας κατέγραψε ἐντὸς τοῦ 2020 σοβαρὴ μείωση σὲ ποσοστὸ 0,48%. Τὸ ποσοστὸ αὐτὸ σὲ πραγματικὰ νοῦμερα ἀντιστοιχεῖ σὲ 50.401 λιγώτερους Ἑλλῆνες, ποὺ σημαίνει ὅτι μέσα σὲ ἓνα ἔτος χάθηκε γιὰ τὴν Ἑλλάδα μιὰ πόλη μὲ τὸν πληθυσμὸ τῆς Λαμίας. Ἡ, διαφορετικὰ, ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας μας μειωνόταν κατὰ 4.200 κάθε μῆνα, κατὰ 138 κάθε μέρα ἢ κατὰ περίπου 6 ἀνθρώπους κάθε ὥρα. Και μάλιστα, σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεία τοῦ ΟΗΕ, ἡ Ἑλλάδα καταγράφει μείωση στὸν πληθυσμὸ τῆς γιὰ δέκατη συνεχῆ χρονιά, μὲ τὴ μείωση ἀπὸ τὸ 2010 μέχρι τὸ 2020 νὰ ἀγγίζει τὸ μισὸ ἑκατομμύριο (464.583) και τὸν μέσο ὄρο ἡλικίας νὰ σκαρφαλώνει στὰ 45,6 ἔτη. Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα, γίνεται εὐκόλα ἀντιληπτὸ ὅτι ἔχουμε μπροστὰ μας ἓνα ἐκρηκτικὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖο –ἐπιτέλους– δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κάνουμε ὅτι δὲν τὸ βλέπουμε.

Ἡ ἀνανέωση τῆς συνδρομῆς μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικοῦ

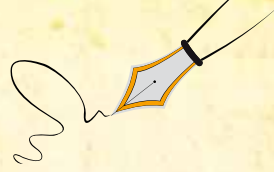
- Μὲ κατάθεση στὴν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ ποὺ διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἑνωσις Ἀκτῖνων ὑπ' ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR 1102602010000940100366081). Νὰ ζητᾶτε νὰ σημειώνεται ρητῶς τὸ ὄνοματεπώνυμό σας στὴν Αἰτιολογία.
- Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ (Καρότσι 14, 105 61 Ἀθήνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.
- Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ἔντυπο ταχυπληρωμῆς ποὺ συναποστέλλεται μὲ τὸ τελευταῖο τεύχος κάθε χρονιάς γιὰ ὅσους ἔχουν ὀφειλή. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση δὲν προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.

- Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» και συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες και ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι και θὰ κόβουν σχετικὲς ἀποδείξεις.

Γιὰ συνδρομὴ Ἐξωτερικοῦ

Παρακαλοῦμε μὴν ἀποστέλλετε ἐπιταγές, γιατί ἀδυνατοῦμε νὰ τὶς εἰσπράξουμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νὰ κατατεθεῖ μὲ τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεία ποὺ θὰ χρειαστεῖτε εἶναι:

– IBAN: GR1102602010000940100366081
– BIC/Swift Code: ERBKGRAA

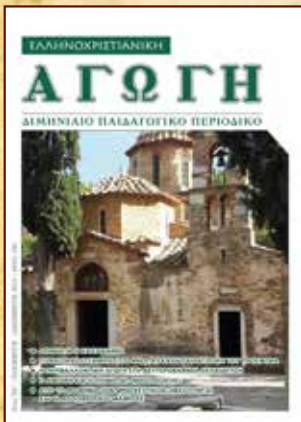

Άξίζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ιστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική και κοινωνική της παρουσία.

Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό της “Χριστιανικής Φοιτητικής Ένώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό της νεότητας και τὴ σφραγίδα της πίστες και της παιδείας.

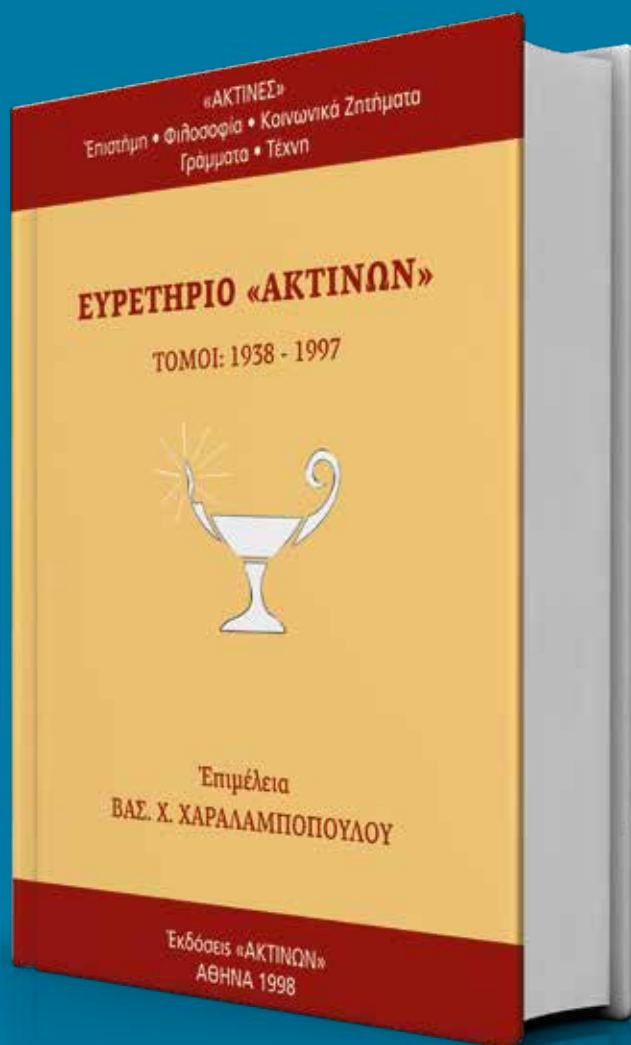
Τὸ μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἕνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνοπούλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:
όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες»
καθώς και τό εύρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»
Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023